

Limburgse vogels

Een uitgave van de
Vogelstudiegroep
van het
Natuurhistorisch Genootschap
in Limburg

**Editie
2008**

JAARGANG 18

LIMBURGSE VOGELS

Opgericht in maart 1989, is een uitgave van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg. Limburgse Vogels verschijnt minimaal éénmaal per jaar en publiceert artikelen, mededelingen en andere informatie op veldornithologisch gebied in Limburg.

Eindredactie

Nicole Reneerkens
Jan Joost Bakhuizen
Rob van der Laak

Redactie

Jacob van der Weele	Tom Zeegers
Leen Bakker	Jan Erik Kikkert
Jan Boeren	Patrick Palmen
Joep Tomlow	

Fotoredactie

Patrick Palmen, Wervelstraat 23, 5961 VC Horst
tel. 077-3986714, e-mail: patrickpalmen@planet.nl

Redactie-secretaris

Rob van der Laak, Bethlehemstraat 34, 6418 GK Heerlen
tel. 045-5423454, e-mail: rob.vd.laak@home.nl

Figuren en diagrammen

Jan Boeren

Redactie Adviesraad

Boena van Noorden
Fred Hustings
Gijs Kurstjens
Jo van der Coelen
Arjan Ovaa

Opmaak

Ivo Meeuwissen, Haelen, e-mail: ivomeeuwissen@kpnplanet.nl

Drukwerk

SHD Grafimedia, Swalmen

Abonnementenadministratie

Nicole Reneerkens, p/a Vogelstudiegroep - Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond

Kosten los jaarnummer

Editie 2008, inclusief verzendkosten: € 13,- overmaken op postgiro 1134234, t.n.v. Natuurhistorisch Genootschap in Limburg, o.v.v. 'Limburgse Vogels'. Leden van het Natuurhistorisch Genootschap betalen € 10,50. Bedrijven, instellingen, verenigingen e.d. betalen minimaal € 16,-. Voor België gelden dezelfde bedragen, over te maken op gironummer 000-1507143-54 o.v.v. 'Limburgse Vogels'.

Adreswijzigingen, opzeggingen, klachten en dergelijke, kunnen schriftelijk doorgegeven worden aan de abonnementenadministratie Limburgse Vogels, Natuurhistorisch Genootschap te Roermond (adres zie boven).

provincie limburg

Dit nummer werd mede mogelijk gemaakt door financiële bijdragen van de Provincie Limburg en het ecologisch adviesbureau Bureau Meervelt (www.meervelt.nl).

Bureau Meervelt,
Ecologisch onderzoek en advies

Foto omslag

Vuurgoudhaan, Valkenburg, 23 april 2005 (Karel Lemmens)

Bossen in de zuidoostpunt van Limburg en hun bijzondere broedvogels

Fred Hustings, Raymond Pahlplatz & Symen Deuzeman

Een zonnige maar koele ochtend half april. Terwijl het flinterdunne laagje ijs in karrensporen op de bospaden nog moet ontdooien, worden de boomkronen al in een warme gloed gehuld. Vanuit de hoogste, zonbeschenen takken van een stevige eik laat de Middelste Bonte Specht zijn doordringende jank horen. In een perceel met veel ontvelde bomen gaat de karakteristieke, maar onopvallende zang van de Kortsnavelboomkruiper bijna verloren tussen alle Pimpelmezen, Roodborsten en Winterkoningen. Het massieve koor van zingende Vuurgoudhanen in een aangrenzende oude fijnsparenopstand wordt af en toe doorbroken door tikkende Appelvinken en kiepende Kruisbekken, die de zware kegeldracht van dit voorjaar weten te waarden.

Op welke Limburgse bossen zou deze impressie van toepassing kunnen zijn? Eigenlijk alleen op die in het meest zuidoostelijke deel van Limburg, zeg maar in de driehoek Vaals-Epen-Wittem. Daar liggen bossen die voor Nederlandse begrippen uit de toon vallen qua hoogteligging, vegetatie en ook broedvogels. Inmiddels zijn in verschillende bossen 2-3 broedvogelkarteringen uitgevoerd, die maximaal een kwart eeuw beslaan. Een mooie gelegenheid om wat bevindingen op rij te zetten! Voor meer details omtrent de onderzochte gebieden, methoden en resultaten wordt verwezen naar de basisrapportages (Deuzeman & Hustings, 2007; Hustings & Pahlplatz, 2007).

Gebied

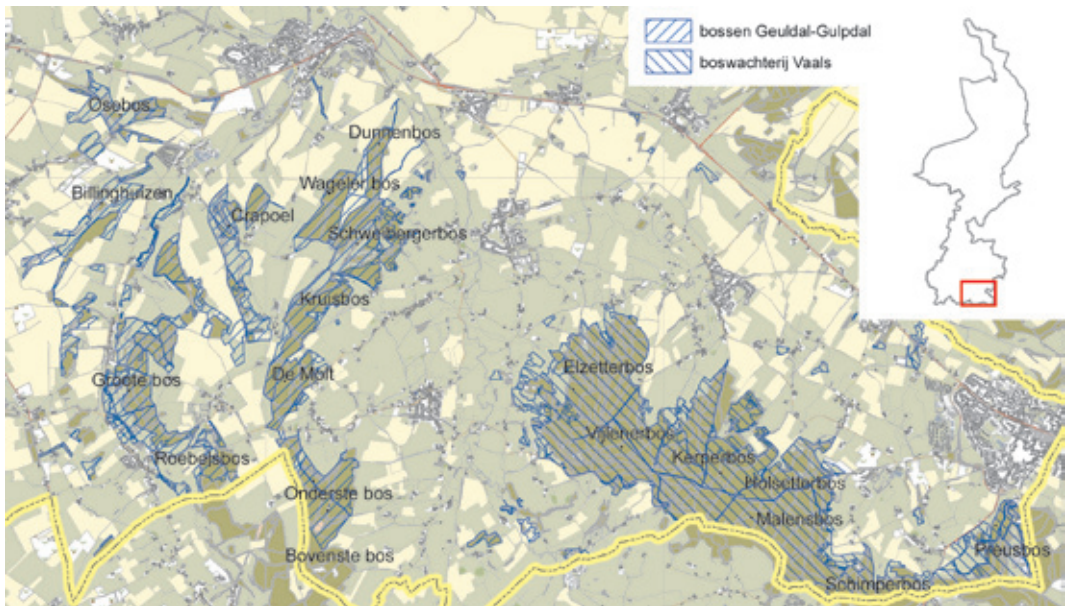
In 2006 werden de zuidelijke delen van het Geul- en Gulpdal op broedvogels geïnventariseerd, in 2007 de Boswachterij Vaals (figuur 1).

In het Geul- en Gulpdal tussen Gulpen en de Belgische grens was het onderzoeksgebied ruim 623 ha groot, waarvan 347 ha bos en de rest halfopen cultuurland. Het enige noemenswaardige bos in het zuidelijk Geul- en Gulpdal dat niet in het onderzoek betrokken werd, is het Bovenste Bos bij Epen. De grootste onderzochte bossen zijn die op de westelijke helling van het Geuldal (Onderste Bos, De Molt, Kruisbos, Schweibergerbos) en de oosthelling van

het Gulpdal (Groote Bos, Roebelsbos). In beide gevallen gaat het om een keten van min of meer met elkaar verbonden smalle, langgerekte bossen. Daarnaast zijn er nog wat (zeer) kleine bosjes in het gebied, die nogal geïsoleerd van de grotere ketens liggen; zij zijn verder buiten beschouwing gelaten. Ongeveer 82% van het bos bestaat uit loofbos in de leeftijd van 40-90 jaar, met een dominantie van eik (31% van het loofbos). Puur eikenbos is schaars, meestal gaat het om combinaties, waarbij de varianten eiken-berkenbos (op de plateaus, in feite uitgegroeid hakhout), eiken-haagbeukenbos en eiken-essenbos (beide vooral op de hellingen) het meest gangbaar zijn. De oudere delen loofbos kennen doorgaans een weelderige en gevarieerde struiklaag/tweede boomlaag met soorten als robinia, esdoorn, iep en haagbeuk. De bodem is vaak bedekt met bramen of varens, soms echter tamelijk kaal. Belangrijk met het oog op de broedvogels is de ruime

*Broedhabitat Middelste Bonte Specht.
Kerperbos, 28 april 2007 (F. Hustings)*

Figuur 1. Overzicht van de ligging van de onderzochte bossen in het Geul- en Gulpdal, 2006 en Boswachterij Vaals, 2007, met gebruikte toponiemen.

aanwezigheid van zoete kersen (voedsel Appelvink!) en dicht met klimop begroeide bomen (nestplaatsen Vuurgoudhaan!). Zoete kersen komen verspreid over het loofbos voor, klimopbomen geconcentreerd bij holle wegen en voormalige kalkgroeves. Naaldbos (18% van het bos) bestaat vrijwel geheel uit fijnsparren en Japanse lariks, vaksgewijs aangeplant tussen 1930 en 1960. De onderdelen Grote Bos, Onderste Bos en De Molt kennen het meeste naaldbos.

De Boswachterij Vaals is een 720 ha groot bosgebied tussen Vaals en Epen dat gezien kan worden als een uitloper van het veel grotere Aachenerwald (Duitsland). Dit bos vormt op zijn beurt weer een schakel naar de uitgestrekte bossen van de Ardennen en Eifel. De Boswachterij bestaat uit verschillende deelgebieden, van oost naar west: Preusbos, Schimperbos, Holsetterbos, Malensbos, Kerperbos, Vijnenerbos/Zevenwegen en het Elzetterbos. Naaldbos (voor driekwart bestaande uit fijnspar, voor de rest vooral uit Japanse lariks) neemt 24% van het oppervlak in beslag en eiken-berkenbos 40%. De rest bestaat uit overig loofbos, dat per standplaats wisselt van weelderig en gevarieerd tot betrekkelijk arm en eenvormig. Het gebied is voor Nederlandse begrippen opvallend reliëfrijk (130-322 m boven NAP). Opvallend verschil met de bossen in het zuidelijk Geul- en Gulpdal (waar het meeste bos op de hel-

lingen ligt en plateaubos maar smal is) vormen de brede bosplateaus. Ze werden tot in de jaren veertig van de 20e eeuw gebruikt voor de hakhoutcultuur, waarbij het bos om de 10-15 jaar voor eigen gebruik werd afgezet door lokale buurtschappen. Het hakhoutbeheer werd rond de jaren veertig grotendeels gestopt, op een kleinschalige voortzetting in het Holsetterbos na. Grote delen van de plateaus groeiden daarna langzaam uit tot (een rijke variant) eiken-berkenbos, met een struiklaag van onder meer eik, berk, lijsterbes, hulst en hazelaar. Delen van de plateaus werden echter in de jaren veertig en vijftig beplant met eenvormige opstanden naaldbos (fijnspar, Japanse lariks) of even weinig gevarieerd loofhout dat vanwege de arme bodem slecht groeit (o.a. eik, esdoorn). De hellingen kennen van oudsher het meest gevarieerde, oudste en weelderigste bos. Hier staat vrijwel uitsluitend loofbos, met eiken als toonaangevende soort, rijkelijk gemengd met beuk, es, esdoorn, kastanje en haagbeuk. Net als in de bossen van het Gulpdal zijn overal zware knoestige zoete kersen te vinden en, meer lokaal, met klimop overwoekerde hoeken. In verschillende delen van het bos, met name Kerperbos, Zevenwegen en Schimperbos, wordt al tientallen jaren geen actief beheer meer gepleegd; in totaal gaat het momenteel om ongeveer 200 ha. Dit achterwege blijven van beheer,

in het kader van het streven naar een natuurlijker ecosysteem met meer inlandse loofbomen, levert bos op met een voor Nederlandse begrippen hoog aandeel dode, stervende en omgewaaide bomen. In de afgelopen jaren is er bovendien flink gekapt in het naaldbos. Het gaat meestal om kleinschalige kap, waarbij de ontstane open ruimtes tot nu weinig begroeid zijn geraakt dan wel overwoekerd worden door een explosie van varens, bramen en storings-indicatoren als vingerhoedskruid.

Methode

Het onderzoek in 2006 en 2007 vond plaats in opdracht van Staatsbosbeheer regio Zuid, beheerder van de onderzochte bossen. Er werden alleen min of meer schaarse en karakteristieke soorten in kaart gebracht (standaardset van soorten bij ornithologische basiskarteringen voor Staatsbosbeheer). De kartering werd uitgevoerd volgens de uitgebreide territoriumkartering (Hustings *et al.*, 1985; van Dijk, 2004), met enige aanpassingen in verband met de grote oppervlakte. Zo werd geen vaste looproute of loopsnelheid aangehouden en werd er gekarteerd tot laat in de ochtend of zelfs begin van de middag. In zo'n geval werden in toenemende mate insteken in percelen gemaakt om enigszins te compenseren voor de in de loop van de ochtend verminderende trefkans van zangvogels.

Het veldwerk in 2006 werd uitgevoerd door Symen Deuzeman en Fred Hustings tussen 29 maart en 18 juli, waarbij vijf integrale gebiedsronden werden gemaakt, naast een aanvullende zesde ronde om speciale soorten te controleren (o.a. Wespandief). Daarnaast werd op 10 avonden aandacht besteed aan nachtactieve soorten. In totaal bedroeg de be-

*Broedhabitat Boompiëper.
Malensbos, 6 juni 2007 (F. Hustings)*

stede tijd in het zuidelijk Geul- en Gulpdal 183,25 uren, ofwel 17,6 min./ha. Wanneer alleen het bos in beschouwing wordt genomen, ligt de bestede tijd per hectare hoger.

De kartering in 2007 vond plaats door Fred Hustings en Raymond Pahlplatz met medewerking van Jan Joost Bakhuizen (broedvogelplot Elzetterbos-West) en Hans Phijl (aanvullingen van o.a. roofvogels; Phijl, 2007). Het onderzoek vond op dezelfde wijze plaats als het jaar ervoor, met vijf volledige inventarisatieronden en aanvullend onderzoek, maar het aantal uren besteed aan nachtactieve soorten lag lager (1-2 volledige rondes). In totaal werden tussen 8 maart en 25 juli 170,75 karteeruren in het gebied doorgebracht, zijnde 14,2 min./ha.

Referentiegegevens zijn beschikbaar uit 1982 (Boswachterij Vaals; Hustings, 1983) en 1997 (beide gebieden; Provincie Limburg). Bij het onderzoek in 1982 werden vier complete bezoekrondes gemaakt (uitsluitend in de vroege ochtend) maar werd weinig aandacht besteed aan nachtvogels; de totale bestede tijd bedroeg 84,17 uur (7,0 min./ha). Het onderzoek in 1997 geschiedde volgens de vaste werkwijze van de Provincie, met drie volledige bezoekrondes en geringe aandacht voor nachtvogels (hoofdstuk 2 in Hustings *et al.*, 2006). De precieze tijdsbesteding in dat jaar is niet bekend. Gezien de verschillen in methodiek is enige voorzichtigheid bij de vergelijking van cijfers noodzakelijk. Forse verschillen zullen echter vrijwel steeds reëel zijn (van Noorden & Loven, 2007).

Weersomstandigheden

De weersomstandigheden kunnen van invloed zijn op het populatieniveau van bepaalde broedvogels (inzinking sommige standvogelsoorten na strenge winter) en op de volledigheid van het onderzoek (slechte inventarisatieresultaten bij harde wind en veel neerslag). Daarom is een kort overzicht op zijn plaats over de weersomstandigheden in 2006 en 2007 (ontleend aan de maandoverzichten van het KNMI in De Bilt).

Het veldwerk in 2006 volgde op een qua temperatuur vrij normale winter, met echter een koud slot. In maart was het tot de 23e aan de koude kant (19 vorstdagen, tegen normaliter 9). Daarna zette mild weer in met veel regen en harde wind. April was vrij zacht, met een normale hoeveelheid zonneschijn en betrekkelijk weinig neerslag. Mei was zeer warm (vooral 3-13 mei), nat (speciaal in de laatste decade van de maand) en met een normale hoeveelheid

zonuren. Juni was warm (9-13 juni zomers warm), uitzonderlijk droog en zeer zonnig. De maand werd gevolgd door een uiterst droge, zeer zonnige en recordwarme juli (hittegolven van 30 juni - 6 juli en 16-30 juli).

De winter van 2006/07 was uitzonderlijk zacht en werd gevolgd door een ongewoon voorjaar. Nadat maart wisselvallig begonnen was, bleef het in de periode van 20 maart tot 5 mei uitzonderlijk droog en warm. Vooral april brak allerlei records, met de hoogste gemiddelde temperatuur sinds de metingen in 1706 begonnen (gemiddeld 12,6°C tegen 8,0 normaal), zes zomerse dagen met temperaturen boven de 25°C (normaal twee), slechts 0,4 mm neerslag (normaal 44 mm) en 280 zonuren (gemiddeld 162). Mei was warm (hoewel er slechts één zomerse dag werd geregistreerd) en zeer nat (104 mm, tegen 57 mm normaal). Het aantal zonuren week landelijk niet af van de norm, maar was in Zuid-Limburg aan de lage kant. Juni was warm (ruim twee graden warmer dan gemiddeld) maar ook vrij nat en somber. Juli was het tegenovergestelde van een jaar eerder: zeer nat, temperen en ook vrij koel.

Het veldwerk ondervond in beide jaren geen echte hinder van de weersomstandigheden. Bij vergelijking met de eerdere tellingen moet worden bedacht dat de kartering van 1997 volgde op een tweetal strenge tot koude winters (1995/96 en 1996/97). Hierdoor kunnen de aantallen van sommige standvogels op een laag peil geweest zijn, in tegenstelling tot 2006 en 2007, volgend op een lange reeks van zachte winters. Ook de kartering van 1982 werd voorafgegaan door een koude winter, die bovendien sneeuwrijk was.

Soorten en dichtheden

In totaal werden 65 soorten als broedvogel genoteerd, waarvan er 49 gekarteerd werden en 16 niet (consequent) vanwege hun talrijke en verspreide voorkomen (o.a. Roodborst, Winterkoning, Zwartkop, Fitis, Tjiftjaf, Koolmees, Pimpelmees). Van de vastgestelde soorten staan er 10 op de meest recente Rode Lijst van bedreigde en karakteristieke soorten in Nederland (van Beusekom *et al.*, 2005): Boomvalk, Zomertortel, Koekoek, Ransuil, Groene Specht, Spotvogel, Grauwe Vliegenvanger, Matkop, Wielewaal en Grauwe Klauwier. Het voorkomen van Nachtzwaluwen in de Boswachterij Vaals, iets waarover al jarenlang geruchten rondzigen, kon niet worden bevestigd, ondanks speciale bezoeken in de schemering. Ook voor het broeden van Zwarte

Spechten, verondersteld op grond van losse waarnemingen in de voorgaande jaren, werd geen enkele aanwijzing gevonden.

Van twee soorten herbergt het onderzoeksgebied een belangrijk deel van de Nederlandse broedpopulatie: Middelste Bonte Specht (in 2006 landelijk 120 paren; van Dijk *et al.*, 2008) en Kortsnavelboomkruiper (meest recente schatting 75-100 paren in 1998-2000, geen aanwijzingen voor grote veranderingen nadien; aangevuld naar SOVON, 2002). Uitgaande van de hoogste (recente) landelijke schatting is in het onderzoeksgebied 16% (Middelste Bonte Specht) resp. 57% (Kortsnavelboomkruiper) van de Nederlandse broedpopulatie gehuisvest.

Tabel 1 geeft een overzicht van de gevonden aantallen territoria voor een selectie van soorten. Om de huidige broedvogelbevolking in de bossen van Zuidoost-Limburg in perspectief te plaatsen, zijn in deze tabel de dichtheden opgenomen in het studiegebied alsmede in de Limburgse bossen als totaal. De laatste gegevens zijn ontleend aan het onderzoek van Provincie Limburg in 1990-97, waarbij alle Limburgse bossen onder het mes gingen (uitleg in Hustings *et al.*, 2006). Dat de referentiegetallen alweer enigszins gedateerd zijn, moet voor lief worden genomen aangezien nog geen update beschikbaar was.

Opvallend talrijk

Het wekt geen verbazing dat verschillende soorten van gevarieerd oud loofbos relatief talrijk zijn in het onderzoeksgebied. Voorbeelden zijn Kleine Bonte Specht, Glanskop, Boomklever, Appelvink, soorten die binnen Limburg een verspreidingsaccent op het uiterste zuiden van de provincie kennen omdat hun favoriete habitat daar het meeste voorkomt (Hustings *et al.*, 2006). In wat mindere mate gaat dat ook op voor Grote Bonte Specht, Grauwe Vliegenvanger en Boomkruiper, die in Limburg wijd verbreid zijn zonder duidelijk accent op het uiterste zuiden, maar wel met een evidente voorkeur voor zwaar loofbos.

De Fluiters is in Limburg sterk gebonden aan doorgeschoten eiken-berkenhakhout, en dat is in het onderzoeksgebied ruim aanwezig. Het vormt daarmee binnen de provincie het belangrijkste bastion van deze soort. Gerekend met de inmiddels vrijwel zeker te positieve schatting van 300-800 territoria in Limburg begin 21e eeuw (Hustings *et al.*, 2006) broedt zeker 21% van de Limburgse Fluiters in de hellingbossen van de zuidoostpunt. De betrekkelijk grote oppervlakte eiken-berkenbos zou ook een

Tabel 1. Overzicht van gekarteerde territoria van een selectie van broedvogelsoorten. Achtereenvolgens worden gegeven de vastgestelde aantallen in de bossen van Geul-/Gulpdal en Boswachterij Vaals en de dichtheden in deze bossen in 2006-07, vergeleken met de gemiddelde dichtheid in Limburgse bossen in 1990-97. Voor bronnen zie tekst.

Geul/Gulpdal 1997	Vaals		Totaal			Totaal	Dichtheid	Dichtheid	
	2006	1982	1997	2007	1997	2006-07	2006-07	Limburg	
Wespendief	2	2	3	2	2	4	4	0,4	0,2
Havik	3	0	3	4	2	7	2	0,2	0,6
Sperwer	6	5	3	6	2	12	7	0,7	1,0
Buizerd	10	10	7	11	12	21	22	2,1	1,9
Boomvalk	0	0	0	0	1	0	1	0,1	0,2
Torenvalk	0	2	1	1	0	1	2	0,2	0,4
Houtsnip	1	8	6	5	10	6	18	1,7	0,1
Holenduif	3	6	1	0	3	3	9	0,9	3,3
Zomertortel	4	1	25	5	1	9	2	0,2	2,7
Koekoek	9	7	+	12	7	21	14	1,3	1,5
Bosuil	7	13	+	13	10	20	23	2,2	0,6
Ransuil	1	1	+	2	1	3	2	0,2	0,5
Groene Specht	10	11	1	10	11	20	22	2,1	1,6
Zwarte Specht	0	0	1	1	0	1	0	0,0	0,8
Grote Bonte Specht	77	69	55	102	99	179	168	15,9	8,5
Middelste Bonte Specht	3	9	0	3	14	6	23	2,2	0,1
Kleine Bonte Specht	17	12	8	21	13	38	25	2,4	1,1
Boompieper	15	21	61	61	16	76	37	3,5	8,2
Gekraagde Roodstaart	0	1	12	6	2	6	3	0,3	3,0
Grote Lijster	16	16	19	25	22	41	38	3,6	2,8
Spotvogel	2	5	0	0	0	2	5	0,5	0,2
Grasmus	2	23	0	2	13	4	36	3,4	2,2
Fluiter	45	40	138	103	74	148	114	10,8	2,9
Vuurgoudhaan	92	70	274	158	218	250	288	27,3	2,2
Grauwe Vliegenvanger	88	67	+	93	86	181	153	14,5	7,4
Bonte Vliegenvanger	3	0	2	0	0	3	0	0,0	1,0
Glanskop	77	49	73	110	123	187	172	16,3	2,9
Matkop	31	10	103	31	15	62	25	2,4	7,5
Kuifmees	37	16	71	80	45	117	61	5,8	9,5
Zwarte Mees	40	23	186	131	56	171	79	7,5	8,5
Boomklever	126	78	67	126	136	252	214	20,3	5,2
Kortsnavelboomkruiper	12	15	0	41	44	53	59	5,6	0,1
Boomkruiper	127	84	+	131	159	258	243	23,0	12,9
Wielewaal	3	6	7	4	2	7	8	0,8	1,6
Grauwe Klauwier	0	0	0	0	4	0	4	0,4	0,01
Putter	1	1	2	0	1	1	2	0,2	0,1
Sijs	2	0	1	3	3	5	3	0,3	0,1
Kruisbek	0	4	3	4	3	4	7	0,7	0,2
Goudvink	0	2	17	0	1	0	3	0,3	0,8
Appelvink	91	53	77	100	81	191	134	12,7	2,3
Geelgors	12	38	11	11	7	23	45	4,3	3,0

factor van belang kunnen zijn bij het verrassend talrijke voorkomen van Houtsnippen. Het meeste eiken-berkenbos kent een voor Houtsnippen aantrekkelijke structuur met veel ruimte tussen de bomen, een weelderige struik- en kruidlaag (maar lang niet zo verbraamd als andere bostypen) en een dikke strooisellaag. In combinatie met de aanwezigheid van natte bosdelen (hellingen), kapvlaktes en nabije graslanden is er goede gelegenheid om de lange

baltsvluchten uit te voeren, voedselvluchten naar nabije terreinen te maken en het nest te verbergen. De relatieve talrijke van Middelste Bonte Specht en Kortsnavelboomkruiper is terug te voeren op biogeografische factoren (nabijheid omvangrijke Duits-Belgische broedpopulatie), maar ook op de aanwezigheid van geschikte habitat. Met zijn extensieve beheer en hoge aandeel dode en stervende bomen zijn de oudere loofbossen in het studiegebied

*Kruisbek, Linnerheide Linne,
9 januari 2005 (R. Schols)*

voor beide soorten aantrekkelijk. Ze profiteren van de aanwezigheid van vele dikke oude bomen met een ruwe stam, zoals eik en es: een groot stamoppervlak biedt veel foerageergelegenheid! Voor de Kortsnavelboomkruiper specifiek is de aanwezigheid van losse schorspakketten van belang, aangezien het nest in een spleet of achter loszittende schors wordt gemaakt. Voor de Middelste Bonte Specht zijn dikke dode zijtakken, waarop vaak gefoerageerd wordt, mogelijk cruciaal. Ook de talrijkheid van Vuurgoudhanen is terug te voeren op een combinatie van optimale habitat (middeloede tot oude fijnsparrenbossen) en een rijk gevuld achterland (enorme populaties in de nabije Eifel en Ardennen). Ongeveer 24% van de 1000-1400 paren tellende Limburgse broedpopulatie is gehuisvest in het studiegebied. De sparrenbossen bieden ook gelegenheid aan Kruisbekken en Sijzen om te broeden. Bij goede zaadzetting, zoals in 2007 in Vaals, profiteren ook Appelvinken hiervan. Er waren diverse clusters van 2-5 paren in en rond goed dragende sparrenbossen. De tegenwoordig in bossen zeldzame Groenling werd eveneens hierdoor aangetrokken; verschillende families met pas uitgevlogen jongen bewezen in dit geval dat het om broedvogels, en niet om doortrekkers ging.

Opvallend schaars

Soorten van open, jong bos of grote kapvlaktes, zoals de Boompieper, zijn relatief schaars in het onderzoeksgebied. Hetzelfde geldt voor soorten die juist zeer dichte bospercelen bewonen, zoals de Zomertortel, of geassocieerd zijn met een hoog

aandeel zacht houtsoorten als berk en vlier, waaronder Matkop. Het bevestigt het beeld dat de huidige bossen vooral van belang zijn voor soorten van uitgegroeid bos.

In dat verband is het op het eerste gezicht merkwaardig dat de Zwarte Specht niet als broedvogel werd vastgesteld, en deels in het kielzog daarvan Holenduif (uitermate schaars) en Kauw (ontbrekend), die graag de oude spechtenholen bewonen. Het past echter in het Limburgse verspreidingsbeeld (Hustings *et al.*, 2006). Deze soorten kennen binnen de provincie een van noord naar zuid sterk afnemende dichtheid in bossen. Blijkbaar zijn de Zuid-Limburgse hellingbossen niet ideaal voor deze soorten, maar er bestaan wel soortspecifieke verschillen. De Zwarte Specht wist zich nooit bestendig te vestigen in de hellingbossen, incidentele broedgevallen ten spijt. Mogelijk speelt de absentie van dennen (houtmieren) een beperkende rol, net als in de bossen van Flevoland. De Holenduif nestelt volop in agrarisch cultuurlandschap, maar bleef in de hellingbossen een zeldzame randbewoner. De tijd van kolonies Kauwen in bos ligt overal in Limburg alweer lang achter ons.

Ook sommige andere holenbroeders zijn zeldzaam in de hellingbossen. Het schaarse voorkomen van de Gekraagde Roodstaart is typerend; de soort is momenteel in onze provincie sterk gebonden aan oude dennenbossen op zandgronden. Bonte Vliegenvangers hebben zich zelfs nooit echt weten te vestigen in de hellingbossen, in tegenstelling tot Midden- en Noord-Limburg.

Wielewalen zijn evenmin karakteristiek voor Zuid-Limburgse bossen; bij deze soort moet vooral worden gedacht aan natte bosjes in de Peelstreek. De Nachtegaal was in een grijs verleden vermoedelijk een regelmatige broedvogel in de hellingbossen (hakhoutcultuur!), maar was hier begin jaren tachtig al een zeldzaamheid.

Vergelijking met eerdere karteringen

Het volledige gebied werd eerder gekarteerd in 1997, de Boswachterij Vaals bovendien in 1982 (zie Methode). Dit biedt aanknopingspunten om opvallende veranderingen op het spoor te komen (tabel 1). Om te zien in hoeverre veranderingen van lokale aard zijn of juist voortvloeien uit grootschalige ontwikkelingen, worden de verschillen tussen de complete inventarisaties in 1997 en 2006-07 vergeleken met de landelijke situatie (tabel 2). Het landelijke referentiebeeld bestaat uit de in bossen geconstateerde verschillen tussen 1997 en 2006 (gegevens 2007 op moment van schrijven nog niet beschikbaar). Deze gegevens zijn ontleend aan het Broedvogel Monitoring Project van SOVON.

Toegenomen

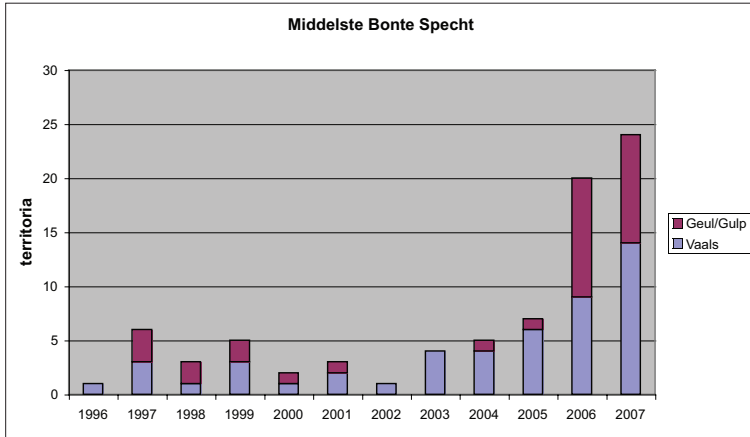
Spectaculair was de vestiging van de Middelste Bonte Specht. Bij de kartering in 1982 van Boswachterij Vaals en bij veelvuldige bezoeken aan de bossen tussen Epen-Gulpen werd wel gehoopt op deze soort, gelet op een eerdere waarneming (10 mei 1980, Schimperbos) en de nabijheid van broedpopulaties. Ondanks (incidenteel) recordergebruik werd hij niet vastgesteld. De soort heeft zich in 1995 of 1996 gevestigd en is daarna langzaam toegenomen, waarbij opvallende schommelingen deels waren toe te schrijven aan verminderde waarneeminspanning (figuur 2). De aantallen in 2006-07 waren echter duidelijk hoger dan in voorgaande jaren, wat karakteristiek is voor de sprongsgewijze uitbreiding over Nederland. Provinciewijd was 2006 een uitstekend jaar (Bakhuizen, 2006) terwijl 2007 verrassend tegenviel; in beide jaren werden met gelijkblijvende inventarisatie-inspanningen 72 resp. 45 territoria in de hele provincie gekarteerd (J.J. Bakhuizen e.a.). In het laatste jaar was bijna de helft van de provinciale Middelste Bonte Spechten geconcentreerd in het studiegebied!

Wat minder tot de verbeelding sprekend maar niet minder boeiend, is de vestiging van de Kortsnavelboomkruiper. In 1982 werd hij in Vaals niet vast-

Tabel 2. Vergelijking van aantallen in Nederland (bos; 1997 versus 2006) en Zuidoost-Limburg (1997 versus 2006-07). Verschil aangegeven in klassen: lichte afname 11-25% (-), afname 26-50% (--), sterke afname >50% (---), lichte toename 11-33% (+), toename 34-100% (++) , sterke toename >100% (+++). Verschillen kleiner dan 10% aangegeven met haken.

	Nederland	ZO-Limburg
Sperwer	--	--
Buizerd	(-)	(+)
Houtsnip	+	+++
Bosuil	(0)	+
Koekoek	--	--
Groene Specht	++	(+)
Grote Bonte Specht	(-)	(-)
Kleine Bonte Specht	++	--
Boompieper	(-)	---
Gekraagde Roodstaart	--	--
Grote Lijster	(-)	(-)
Grasmus	-	+++
Fluiter	-	-
Vuurgoudhaan	--	+
Grauwe Vliegenvanger	--	-
Glanskop	+	(-)
Matkop	--	---
Kuifmees	-	--
Zwarte Mees	(-)	---
Boomklever	++	-
Boomkruiper	(+)	(-)
Appelvink	--	--
Geelgors	--	++

gesteld, wel in 1983 in het Bovenste Bos bij Epen (Hustings, 1985), net buiten het studiegebied. In hetzelfde jaar was er een onbevestigde waarneming van een nestbouwend paar in het Kerperbos (Scheppers, 1998). Of er in de jaren tachtig al een kleine broedpopulatie aanwezig was in het studiegebied zal altijd een raadsel blijven. Het feit dat de soort in 1993 op verschillende plekken in Boswachterij Vaals bleek voor te komen (13-16 territoria in vijf proefvlakken), geeft aan dat het kolonisatieproces destijds in volle gang was. De aantallen namen in de volgende jaren toe (in genoemde proefvlakken naar 27 territoria in 1997), terwijl ook de verspreiding begon uit te dienen, met in 1997 voor het eerst territoria buiten Boswachterij Vaals (Scheppers, 1998). Helaas is de verspreidingsdynamiek wat moeilijker te volgen dan bij de Middelste Bonte Specht, en werd het beeld rond de eeuwwisseling onduidelijk. De recent gevonden aantallen wijzen erop dat nog wel van enige uitbreiding sprake is in het Geul- en Gulpdal, maar dat de aantallen in Boswachterij Vaals lijken te stabiliseren. Dit

Figuur 2.
Middelste Bonte Specht,
aantal territoria in
Boswachterij Vaals en het
zuidelijk Geul- en Gulpdal
(J.J. Bakhuizen e.a.).

is onverwacht, gezien de veel hogere aantallen Boomkruipers hier, die dezelfde habitat bewonen en waarmee geen duidelijke concurrentie bestaat. Een interessant gegeven om te volgen, want misschien is het slechts een pauze binnen de groeisput. Ook elders in Nederland lijkt de toename van de Kortsnavelboomkruiper echter minder voortvarend te verlopen dan die van de Middelste Bonte Specht, al spelen inventarisatieperikelen een rol (van Dijk *et al.*, 2008).

Opvallend is ook de toename van de Houtsnip, een soort die tot voor kort in Limburg juist opmerkelijk zeldzaam was (schatting 25-50 territoria rond de eeuwwisseling). Hoewel intensiever nachtvoegelonderzoek (Geul- en Gulpdal) een deel van de toename kan verklaren, is er meer aan de hand. De soort is namelijk ook in de omgeving van Weert en Nederweert sterk toegenomen (afwezig in 1992, 26 territoria in 2006; van Noorden & Veenstra, 2007). De voor die omgeving opgevoerde verklaring (extensiever bosbeheer, maatregelen om verdroging tegen te gaan), gaat niet op voor het studiegebied. De algehele verandering van de bosstructuur, naar meer gesloten opgaand bos, lijkt zelfs ongunstig voor deze soort te zijn. Daar staat tegenover dat er allerlei kleinschalige kapplekken gekomen zijn, die in ieder geval dienst kunnen doen tijdens de balts, en mogelijk ook geschikt zijn als broed- of voedselplek. Landelijk zijn de aantallen licht gestegen in de onderzoeksperiode.

Tot slot moet ook de positieve ontwikkeling worden genoemd van enkele struweelvogels. De terugkeer van de Grasmus is bevorderd door betrekkelijk gunstige omstandigheden (regenval) in de overwinteringsgebieden in de Sahel, maar zeker ook door

lokale factoren (vergelijk de landelijke aantallen, die in 2006 iets lager waren dan in 1997; tabel 2). Dit heeft alles te maken met minder intensief bermbeheer. Zo worden struiken langs de Epenerbaan in de Boswachterij Vaals (7 territoria) tegenwoordig veel minder rigoureus geklepel, deels ter bescherming van de Hazelmuis. Verder profiteert de soort, net als de veel zeldzamere Spotvogel en de Geelgors, van veranderingen in bosrandenbeheer, waarbij een geleidelijker overgang tussen bos en cultuurland wordt nagestreefd. De struweelrijke randen die daarvoor ontstaan, komen ook ten goede aan de Grauwe Klauwier. Dit pronkjuweel, dat in ieder geval sinds 1997 in de directe omgeving van het studiegebied nestelt en er zelfs een provinciaal zwaartepunt kent, bezet in goede jaren heggen en struwelen tegen de bosrand aan (van Dongen, 2007).

Afgenomen

Onder de roofvogels hebben Havik en Sperwer het tegenwoordig zwaar. De afname van de Havik is raadselachtig, aangezien er in het onderzoeksgebied geen duidelijke aanwijzingen zijn voor systematische vervolging zoals elders in Limburg (Bijlsma & Zoun, 2006). Op sommige plekken waren territoriale (solitaire?) vogels aanwezig (2006 in Groote Bos en Onderste Bos) maar werd met zekerheid niet gebroed. De recente povere broedresultaten (weinig jongen, die bovendien soms spoorloos verdwijnen, wellicht door kannibalisme; J. Erkens, H. Phijl) suggereren voedselgebrek. Dat lijkt moeilijk te rijmen met het op het oog redelijke aanbod van prooi, van Houtduiven en Gaaien (bijtellingen in Boswachterij Vaals en Bunderbos in 2007-08 voorkomend in dichtheden van 15-60 resp. 8-15 paren/100 ha, de

eerste soort is ook goed vertegenwoordigd in het omringende cultuurland) tot lijsters. Het verdwijnen van de Havik vormt een verschijnsel dat grote delen van Nederland treft (Bijlsma, 2007).

De afname van de Sperwer wordt vaak in verband gebracht met jarenlange en intensieve nestpredatie door Haviken. Nu deze soort op zijn retour is, maakt de Sperwer echter geen aanstalten tot herstel. Voedselgebrek lijkt juist in de zo vogelrijke bossen van het onderzoeksgebied geen factor van betekenis, wat de afname des te mysterieuzer maakt.

Soorten van jong bos doen het slecht. De Boompieper kwam in het verleden, althans bij Vaals, vrij talrijk voor in open eiken-berkenbos en slecht groeiende, meermalen gedunde loofaanplant op het plateau. Hoewel deze percelen ook nu nog een relatief open structuur hebben, zijn ze blijkbaar toch ongeschikt geworden voor deze soort. De nieuwe kapvlaktes zijn te klein, of slaan te snel dicht met varens en andere hoog opschietende planten, om soelaas te bieden aan de Boompieper. Voor de Goudvink, begin jaren tachtig huizend in en bij jonge sparreaanplant, is geen broedhabitat meer aanwezig bij gebrek aan nieuwe aanplant. Bij de afname van de Zomertortel spelen ongunstige veranderingen in de bossamenstelling mee (afname dichte aanplant), maar toch vooral problemen in het agrarische cultuurland (voedselgebrek door herbicidengebruik) en langs de trekweg of in de Afrikaanse overwinteringsgebieden (droogte, ontbossing, intensieve jacht). De Matkop doet het slecht in grote delen van Nederland en zelfs Europa (afname in 1980-2005 variërend van 37% in

Midden- en Oost-Europa tot 69% in Noord-Europa; Gregory *et al.*, 2007). Brits onderzoek toonde aan dat verdroging van bossen aldaar de sleutelfactor vormt; voor de eerder geopperde suggestie dat toegenomen concurrentie (met andere holenbroeders) of predatie (inclusief nestpredatie door Grote Bonte Specht) verantwoordelijk zijn, werd geen bewijs gevonden (Lewis *et al.*, 2007). In de Zuid-Limburgse situatie lijkt het verdwijnen van zacht houtsoorten (nestplaats) in het almaar ouder wordende bos een belangrijker rol te spelen. Of ook een verschuiving naar zachtere maar nattere winters meespeelt (voedselbederf?), is onbekend.

Dat Kuifmees en Zwarte Mees in Zuidoost-Limburg zijn afgenomen, wekt op zich weinig verbazing. Voor beide soorten is immers habitat verdwenen door de recente kap van naaldbos. Beide mezen gaan echter in de hele provincie achteruit (sterker dan landelijk; Hustings *et al.*, 2006, van Dijk *et al.*, 2008), en zeker bij de Zwarte Mees staat de afname in geen verhouding tot de oppervlakte verdwenen habitat. Verklaringen als afgenomen voedselaanbod door verzuring en verdroging van naaldbos klinken valide, maar lijken elders in Nederland evenzeer te spelen. Merk ook op dat de eveneens aan naaldhout gebonden Vuurgoudhaan zich gemiddeld genomen aardig staande weet te houden. De inzinking bij deze soort in 1997 kan te maken hebben met koud winterweer (al is het onduidelijk in hoeverre in het broedgebied overwinterd wordt) of inventarisatieproblemen. Tellingen in meetnetplots in Zuidoost-Limburg suggereren sterk fluctuerende aantallen

Vuurgoudhaan in Limburg, nergens zo talrijk als in de zuidoosthoek. Kerperbos, 6 april 2006 (R. Schols)

zonder duidelijke trend (Provincie Limburg). De lichte afname die de Fluiter in het studiegebied ten deel valt, is niets vergeleken bij de ontwikkeling in de rest van Limburg (en Nederland). Bijna overal zijn de aantallen in de afgelopen 10-15 jaar letterlijk gedecimeerd (vele voorbeelden in Hustings *et al.*, 2006), maar in het studiegebied bleven de aantallen op redelijk niveau. Hierbij kan meespelen dat de verruiging van de bodemflora in bossen (ten nadele van de op de grond broedende Fluiter, die een aandeel onbedekte bodem prefereert) in het studiegebied minder toeslaat dan elders. Door de arme bodem op de plateaus met eiken-berkenbos (vuursteen-eluvium) en de hoogteligging (latere ontwikkeling bodemflora) krijgen bramen iets minder kansen en ontwikkelen varenvegetaties zich later in het jaar dan elders. Ook de nabijheid van Fluiter-bolwerken in de Eifel en Ardennen kan een factor van betekenis zijn, al neemt de soort ook daar af (Sudfeldt *et al.*, 2007). Ook de afname van de Grauwe Vliegenvanger valt relatief gezien mee. In veel Limburgse bossen is de stand gehalveerd. Bij deze soort ontbreken echter referentiegetallen uit het studiegebied van vóór 1997, toen de stand (landelijk gezien) al sterk op zijn retour was.

Verrassender is de recente afname van kensoorten van oud loofbos, zoals Kleine Bonte Specht, Boomklever (althans in het Geul-/Gulpdal) en Appelvink. Hoewel het deels om lastig telbare soorten gaat, komen de bevindingen overeen met ervaringen elders in Zuid-Limburg. Gezien het uitgroeien van het bos zou juist een verdere toename worden verwacht, temeer daar deze soorten het landelijk en provinciaal goed doen. Dat blijkt echter ten dele te komen door het bezetten van voorheen dunbevolkte of zelfs lege bosgebieden. Binnen Limburg doen deze soorten het goed ten westen van de Maas, waar ze tot diep in de jaren tachtig schaars waren of ontbraken, maar vergaat het hen in ieder geval in Zuid-Limburg minder goed. In dit verband is het typerend dat verschillende bosvogels het in Vaals, waar het bos gemiddeld jonger is en zeker op de plateaus nog niet volledig is uitgegroeid, beter doen dan op de hellingen van het Geul- en Gulpdal, waar het bos ouder is. Voorbeelden zijn Glanskop, Boomklever en Boomkruiper, die de plateaus in Vaals pas recent zijn gaan bezetten.

Dit verschijnsel, kensoorten van oud loofbos op hun retour in kerngebieden, is uit Nederland bekend van de Zuidoost-Veluwe (Vogelwerkgroep Arnhem, 2008) en kreeg in Engeland recent de nodige aan-

dacht (Fuller, 2004; Hewson *et al.*, 2005, 2007). Hier ondergingen 8 bosvogelsoorten in de periode 1980-2004 een afname van tenminste 25%. Het ging vooral om soorten die in Afrika overwinteren (Tuinfluiter, Fluiter, Grauwe Vliegenvanger) of jong bos bewonen (Boompieper, Matkop; afname Goudvink minder duidelijk), maar ook om enkele soorten van oud loofbos zoals Glanskop (-25%) en vooral Kleine Bonte Specht (-50%). Is de afname van beide eerste categorieën nog te koppelen aan grootschalige veranderingen in de overwinteringsgebieden (verwoestijning, ontbossing) of broedgebieden (veroudering bos, afname voedsel- en nestgelegenheid), de verdwijning van de laatste categorie is lastiger te verklaren. Bij de Glanskop zou aftakeling van de struiklaag (door vermeerderde schaduwwerking na het gesloten raken van de kroonlaag, toegenomen hertenbegrazing en terreinbeheer) de belangrijkste factor vormen. Dit zou trouwens ook een deel van de afname van Fluïters kunnen verklaren, naast andere factoren als toegenomen aantallen predatoren, desastreuze veranderingen in het overwinteringsgebied of klimaatverandering (Hillig, 2007). De afname van de Kleine Bonte Specht is raadselachtig. Misschien is de samenstelling van het bos (zowel van dood als levend hout) ten nadele van deze soort veranderd, of ondervindt hij concurrentie van de toegenomen Grote Bonte Specht. De Kleine Bonte Specht doet het overigens in heel Europa slecht (Gregory *et al.*, 2007), zodat de florissante Nederlandse situatie geenszins regel is.

Conclusie

De bossen van Zuidoost-Limburg herbergen een kenmerkende en voor Nederland deels afwijkende broedvogelbevolking. Kensoorten van oud gevarieerd loofbos zijn relatief talrijk (Kleine Bonte Specht, Glanskop, Boomklever, Appelvink), maar ontbreken soms ook (Holenduif, Zwarte Specht, Bonte Vliegenvanger). Liefst 10 soorten van de Rode Lijst broeden in deze bossen. Grauwe Klauwier (randen, aansluitend op verspreidingskern bij Epen), Middelste Bonte Specht (16% van de landelijke populatie) en Kortsnavelboomkruiper (57%) zijn hiervan landelijk het zeldzaamst. In provinciaal opzicht zijn Houtsnip, Fluiter en Vuurgoudhaan opvallend goed vertegenwoordigd.

In de afgelopen 10-25 jaar hebben zich verschillende nieuwe soorten gevestigd, waarbij biogeografische factoren in combinatie met extensief bosbeheer een

doorslaggevende rol speelden (Middelste Bonte Specht, Kortsnavelboomkruiper). Voorts wisten enkele struweelvogels te profiteren van extensief bermrandenbeheer en omvorming van bosranden (Grasmus, Grauwe Klauwier, Geelgors). De toename van de Houtsnip en afname van Havik en Sperwer zijn moeilijk te verklaren maar passen in het provinciale beeld.

Soorten van jong en dicht bos doen het over het algemeen slecht (Zomertortel, Boompieper, Goudvink), net als de aan zachthoutsoorten gebonden Matkop. De afname van Kuifmees en Zwarte Mees staat in geen verhouding tot veranderingen in bosbeheer (omvorming naaldhout in inheemse soorten) en contrasteert met de florierende populatie Vuurgoudhanen. Opvallend is de recente afname van kensoorten van oud loofbos (Kleine Bonte Specht, Boomklever, Appelvink). De afname, het meest prominent in het Geul- en Gulpdal (oudste bossen!) is voor Nederland ongewoon, maar kent een parallel in delen van de Veluwe en Engeland.

Verantwoording en dank

De tellingen in 2006 en 2007 vonden plaats door SOVON in opdracht van Staatsbosbeheer Regio Zuid. Hierbij werd waardevolle steun ontvangen van Jan Joost Bakhuizen (Elzetterbos-west, nachtvogels) en Hans Phijl (bijna gebiedsdekkend overzicht roofvogels Boswachterij Vaals, vele aanvullingen bij andere soorten). Voor het ontvangen van gegevens uit 1997 en later (meetnetplots) is dank verschuldigd aan Provincie Limburg (Boena van Noorden). Dries Oomen (SOVON) was behulpzaam bij o.a. het digitaliseerwerk.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., 2006.** Voorjaar 2006: grootse doorbraak van Middelste Bonte Specht in Limburg. *Natuurhistorisch Maandblad* 95: 237-239.
- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen (red.), 2005.** Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Tirion, Baarn.
- Bijlsma R.G., 2007.** Trends en broedresultaten van roofvogels in Nederland in 2006. *De Takkeling* 15: 7-38.
- Bijlsma R.G. & P. Zoun, 2006.** Vervolg van roofvogels in Nederland in 2005. *De Takkeling* 14: 102-118.
- Deuzeman S. & F. Hustings, 2007.** Broedvogels van het Geul- en Gulpdal in 2006. SOVON-inventarisatierapport 2007/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., 2004.** Handleiding Broedvogel Monitoringproject (Broedvogelinventarisatie in proefvlakken). SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C. Plate, 2008.** Broedvogels in Nederland in 2006. SOVON-monitoringrapport 2008/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dongen R., 2007.** De Grauwe Klauwier in Limburg heeft toekomstperspectief! *Limburgse Vogels* 17: 19-26.
- Fuller R., 2004.** Why are woodland birds declining? *BTO-News* 253: 5-7.
- Gregory R.D., P. Vorisek, A. van Strien, A.W. Gmelig Meyling, F. Jiguet, L. Fornasari, J. Reif, P. Chylarecki & I.J. Burfield, 2007.** Population trends of widespread woodland birds in Europe. *Ibis* 149 suppl. 2: 78-97.
- Hewson C., S. Gough & R. Fuller, 2005.** Introducing the Scarce Woodland Bird Survey. *BTO-News* 256: 4-5.
- Hewson C.M., A. Amar, J.A. Lindsell, R.M. Thewlis, S. Butler, K. Smith & R.J. Fuller, 2007.** Recent changes in bird populations in British broadleaved woodland. *Ibis* 149 suppl. 2: 14-28.
- Hillig F., 2007.** Bestimmen Veränderungen im Brutgebiet die negative Bestandsentwicklung des Waldlaubsängers *Phylloscopus sibilatrix*? *Vogelwarte* 45: 295-296.
- Hinsley S.H., J.E. Carpenter, R.K. Broughton, P.E. Bellamy, P. Rothery, A. Amar, C.M. Hewson & A.R. Gosler, 2007.** Habitat selection by Marsh Tits *Poecile palustris* in the UK. *Ibis* 149 suppl. 2: 224-233.
- Hustings F., 1983.** Gegevens over het voorkomen van een aantal vogelsoorten in de boswachterij Vaals. In *Vogelvlucht* 6: 7-19.
- Hustings F., 1985.** Een inventarisatie van broed- en wintervogels in het Onderste en Bovenste Bos bij Epen. *Natuurhistorisch Maandblad* 74: 9-16.
- Hustings F. & R. Pahlplatz, 2007.** Broedvogels van Boswachterij Vaals in 2007. SOVON-inventarisatierapport 2007/48. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Hustings M.F.H., R.G.M. Kwak, P.F.M. Oudam, M.J.S.M. Reijnen (red.), 1985.** Vogelinventarisatie: achtergronden, richtlijnen en verslaglegging. Pudoc Wageningen/Nederlandse Vereniging tot Bescherming van Vogels. Wageningen/Zeist.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Lewis A.J.G., A. Amar, D. Cordi-Piec & R.M. Thewlis, 2007.** Factors influencing Willow Tit *Poecile montanus* site occupancy: a comparison of abandoned and occupied woods. *Ibis* 149 suppl. 2: 205-213.
- van Noorden B. & T. Loven, 2007.** Broedvogels karteren in Nederweert; twee methoden met elkaar vergeleken. *Limburgse Vogels* 17: 27-34.
- van Noorden B. & B. Veenstra, 2007.** De broedvogels in het Land van Weert in 1992 en 2006. *Natuurhistorisch Maandblad* 96: 278-286.
- Phijl H., 2007.** Verslag vogelinventarisatie in gemeente Vaals, 2007. Verslag in eigen beheer, Vaals.
- Schepers F., 1998.** De Taigaboomkruiper als broedvogel in Zuid-Limburg in 1993-97. *Limburgse Vogels* 9: 33-48.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.** Atlas van de Nederlandse Broedvogels. 1998 - 2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Sudfeldt C., R. Dröschmeister, C. Grüneberg, A. Mitschke, H. Schöpf & J. Wahl, 2007.** Vögel in Deutschland 2007. DDA, BfN, LAG, VSW Münster.
- Vogelwerkgroep Arnhem e.o., 2008.** Vogels van de Veluwezoom. Vogelwerkgroep Arnhem e.o., Arnhem.

*Fred Hustings & Symen Deuzeman,
SOVON Vogelonderzoek Nederland,
Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen.*

*Raymond Pahlplatz, Bureau Meervelt,
Beatrixstraat 6, 6031 BC Nederweert.*

Eenentwintig jaar broedvogeltellingen op het Landgoed Rozendaal

Jan Boeren

In een gedeelte van het Landgoed Rozendaal (in de volksmond 'het' Rozendaal) te Montfort is door Piet Beckers van 1984 tot en met 2005 een broedvogeltelling van alle soorten ofwel BMP-A onderzoek uitgevoerd. Door zijn overlijden in december 2005 is een einde gekomen aan dit onderzoek en dus ook een einde aan een van de langst lopende BMP-A onderzoeken in Limburg. Dit artikel is een update van het artikel uit 1993 (Boeren & Beckers, 1993) waarin een overzicht werd gegeven van de eerste acht jaar van het BMP-A onderzoek. Het is echter vooral een eerbetoon aan Piet Beckers die 21 jaar lang, tot in het jaar van zijn overlijden, deze broedvogelinventarisatie in het Rozendaal heeft uitgevoerd.

Methode

In het kort komt het erop neer dat het gebied van 1984 tot en met 2005 jaarlijks onderzocht is op alle broedvogels, het BMP-A onderzoek. Voor een uitgebreide beschrijving van deze methode wordt verwezen naar het artikel van 1993 (Boeren & Beckers, 1993) en naar diverse handleidingen van SOVON (o.a. SOVON/CBS 1993, van Dijk, 2004).

Gebied

Het onderzochte gebied van 17 hectare maakt deel uit van het Rozendaal (figuur 1), een op stuifduinen gelegen bosgebied (voornamelijk zomereiken-berkenbos) in de Gemeente Roerdalen. Doordat enkele van deze heuvels op het zuiden gericht zijn kan het hier zomers bijzonder warm en droog zijn. Het Rozendaal was een van de eerste plekken in Limburg waar de Phegeavlinder, een zuidelijke warmteminnende dagactieve nachtvlinder, voet aan de grond heeft gekregen in Nederland. Zoals het betaamt voor een droog arm bos is de ondergroei slechts schaars ontwikkeld. De begroeiing van het bos in het proefvlak bestaat uit een boomlaag met Ruwe berk en Zomereiken en een struiklaag van Vuilboom, Lijsterbes, Adelaarsvaren en braam. In de kruidlaag komt op een enkele plaats Struikheide voor.

Dwars door het BMP-plot stroomt de Vlootbeek. In het beekdal vinden we eveneens loofbos, maar door de rijkere bodem wordt hier ook een rijkere begroeiing aangetroffen. De Zomereiken zijn in het dal namelijk veel beter ontwikkeld dan op de stuifduinen. Aan de oevers van de Vlootbeek vinden we voornamelijk Riet, ruigte bestaande uit

Figuur 1.
Ligging van het
inventarisatieplot
Landgoed Rozendaal.

Landgoed Rozendaal,
18 juni 2008
(J. Boeren)

Echte valeriaan, Gele lis, diverse zeggensoorten en diverse andere aan voedselrijk water gebonden soorten plus een kleine oppervlakte struweel. In het Rozendaal worden ook nog enkele percelen met Grove den aangetroffen. Een gedeelte van dit dennenbos wordt door de eigenaar Stichting Het Limburgs Landschap omgevormd tot loofbos. De leeftijd van het zomereiken-berkenbos bedraagt ca. 60 jaar. In het gebied worden daarnaast nog een aantal oudere lanen van Zomereik en Amerikaanse eik aangetroffen. Deze eiken zijn nu bijna 100 jaar. Ten opzichte van het eerdere artikel uit 1993 is nog te vermelden dat er in de periode na 1992 een dunning heeft plaatsgevonden waarbij vooral Grove dennen zijn verwijderd ten voordele van Zomereik en Ruwe berk. Na de dunning zijn veel plekken begroeid geraakt met Adelaarsvaren.

Aanwezige broedvogelbevolking

In het gebied zijn in 21 jaar onderzoek 62 soorten broedvogels aangetroffen. Van deze zijn slechts 16 soorten jaarlijks als broedvogel aangetroffen. Dit betekent ten opzichte van de periode 1984-1992 dat vijf soorten niet meer jaarlijks zijn aangetroffen (Boeren & Beckers, 1993). Sinds 1992 zijn er zes soorten als broedvogel bijgekomen. Van de 62 soorten broedvogels staan er negen op de Rode Lijst (van Beusekom *et al.*, 2005) te weten: Grauwe Vliegenvanger, Groene Specht, Matkop, Nachtegaal, Patrijs, Ringmus, Spotvogel, Wielewaal

en Zomertortel. Van deze negen soorten zijn er in 2005 nog slechts twee, Groene Specht en Grauwe Vliegenvanger, als broedvogel aanwezig. In 1984 zijn alle negen Rode Lijstsoorten aanwezig als broedvogel. Ook als we naar de trend van de overige broedvogels kijken blijkt dat het aantal soorten dat jaarlijks wordt aangetroffen achteruit is gegaan. Het totaal aantal territoria is eveneens afgenomen in vergelijking met de beschrijving tot 1992. Van de 62 aangetroffen soorten zijn er 39 de laatste tien jaar meer dan 25% afgenomen ten opzichte van de eerste tien jaar. Elf soorten zijn min of meer gelijk gebleven, een daling of stijging van het aantal territoria met minder dan 25%. Van twaalf soorten zijn de aantallen toegenomen, een stijging van het aantal met meer dan 25% in de laatste 10 jaar. Hierbij horen natuurlijk ook de zes nieuw aangetroffen soorten.

Ontwikkeling per soortgroep, een verklaring voor de achteruitgang?

Aan de hand van soortgroepen volgens Sierdsema (1995) zullen aantallen territoria en soorten worden besproken. Hiermee kan voor een aantal soortgroepen de achteruitgang verklaard worden. Sierdsema heeft de vogelbevolking zodanig opgedeeld dat soorten die ongeveer dezelfde biotoopeisen hebben in dezelfde groep worden geplaatst. Deze soortgroepen zijn opgebouwd op basis van lan schappelijke kenmerken. Een open heideland met stuifzanden ontwikkelt

Tabel 1. De belangrijke soortgroepen en hun kenmerken voor het Rozendaal.

Soortgroep	Kenmerken van deze groep
602 Roodborsttapuit-groep	lage struwelen en heggen, hoge ruigten (heide, stuifzand en hoogveen)
603 Grasmus-groep	struwelen, opslag en zeer jong bos, bosranden met struiken
604 Winterkoning-groep	jong bos, struiklaag in bossen
702 Geelgors-groep	open bos, bosranden, boomgroepen met kale, zandige bodem
801 Vink-groep	opgaand bos
803 Appelvink-groep	opgaand bos met loofbomen
804 Grote Bonte Specht-groep	oud opgaand bos, dood hout (holenbroeders)
805 Kleine Bonte Specht-groep	opgaand bos met loofbomen (holenbroeders)
806 Boomklever-groep	zwaar loofhout (holenbroeders)

zich van nature tot een zomereiken-berkenbos. De vogelbevolking zal een zelfde ontwikkeling doormaken. Eerst soorten van open gebieden, daarna vogels van struwelen, daaropvolgend soorten van jong bos en in het eindstadium soorten van oud bos. Voor het Rozendaal zijn in volgorde van de voortgaande successie de volgende soortgroepen aangetroffen (tabel 1).

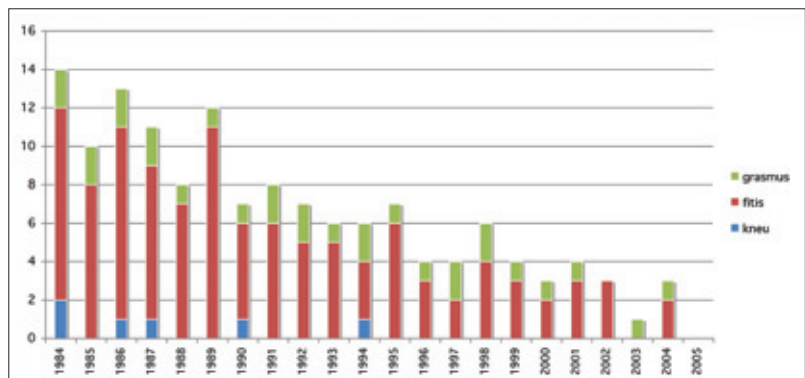
Roodborsttapuit-groep

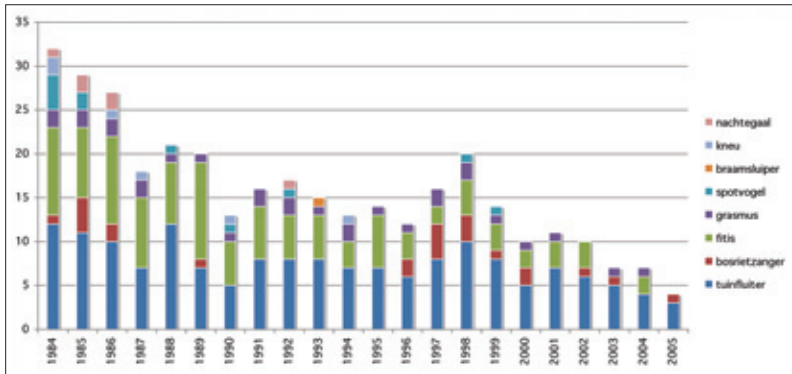
Bij de aanvang van het onderzoek in 1984 is het hoogtepunt van deze groep waarschijnlijk al voorbij. Het kenmerkende biotoop, hier waarschijnlijk heide met struiken was toen al veranderd in jong bos. Van de vijf kenmerkende soorten zijn er bij de start van het onderzoek nog maar drie aanwezig als broedvogel: Fitis, Grasmus en Kneu (figuur 2). Bij het ouder en dichter worden van het bos is de Kneu in 1987 verdwenen. De aantallen van de Fitis zijn gedaald van tien in 1984 tot twee in 2004. Alleen de Grasmus heeft zich op hetzelfde lage niveau gehandhaafd als in het begin van het onderzoek.

Grasmus-groep

In de Grasmus-groep worden vooral soorten aangetroffen met een voorkeur voor struwelen, opslag en zeer jong bos en voor bosranden met struiken (Sierdsema, 1995). Van de twaalf soorten die tot deze groep behoren, zijn er acht in het Rozendaal aangetroffen (figuur 3). Het biotoop in 1984 is waarschijnlijk optimaal voor deze groep. Het is daarom niet verwonderlijk dat de meeste soorten van deze groep in de beginjaren van het onderzoek zijn aangetroffen. Zij in 1994 nog zeven soorten uit deze groep gevonden, in 2005 zijn dit er nog maar twee. Het aantal territoria van deze groep is tijdens het onderzoek gedaald van 32 in 1984 tot vier territoria in 2005. Alleen de Tuinfluiter is nog jaarlijks als broedvogel present. De aantallen zijn echter wel flink gedaald van twaalf in 1984 naar drie in 2005. De enige vrij constante soort is wederom de Grasmus, in bijna alle jaren met twee territoria aanwezig. Fitis en Bosrietzanger worden ook nog bijna jaarlijks als broedvogel aangetroffen, de aantallen zijn echter flink gedaald. De overige soorten zijn bijna allemaal min

Figuur 2. Aantallen territoria van soorten behorend tot de Roodborsttapuit-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

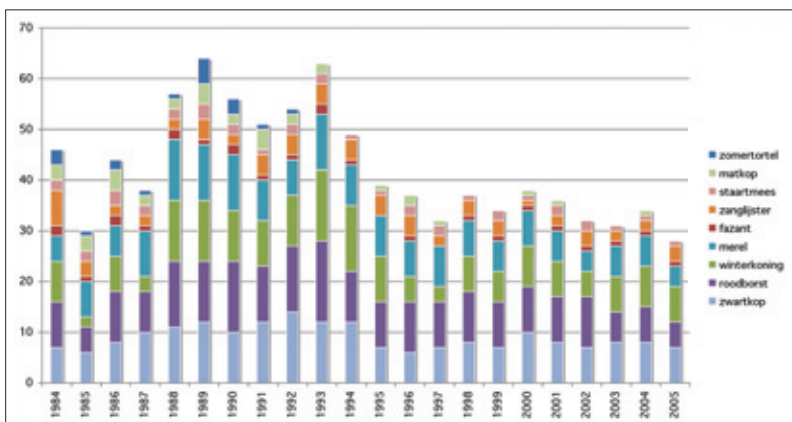
Figuur 3. Aantallen territoria van soorten behorend tot de Grasmus-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

of meer verdwenen. De Braamsluiper heeft slechts één keer in het gebied gebroed. De Nachtegaal is de eerste soort uit deze groep die is verdwenen; alleen in de eerste drie jaar heeft hij standgehouden, daarna heeft deze soort hier nooit meer gebroed. In deze periode verdwenen ook Spotvogel en Kneu.

Winterkoning-groep

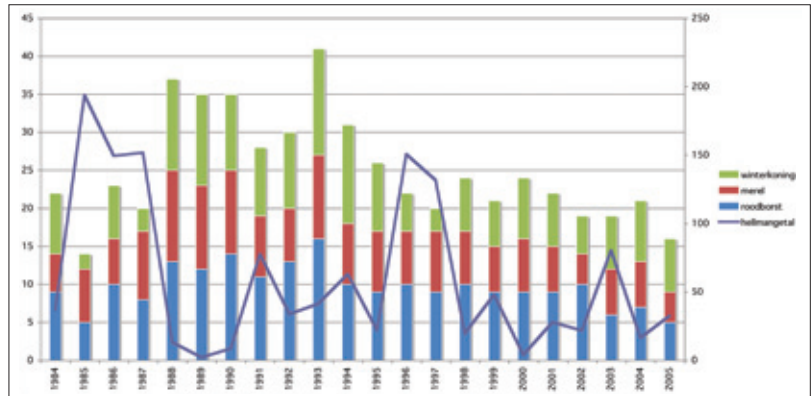
De Winterkoning-groep is vooral te vinden in jong bos. In veel gevallen zal door het ouder worden van het bos de Winterkoning-groep de Grasmus-groep opvolgen. Maar net als de Grasmus-groep laat de Winterkoning-groep een flinke afname zien (figuur 4). Voor een aantal soorten is deze achteruitgang enigszins te verklaren. De Matkop, die na 1997 verdwenen is als jaarlijkse broedvogel, vindt in ouder wordend zomereiken-berkenbos minder zachthout voor het maken van een nestholte. Dit verschijnsel wordt ook in de zomereiken-berkenbossen in het zuiden van de provincie waargenomen (Hustings *et al.*, 2006; Hustings *et al.*, 2008). De Zomertortel is ook een

soort die de voorkeur geeft aan jonge, iets vochtige bossen. Een zomereiken-berkenbos op droge stuifduinen is dus niet het favoriete biotoop en hier zal de soort als het bos ouder wordt ook snel verdwijnen. Zomertortels hebben slechts tot 1992 standgehouden. Het hoogste aantal dat aangetroffen is, zijn vijf territoria in 1989. Ook zitten in deze groep nogal wat soorten die gevoelig zijn voor strenge winters zoals Merel, Roodborst en Winterkoning. Om de invloed van strenge winters op deze soorten te bepalen is gebruik gemaakt van het koudegetal, ook wel aangeduid als het Hellmanngetal (H) naar de Duitse meteoroloog Gustav Hellmann. Dit is een maat voor de koude in het tijdvak van 1 november tot en met 31 maart. Het wordt verkregen door over dit tijdvak alle etmaalgemiddelde temperaturen beneden het vriespunt te sommeren met weglating van het minteken (www.knmi.nl). In figuur 5 is te zien dat de drie soorten zeer sterk reageren op de strenge winters en zich weer herstellen na minder strenge winters.

Figuur 4. Aantallen territoria van soorten behorend tot de Winterkoning-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

Figuur 5.
De invloed van strenge winters, aangegeven via het Hellman-getal, op enkele soorten uit de Winterkoning-groep, in het BMP-plot op het Landgoed Rozendaal, 1984-2005.

Geelgors-groep

De Geelgors-groep wordt vooral aangetroffen in open bos, langs bosranden, en in boomgroepen met kale, zandige bodem. In de periode dat het Rozendaal nog niet geheel is dichtgegroeid voldoet het hele gebied aan deze beschrijving. Nu zijn deze soorten vooral tot de randen van het gebied teruggedrongen. Dit is ook zichtbaar aan de aantallen van de verschillende soorten (figuur 6). De Boompieper gaat achteruit van twee tot drie territoria in de beginjaren naar één tot twee in de laatste jaren van het onderzoek. Ook bij Geelgorzen zien we in de beginjaren hogere aantallen dan in de eindjaren. Landelijk laat de Geelgors een lichte stijging zien (www.milieucompendium.nl). Alleen de Groene Specht is vrij constant met één territorium aanwezig. De Gekraagde Roodstaart is in Midden-Limburg, behalve op de Meinweg (mond. mededeling Ernest van Asseldonk, Stichting Koekoeloe), een niet zo algemene broedvogel. De hoogste aantallen in Limburg worden in de droge naaldbossen van

Noord-Limburg gevonden (Hustings *et al.*, 2006). De aantallen in het Rozendaal zijn volgens verwachting dan ook zeer laag.

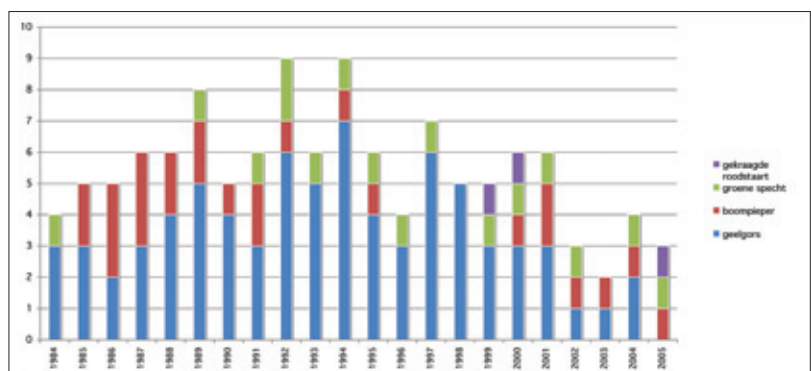
Vink-groep

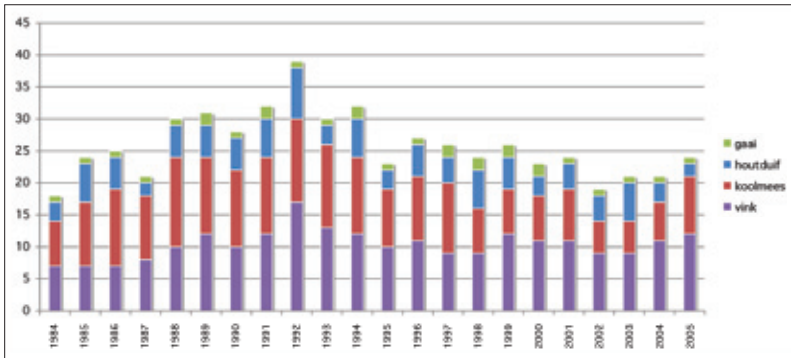
De Vink-groep is te vinden in opgaand bos. Deze groep laat veel minder veranderingen zien dan de vorige groepen (figuur 7). De aantallen van deze groep blijven ongeveer gelijk. Alleen de Koolmees laat een afname zien van meer dan 25% in de laatste tien jaar ten opzichte van het eerste decennium. De andere drie soorten, Gaai, Houtduif en Vink, blijven min of meer gelijk; er is geen toe- of afname te zien groter dan 25% in de laatste ten opzichte van de eerste tien jaar.

Appelvink-groep

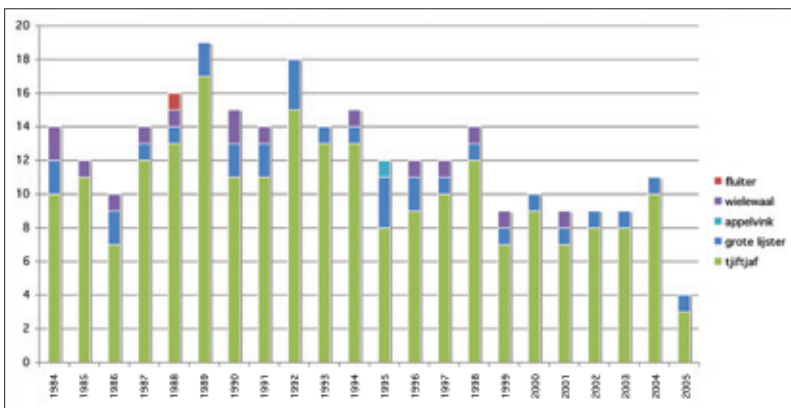
De Appelvink-groep is gebonden aan opgaand loofbos. Binnen de Appelvink-groep zijn geen grote verschuivingen waarneembaar (figuur 8). De oorzaak hiervan is waarschijnlijk dat het bos nog

Figuur 6.
Aantallen territoria van soorten behorend tot de Geelgors-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

Figuur 7.
Aantallen territoria van soorten behorend tot de Vink-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

Figuur 8.
Aantallen territoria van soorten behorend tot de Appelvink-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

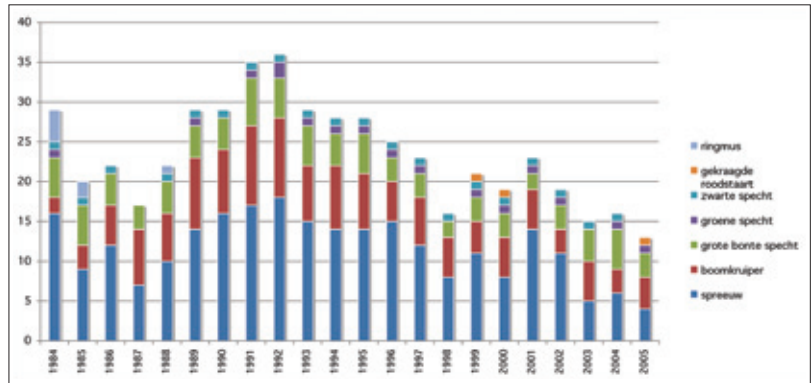

Holenduif,
Hamert, 19 augustus 2007
(P. Palmen)

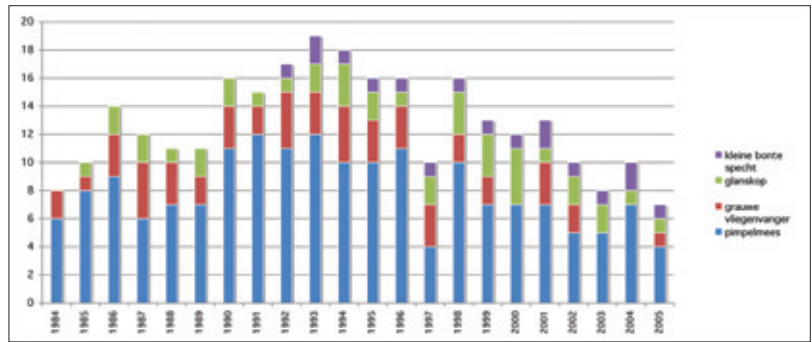
vrij jong is. De aantallen Appelvink, Wielewaal en Fluiter zijn namelijk nog zeer laag ten opzichte van een goed ontwikkeld loofbos zoals het Munningsbosch, een eiken-haagbeukenbos op voedselrijke bodem met veel Zoete kers. Of vergeleken met de Kombergen, een zomereiken-berkenbos dat alleen een stuk ouder is, gelegen op terrasgronden in de Meinweg. In het Rozendaal zijn Fluiter en

Appelvink beide slechts één maal aangetroffen. De Appelvink, die in Limburg op steeds meer plaatsen wordt gevonden zal in de toekomst kunnen uitbreiden. De uitbreiding zal waarschijnlijk het eerst op gang komen in het rijkere bos in het beekdal, maar ook in het zomereiken-berkenbos kunnen de aantallen bij het ouder worden van het bos gaan toenemen. Zo worden op de Meinweg

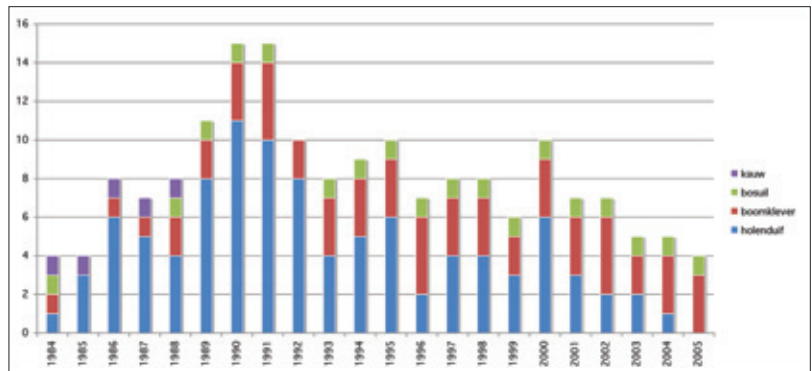
Figuur 9.
Aantallen territoria van soorten behorend tot de Grote Bonte Specht-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

Figuur 10.
Aantallen territoria van soorten behorend tot de Kleine Bonte Specht-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

Figuur 11.
Aantallen territoria van soorten behorend tot de Boomkruiper-groep (Sierdsema, 1995) tussen 1984 en 2005 in een deel van het Landgoed Rozendaal.

de hoogste aantallen Appelvinken aangetroffen in de Kombergen. Voor de Fluiter is de ondergroei in het Rozendaal nu nog te dicht, ook deze soort broedt in de Kombergen. Meest constante uit deze groep is de Tjiftjaf.

Grote Bonte Specht-groep

De Grote Bonte Specht-groep is net als de vorige groep ook te vinden in opgaand bos. Een belangrijk verschil met de vorige groep is de aanwezigheid van dood hout. Deze groep laat een achteruitgang zien ten opzichte van de beginjaren negentig (figuur 9). Deze terugval komt bijna geheel op het conto van de Spreeuw en de Boomkruiper. De hoogste stand van de Boomkruiper wordt eveneens in 1992 bereikt met tien territoria, maar deze loopt daarna snel terug naar vier territoria in 2005. Dit geheel in tegenstelling tot de verwachtingen van Beckers & Boeren (1993).

De Spreeuw gaat achteruit van 18 territoria in 1992 naar vier in 2005. Ook landelijk laat de Spreeuw een afname zien. De Spreeuw is een van de soorten waarvan de aantalsontwikkeling gebruikt wordt voor de Farmland Bird Index. Dit is een groep van 33 soorten vogels als algemene indicator voor de kwaliteit van het agrarische gebied. De oorzaken van achteruitgang van de vogels in het boerenland zijn vooral het intensieve gebruik van bouw- en grasland, de veranderingen in gewaskeuze en de schaalvergroting van de landbouw, waardoor veel kleine landschapselementen als houtwallen en overhoekjes zijn verdwenen. Ook de Ringmus en Zomertortel zijn opgenomen in deze index en laten respectievelijk een matige en sterke afname zien (www.milieucompendium.nl).

Kleine Bonte Specht-groep

Ook weer een groep van opgaand bos met dood hout, maar dit dode hout betreft vaak zachtere houtsoorten zoals berk. Deze groep laat een toename van Glanskop en Kleine Bonte Specht, een gelijk blijven van Pimpelmees en een afname van de Grauwe Vliegenvanger zien (figuur 10). De Kleine Bonte Specht vertoont vooral de laatste jaren een toename. Deze soort is dan ook veelal gebonden aan bossen waarin bomen met zachthout zoals berken worden aangetroffen. De Grauwe Vliegenvanger zou eigenlijk moeten profiteren van het ouder wordende bos; de soort gaat echter in de hele provincie achteruit (Hustings *et al.*, 2008). De oorzaak hiervan is nog niet bekend.

Boomklever-groep

Het voorkeursbiotoop van deze groep is vooral te vinden in oud loofbos met dikke bomen. Deze groep heeft twee duidelijke verliezers: Kauw en Holenduif, en één duidelijke winnaar: de Boomklever (figuur 11). De Kauw heeft al tijdens het begin van het onderzoek het bos verlaten om zich in de dorpen te vestigen. Konden ca. 35 jaar geleden overal in de bossen rondom Posterholt Kauwen aangetroffen worden, nu is de Kauw een veel zeldzamere bosbewoner, maar is de soort wel in de dorpen massaal aanwezig (eigen waarneming). De Holenduif laat wellicht de meest dramatische achteruitgang zien in het Rozendaal. Werden er in de beginjaren negentig nog acht tot tien territoria gevonden, momenteel is deze soort verdwenen. Dat dit te maken heeft met een gebrek aan hopen zoals in Zuid-Limburg (Hustings *et al.*, 2008) is onwaarschijnlijk. De Zwarte Specht, de belangrijkste leverancier voor nesthopen, is tijdens het onderzoek vrijwel constant gebleven. Echter, net zoals bij de Kauw en ook de Ekster laat de Holenduif een verschuiving richting de dorpen

Boomklever, Hamert, 13 mei 2005 (P.Palmen)

*Landgoed Rozendaal,
18 juni 2008
(J. Boeren)*

zien. Werden er vroeger in Posterholt bijna geen Holenduiven aangetroffen, de laatste jaren duiken ze steeds vaker op als broedvogel in grotere tuinen (eigen waarneming). Wellicht heeft dit met predatie door Haviken te maken. Maar ook de Havik laat de laatste jaren zeker geen stijgende trend zien in de omliggende bossen (mond. med. Henk Beckers, VWG Roerstreek). Er is geen verklaring voor de achteruitgang op basis van de ontwikkeling van het biotoop. De oorzaken zullen wellicht op een ander vlak gezocht moeten worden.

Conclusie

Opvallend is dat de meeste soorten en dus ook soortgroepen een negatieve trend vertonen. Dat soorten en soortgroepen met een voorkeur voor jong bos en struwelen het sterkst achteruit zijn gegaan is eenvoudig te verklaren. Dat soorten van ouder wordend bos in veel gevallen eveneens zijn achteruit gegaan is echter met de huidige gegevens nog niet verklaarbaar. Dit verschijnsel is overigens ook te zien in Zuid-Limburg waarbij soorten op de jonge plateaus het beter doen dan in de oudere hellingbossen (Hustings *et al.*, 2008). Daarnaast heeft een aantal vogelsoorten zich verplaatst van bos naar dorpsranden. Gekeken naar soortgroepen doen de Vink-groep en de Kleine Bonte Specht-groep het relatief het beste. Het eindstadium van het bos komt qua biotoop het beste overeen met dat van de Kleine Bonte Spechtgroep.

Dankwoord

Dankzij het eenentwintig jaar trouw en zorgvuldig verzamelen van onderzoeksgegevens door Piet Beckers, tot in het jaar van zijn overlijden, kon dit artikel tot stand komen. Arjan Ovaa voorzag een eerdere tekstversie van waardevol commentaar.

Literatuur

- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen (red), 2005. Rode Lijst van Nederlandse broedvogels (2005). Tirion, Baarn.
- Boeren J. & P. Beckers, 1993. Acht jaar broedvogelmonitoring te Montfort. Limburgse Vogels 4: 91-95.
- van Dijk A.J., 2004. Handleiding Broedvogelmonitoringproject. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F., R. Pahlplatz & S. Deuzeman, 2008. Bossen in de zuidoostpunt van Limburg en hun bijzondere broedvogels. Limburgse Vogels 18: 1-11.
- Sierdsema H., 1995. Broedvogels en beheer. Het gebruik van broedvogelgegevens in het beheer van bos- en natuurterreinen. SBB-rapport 1995-1, SOVON-onderzoeksrapport 1995/04.
- SOVON/CBS, 1993. Handleiding Broedvogelmonitoring. SOVON, Beek-Ubbergen.

www.knmi.nl/klimatologie/lijsten/hellmann.html. Bepaling Hellman-getallen 1984-2005.

www.milieuennatuurcompendium.nl/indicatoren/nl1479-Vogels-van-het-boerenland.html?i=4-27

Jan Boeren, Hoofdstraat 56, 6061 CE Posterholt

De Kortsnavelboomkruiper in Limburg: actueel voorkomen als broedvogel 1998-2008

Jan Joost Bakhuizen

Sinds 1993 is de Kortsnavelboomkruiper *Certhia familiaris macrodactyla* broedvogel van Zuid-Limburg. Een overzicht van de vestiging en eerste kolonisatie is uitgebreid beschreven door Schepers (1994, 1998). Naast aantallen en verspreiding over de jaren 1993-1997 is aldaar ook ingegaan op de broedbiologie, biotoopkeuze en gedrag. Sindsdien heeft de kolonisatie van Limburg doorgezet en is ook Midden- en Noord-Limburg bereikt. Broedvogelkarteringen van de belangrijkste kerngebieden in 2006-2007 door SOVON in opdracht van SBB hebben inzicht verschaft in actuele aantallen en verspreiding.

Mede op basis van de resultaten van deze inventarisaties, aangevuld met territoria die zijn verzameld in het kader van het LSB-zeldzame soortenproject van SOVON en met losse meldingen in het Vogelarchief Limburg en waarneming.nl, wordt in dit artikel een overzicht gegeven van het verdere verloop van de kolonisatie in Limburg. Tevens wordt een actuele aantalschatting gegeven. De verspreiding in de kerngebieden wordt in meer detail beschreven.

Materiaal en methode

Alle beschikbare bestanden en bronnen zijn geraadpleegd om een zo nauwkeurig mogelijk beeld te krijgen van voorkomen en aantalsontwikkeling. Allereerst zijn alle territoria/broedgevallen die aan SOVON Vogelonderzoek Nederland zijn doorgegeven op een rij gezet. Jaarlijks wordt hierover gerapporteerd in de serie Zeldzame broedvogels in Limburg in Limburgse Vogels (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2008). Een deel van deze gegevens wordt door vrijwilligers in kader van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) en het Broedvogel Monitoring Project (BMP) verzameld. Een groot deel van de gegevens wordt door Provincie Limburg verzameld in het kader van de provinciale basis-kartering en het eigen meetnet. De eerste provinciale basiskartering vond plaats in 1990-97, waarna aan een update werd begonnen. Intussen is de tweede ronde van deze kartering in het noordelijke deel van Zuid-Limburg aangekomen. De kerngebieden (Geul-Gulpdalbossen en Boswachterij Vaals) hebben echter nog niet zo'n tweede ronde gehad. Staatsbosbeheer

De Kortsnavelboomkruiper en inventarisatie-perikelen

De Kortsnavelboomkruiper is de Midden-Europese ondersoort van de Taigaboomkruiper. Het zwaartepunt van de verspreiding ligt in Duitsland, de Alpenlanden, delen van de Balkan, oostelijk Frankrijk en de Ardennen. Sinds 1993 broedt de soort in toenemende mate in Zuid-Limburg.

De soort is veelal een opvallende verschijning. In de periode februari-juni kan hij het makkelijkst door zijn zangstrofes worden vastgesteld. De zang is een kenmerkend doch opvallend riedeltje dat zowel aan een Pimpelmees als een Vuurgoudhaantje doet denken. Ook de hoge, ijle roep (hoger, dunner en langereker dan van de Boomkruiper) is een hulpmiddel bij het vinden van de soort.

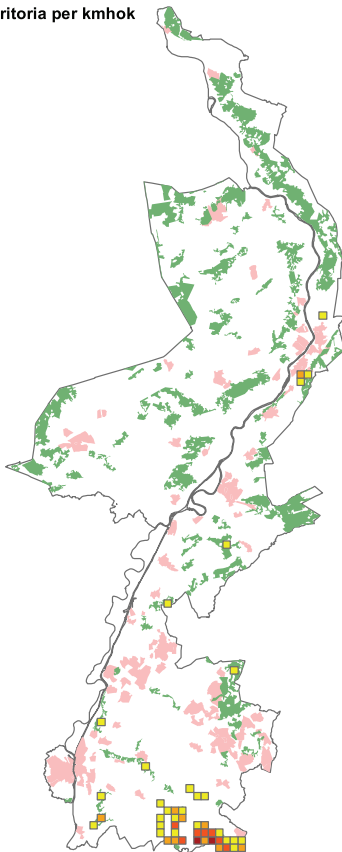
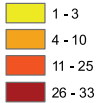
De Kortsnavelboomkruiper is lastig te inventariseren, doordat de soort in februari begint te zingen en reeds in de periode eind februari - begin maart een belangrijke zangpiek bereikt. De zangactiviteit zakt daarna in maar kent oplevingen tot diep in juni, wat typerend is voor soorten met twee broedsels zoals de Kortsnavelboomkruiper. Het weer is tevens een belangrijke factor die de trefkans sterk kan bepalen. Bij winderig, bewolkt weer kan de soort het geheel laten afweten. Daarentegen kan deze de dag erna, met rustig en zonnig weer, uitbundig aanwezig zijn.

regio Zuid heeft in 2006-2008 een groot aantal bosgebieden in Zuid-Limburg op broedvogels laten karteren door SOVON. Het gaat achtereenvolgens om de volgende gebieden: bosgebieden tussen Geul- en Gulpdal (2006), Boswachterij Vaals (2007) en Bunderbos, Ravensbos en Kloosterbos (2008). Voor een uitgebreide beschrijving van methode en resultaten zie o.a. Deuzeman & Hustings (2007), Hustings & Pahlplatz (2007) en Hustings *et al.* (2008). De broedvogelkarteringen van de provincie Limburg hebben steeds betrekking op drie volledige ochtendbezoeken. De broedvogelkarteringen door SOVON (in opdracht van SBB) zijn steeds minimaal vijf volledige ochtendbezoeken. Over de recente inventarisatie-inspanning kan gecon-

cludeerd worden dat van alle potentiële broedgebieden de volgende gebieden nog niet zijn onderzocht: bossen van de zuidelijke Geuldalhelling tussen Berg & Terblijt en Valkenburg, de bosgebieden van het Gerendal, Eyserbosschen en grote delen van het Savelsbos en de Schinveldse Bossen. Hier zouden recent de nodige paren gemist kunnen zijn. Tenslotte zijn alle losse waarnemingen van de Kortsnavelboomkruiper van het Vogelarchief Limburg inclusief www.waarneming.nl op een rij gezet. Momenteel zijn aan www.waarneming.nl reeds meer dan 350 waarnemingen doorgegeven. Belangrijke literatuur die geraadpleegd is om de ontwikkelingen te kunnen beschrijven zijn: Schepers (1998), SOVON (2002) en Hustings *et al.* (2006).

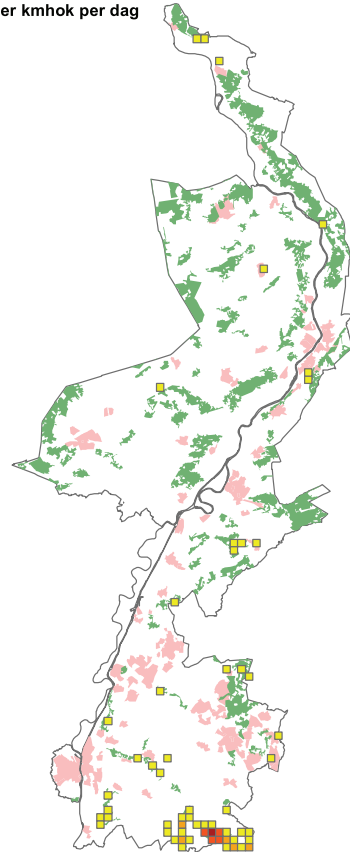
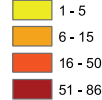
1993 - 2006

totaal aantal territoria per kmhok

Figuur 1a. Verspreiding van de territoria van de Kortsnavelboomkruiper in Limburg per kilometerhok. Het gaat hier om de gesommeerde territoria over de periode 1993-2006.

max aantal per kmhok per dag

Figuur 1b. Verspreiding van losse waarnemingen uit het Vogelarchief Limburg/waarneming.nl over de periode 1993-2006.

Kortsnavelboomkruiper, Kerperbos Vijlen, 25 maart 2006 (R. Schols)

Resultaten

Verspreiding

Figuur 1a laat de verspreiding per kilometerhok zien van de gesommeerde territoria over de periode 1993-2006. Duidelijk komt hierbij naar voren dat het zwaartepunt van de verspreiding ligt in de meest zuidoostelijke hoek van Limburg: Boswachterij Vaals en de bosgebieden tussen de Geul en de Gulp. Daarnaast zijn nog enkele clusters te onderscheiden, zoals het Savelsbos en verrassend genoeg enkele bosgebieden bij Venlo (Zwartwater, Holtmühle). Een ander bestand, bestaande uit (losse) waarnemingen uit het Vogelarchief Limburg (incl. www.waarneming.nl) geeft ongeveer het zelfde verspreidingsbeeld (figuur 1b). Daarnaast is hier ook een clustering van waarnemingen rond Valkenburg en Posterholt (Munningsbosch) te onderscheiden.

Aantallen en aantalsontwikkeling

Een jaarlijkse Limburg dekkende inventarisatie is niet mogelijk gebleken voor de Kortsnavel-

boomkruiper. Om aantallen broedparen voor heel Limburg in te schatten is dan ook gebruik gemaakt van aantalopgaven van verschillende gebieden over meerdere jaren (sommatie). Om de totale aantallen van de jaren negentig te kunnen vergelijken met de recente aantallen is de vlakdekkende provinciale kartering (1995-1997) van het toenmalig broedgebied genomen en vergeleken met de aantalopgaven van enkele grootschalige broedvogelinventarisaties van de belangrijkste kerngebieden uit de periode 2006-2008. Dit laatste is aangevuld met enkele recente gegevens van andere bosgebieden (zie tabel 1).

Tabel 1. Aantalschattingen van de Kortsnavelboomkruiper in Limburg.

periode	aantal	bron
1995-1998	64-83 territoria	van Noorden & Schols, 1999
2002-2004	75-100 territoria	Hustings et al., 2006
2006-2008	75-100 territoria	dit artikel

Tabel 2. Aantal territoria van de Kortsnavelboomkruiper in monitoringplots in Limburg waar de soort is vastgesteld. 0 = plot wel onderzocht, soort niet aangetroffen; - = plot in betreffende jaar niet onderzocht.

naam monitoringplot	BMP/prov meetnet	oppervlak	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Zwartwater, Venlo	prov. meetnet	32 ha	1	1	0	0	0	0	0	0	0	-	0
Holtmühle	prov. meetnet	18 ha	0	0	2	3	0	2	0	0	0	-	1
Schinveldse Bossen	prov. meetnet	20 ha	0	0	0	0	1	1	3	0	0	-	0
Munningsbosch	BMP-B	292 ha	0	0	0	0	0	0	0	1	0	-	-
Ijzerenbosch	prov. meetnet	20 ha	0	0	0	0	0	0	0	0	1	-	0
Savelsbos, Schone grub	prov. meetnet	22 ha	0	1	2	1	2	0	0	0	1	-	1
Savelsbos, Riesenberg	BMP-A	33 ha	-	-	0	0	0	1	1	-	0	-	0
Schweibergerbosch	prov. meetnet	10 ha	0	0	0	0	1	0	0	0	-	2	-
Elzetterbosch	BMP-B	120 ha	-	-	-	-	-	-	-	5	-	6	-
Malensbosch	prov. meetnet	13 ha	1	0	1	1	2	2	0	1	1	-	3

De actuele populatieomvang wordt nog steeds op 75-100 territoria geschat (Hustings *et al.*, 2006). Een 70-tal territoria zijn daadwerkelijk vastgesteld afgelopen jaren. Dit moet in deze gebieden als een absolute ondergrens worden beschouwd; wellicht zijn hier dus nog paren gemist. Daarnaast zijn in een aantal andere potentiële broedgebieden recent nog geen inventarisaties uitgevoerd, waar de soort mogelijk wel aanwezig is.

Wanneer deze drie perioden vergeleken worden, vallen de stabiele aantallen als eerste op. Het lijkt er dan ook op dat, hoewel het verspreidingsgebied de laatste 10 jaar licht is uitgebreid, de soort niet noemenswaardig in aantal is toegenomen. Resultaten van een tiental monitoringplots van bosgebieden waar de Kortsnavelboomkruiper als broedvogel is vastgesteld staan weergegeven in tabel 2. Deze gegevens blijken te beperkt om iets zinnigs te kunnen zeggen over actuele aantalontwikkelingen. Voorzichtig kan hieruit afgeleid worden dat in verscheidene gebieden de soort het ene jaar aanwezig is en het volgende jaar weer verdwenen (of niet vastgesteld?). Vanwege de lage aantallen is hieruit geen trend af te leiden.

Voortgaande kolonisatie in Limburg?

Schepers (1998) heeft het proces van vestiging in Limburg beschreven (1993-97). De soort heeft bij Vaals de Nederlandse grens overschreden en zich daarna geleidelijk wat in noordwestelijke richting uitgebreid. Na 1998 is het kolonisatieproces in Zuid- (en Midden-) Limburg doorgestaan. Tabel 3 geeft inzicht in het verdere verloop van de kolonisatie van Limburg, met de bosgebieden die na 1998 voor het eerst bezet zijn geraakt door de Kortsnavelboomkruiper. Sommige van deze gebieden zijn slechts tijdelijk

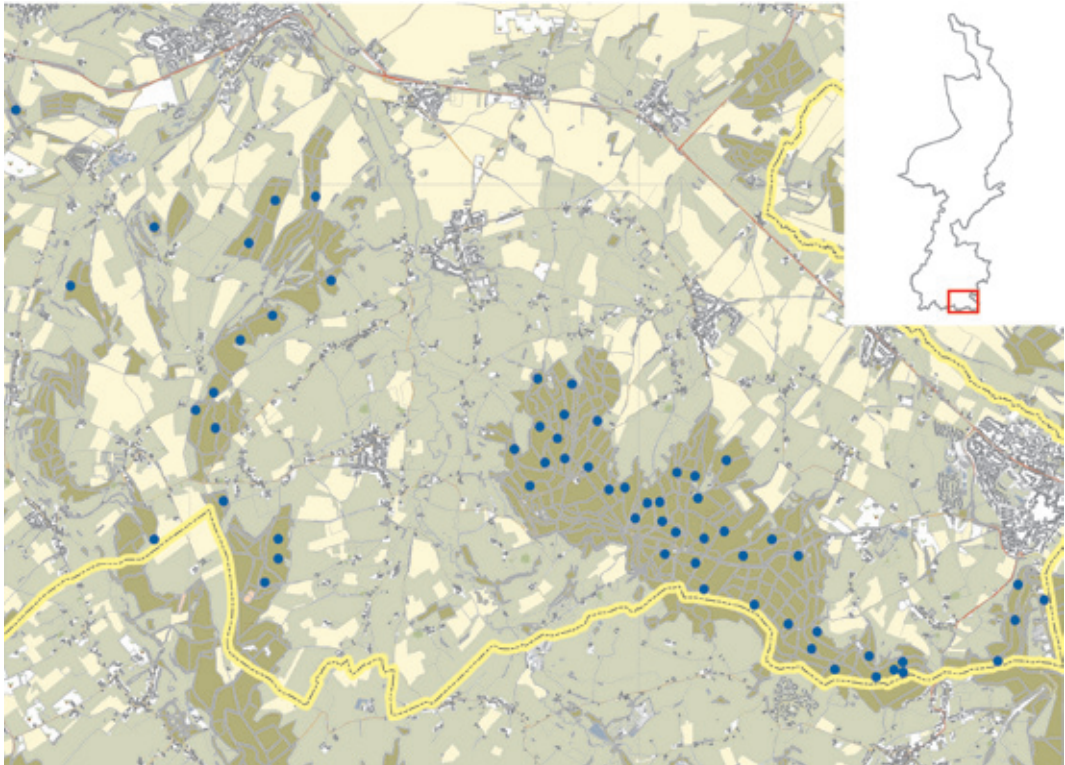
bezet geweest. Van andere locaties worden nu (vrijwel) jaarlijks territoria gemeld. Hierbij moet wel worden opgemerkt dat enkele bosgebieden slecht tot matig onderzocht zijn. Echter de broedvogelkartering van het Bunderbos, Ravensbos en Kloosterbos in 2008 in opdracht van SBB heeft geen enkele waarneming van de Kortsnavelboomkruiper opgeleverd (info F. Hustings, R. Pahlplatz)!

Voorkomen kerngebieden nader bekeken

Het zwaartepunt van het voorkomen is gelegen in de meest zuidoostelijke hoek van Limburg. Daar waar de soort ook is ontdekt als broedvogel in 1993, komt deze jaarlijks voor en zijn de aantallen van belang.

Tabel 3. Bosgebieden waar de Kortsnavelboomkruiper zich pas na 1998 heeft gevestigd c.q. pas na 1998 is vastgesteld. Het eerste jaar met territorium is aangegeven.

Groote Bos, Gulpen-Wittem	2001
Roebelsbos, Gulpen-Wittem	2003
Bos Karsveld, Gulpen-Wittem	2006
Crapoel, Gulpen-Wittem	2006
Vosbos, Gulpen-Wittem	2006
Savelsbos-Schone grub, Margraten	1999
Savelsbos-Riesenberg, Margraten	2003
Biebosch, Valkenburg	2000
Schinveldse Bossen, Onderbanken	2002
Ijzerenbosch, Echt-Susteren	2006
Munningsbosch, Ambt Montfort	2005
Holtmühle, Venlo	2000
Zwartwater, Arcen-Velden	1998

Figuur 2. Verspreiding van de territoria over de Geul-Gulpdalbossen (gekarteerd in 2006) en Boswachterij Vaals (gekarteerd 2007). Bronnen: Deuzeman & Hustings, 2007 en Hustings & Pahlplatz, 2007.

In 2006-2007 is dit kerngebied in opdracht van Staatsbosbeheer integraal gekarteerd (Deuzeman & Hustings, 2007; Hustings & Pahlplatz, 2007). Voor een overzicht van de gevonden territoria wordt verwezen naar figuur 2. De Kortsnavelboomkruiper komt verspreid over het hele bosgebied voor, met meer of mindere clustering in het Elzetterbosch, Vijlenerbos/Zevenwegen en Schimperbos. In de Geul-Gulpdalbossen is de soort ook aangetroffen in kleinere bosgebiedjes zoals Vosbosch en Crapoel.

In 1997 zijn deze kerngebieden ook door karteerders van de Provincie Limburg geïnventariseerd. Hiermee is de populatie van het kerngebied in de tijd te volgen. De resultaten zijn weergegeven in tabel 4. In 10 jaar betekent dit een lichte toename van de kernpopulatie (+20%).

De Kortsnavelboomkruiper bewoont vooral de gevarieerde loofbossen, met name de eiken-berkenbossen (uitgegroeid hakhout) en overige bossen met een dominantie van eik, gemengd met o.a. beuk, es en andere loofbomen. Het gaat om (middel)oude, structuurrijke bossen met verspreide dikke stammen (overstaanders), relatief veel dood hout en veel loszittende schors. Zulk bos levert foerageermogelijkheden op (dikke stammen, zware zijtakken) en nestplekken (spleten in stam en achter losse schors). In de Boswachterij Vaals werd oud sparrenbos geenszins gemeden en maakte het geregeld deel uit van het territorium. In de Geul-Gulpdalbossen was de soort strikter aan loofbos gebonden.

Tabel 4. Aantal territoria, vastgesteld tijdens integrale broedvogelkarteringen in de kerngebieden van de Kortsnavelboomkruiper.

	1997	2006	2007
Geul-Gulpdalbossen	10	17	
Boswachterij Vaals	41		44

Kortsnavelboomkruiper, Kerperbos Vijlen, 25 maart 2004 (R. Schols)

Een GIS-analyse met de vegetatietypen conform Staatsbosbeheertypologie geeft weinig houvast voor het favoriete leefgebied van de Kortsnavelboomkruiper (zie tabel 5). Dit komt waarschijnlijk doordat deze onderscheiden vegetatietypen met name worden bepaald door de ondergroei (kruidlaag) en veel minder door de boomlaag (van de Sande & de Boer, 2007). Deze boomlaag is nu juist van belang voor de kwaliteit van het leefgebied van deze boomkruiper (boomsoort, ouderdom, dood hout). Veruit de meeste territoria zijn gekarteerd in de bostypen Veldbies- en Gierstgras-beukenbos.

Tabel 5. Verdeling van de territoria van de Kortsnavelboomkruiper (bron: Deuzeman & Hustings, 2007; Hustings & Pahlplatz, 2007) over gekarteerde bos(vegetatie)typen (bron: van de Sande & de Boer, 2007). Tevens is aangegeven het totaal aantal gekarteerde ha per bostype.

vegetatietypen	aantal territoria	aantal ha gekarteerd
Eiken-haagbeukenbos	1	7,5
Gierstgras-beukenbos	9	158
Parelgroen-beukenbos	1	21
Veldbies-beukenbos	41	574
Naaldbos	6	120
overig	3	-

Discussie

De Kortsnavelboomkruiper heeft zich afgelopen 15 jaar bewezen als vaste broedvogel van met name het Heuvelland van Zuid-Limburg. Het zwaartepunt is gelegen in de zuidoosthoek van Limburg: Boswachterij Vaals en de Geul-Gulpdalbossen. In dit kerngebied is het laatste decennium nog een lichte toename van de aantallen vastgesteld. Tevens zet de verdere kolonisatie door, weliswaar wat aarzelend. Opvallend is daarbij dat het voorkomen meer in de periferie niet van continue aard is: in veel geschikt ogende gebieden komt de soort het ene jaar voor, maar is het jaar erop weer spoorloos. De resultaten van de monitoringplots laten dit ook duidelijk zien. Mogelijk kan dit ook te maken hebben met het onopvallende voorkomen van de soort, zeker in die gebieden waar de dichtheid laag is. In de afgelopen 10 jaar zijn de aantallen in zijn totaliteit niet noemenswaardig toegenomen. Rekening houdend met de lage trefkans bij inventarisaties is de aantalgave in de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) nog steeds actueel: 75-100 territoria.

Het ontbreken van een krachtige verdere populatiegroei is bevreemdend. Eigenlijk was, vanwege de ervaringen in de eerste tien jaren van kolonisatie, gerekend op een verdere verdichting binnen het al bezette gebied, naast uitbreiding over andere gebieden.

Ook elders in Nederland loopt het nog niet storm met deze soort. Dat hij in het zuidoosten van Groningen en in Twente is aangetroffen, kan het gevolg zijn van beter op de soort toegespitst onderzoek aldaar. De redenen voor de uitblijvende groei zijn raadselachtig.

Toegenomen concurrentie met de Boomkruiper (die in ieder geval in de jongere hellingbossen sinds de jaren negentig is toegenomen) lijkt geen oorzaak te zijn. In veel gebieden bewonen beide soorten dezelfde habitats zonder dat ze elkaar in de weg zitten. Dat er soms een ecologische scheiding optreedt (Kortsnavelboomkruiper meer in de hooggelegen en aaneengesloten bossen, Boomkruiper meer in de lager gelegen bossen en ook in parken en geïsoleerde bosjes) kan een gevolg zijn van subtiele verschillen in voedsel en foerageertechniek (Glutz von Blotzheim, 1993). Habitatveranderingen kunnen evenmin verantwoordelijk zijn voor de uitblijvende groei. De sinds de jaren tachtig en negentig ingezette tendens tot omvorming en extensivering van bosbeheer lijkt uitermate gunstig voor deze soort (meer loofbos, oudere bomen, meer dood hout). Er lijkt, zeker in Zuid-Limburg, voldoende oppervlakte geschikt habitat aanwezig te zijn in gebieden die nog niet bezet zijn, zeker in de hellingbossen. In bijvoorbeeld het Bunderbos zijn dikke stammen plaatselijk zo goed vertegenwoordigd dat de Middelse Bonte Specht er broedvogel is (drie paren in 2008), terwijl de Kortsnavelboomkruiper ontbreekt. Dat geldt wel voor meer bossen. Alleen de hoeveelheid loszittende schors zou een beperkende factor kunnen zijn omdat dit buiten de zuidoosthoek een wat

minder gangbaar beeld in het bos is. Dat verhindert de nauw verwante Boomkruiper echter niet overal een algemene broedvogel te zijn!

De aantalsontwikkeling in de omringende landen is maar ten dele bekend. In Vlaanderen is de soort pas recent als broedvogel vastgesteld. In de Vlaamse Broedvogelatlas 2000-2002 ontbreekt hij nog geheel (Vermeersch *et al.*, 2004). Pas vanaf 2004 werd de soort als broedvogel van de Voerstreek gemeld: in 2004 en 2005 ging het om 6 paar/territoria, hoewel de soort eerder al broedverdacht was (Vermeersch *et al.*, 2006). In 2007 werden aldaar minimaal 9 territoria vastgesteld (Beckers & Sauwens, 2008). Hoe de soort het vergaan is in het veel belangrijker deel van België, de Ardennen, is onbekend. Wat dit betreft wordt met verlangen uitgekeken naar de nieuwe atlas van broedvogels in Wallonië. In het aangrenzende deel van Duitsland wordt gesproken over licht toenemende aantallen, mogelijk (deels) veroorzaakt door toenemende kennis bij vogelaars. In Rheinland heeft de soort sinds de jaren zeventig een uitbreiding in noordelijke richting ondergaan. Rond de eeuwwisseling raakte de verspreiding de Nederlandse grens in het Aachenerwald (al begin jaren tachtig bezet) en in de omgeving van Schinveld (recentere vestiging). Verder naar het noorden is de soort in Rheinland niet aangetroffen langs de Neder-

Holsetterbos, 13 april 2007
(F. Hustings)

landse grens (Wink *et al.*, 2005). De broedparen bij Venlo lijken daarmee op zich zelf te staan. De gegevens van het Rheinland zijn echter deels nogal gedateerd (begin jaren negentig), terwijl het geenszins onmogelijk is, zoals de auteurs zelf aangeven, dat de soort bij lage dichtheden ook wel eens gemist is door onbekendheid. Opvallend genoeg wordt voor Duitsland als geheel voor de periode 1990-2005 een lichte afname (minder dan 20%) aangegeven, gebaseerd op monitoringresultaten (Flade *et al.*, 2008). Details ontbreken echter.

De Kortsnavelboomkruiper komt in Nederland voor op de recente Rode Lijst (van Beusekom *et al.*, 2005), in de categorie 'gevoelig', vanwege zijn uiterst beperkte verspreidingsgebied en kleine populatie. Momenteel is het onmogelijk gebleken om de totale Limburgse populatie jaarlijks te volgen (tellen). Om de soort in de toekomst in de gaten te kunnen blijven houden zal een representatieve steekproef genomen moeten worden, met name gelegen in het kerngebied van de soort. Of de huidige monitoringplots van de Provincie voldoen, is de vraag (zie onder Aantallen en aantalsontwikkeling). Mogelijk is nog een deelgebied in Boswachterij Vaals (Schimperbos?) of in de Geul-Gulpdalbossen (Schweiberbos?) te selecteren hiervoor. Met 3 tot 5 gerichte bezoeken, gecombineerd met het inventariseren van de Middelste Bonte Specht, eventueel met gebruik van geluidnabootsing, hoeft dit niet al te veel tijd te kosten.

Dankwoord

Allereerst worden alle vogelaars bedankt die de moeite hebben genomen hun waarnemingen door te geven aan Vogelarchief en/of SOVON. Dirk Zoetebier (SOVON) en Jan Boeren worden bedankt voor het vervaardigen van de kaartjes. Michel Nieuwelink (SBB) heeft de data van de vegetatiekartering geleverd. Jan Boeren heeft hulp verleend bij de analyse van de vegetatiekartering. Boena van Noorden wordt bedankt voor het leveren van de resultaten van het provinciale meetnet en Ran Schols heeft de uitdraai van het Vogelarchief geleverd. Tenslotte wordt Fred Hustings hartelijk bedankt voor het becommentariëren van de eindconceptversie.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., H-P Uebelgunn & G. Lamers, 2008. Zeldzame broedvogels in Limburg in 2007. Limburgse Vogels 18: 68-77.
- Beckers G. & K. Sauwens, 2008. De Kortsnavelboomkruiper, een nieuwe broedvogel in Limburg en Vlaanderen. LKONA Jaarboek 2007: 60-63.
- van Beusekom R., P. Huigen, F. Hustings, K. de Pater & J. Thissen, 2005. Rode Lijst van de Nederlandse broedvogels. Vogelbescherming Nederland en SOVON Vogelonderzoek Nederland.
- Deuzeman S. & F. Hustings, 2007. Broedvogels van het Geul- en Gulpdal in 2006. SOVON-inventarisatierapport 2007/1. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C.L. Plate, 2008. Broedvogels in Nederland in 2006. SOVON Monitoringrapport 2008/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Flade M., C. Grüneberg, C. Sudfeldt & J. Wahl, 2008. Birds and biodiversity in Germany – 2010 Target. DDA, NABU, DRV, DO-G, Münster.
- Glutz von Blotzheim U.N., 1993. Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 13/II. Aula Verlag, Wiesbaden.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F. & R. Pahlplatz, 2007. Broedvogels van Boswachterij Vaals in 2007. SOVON-inventarisatierapport 2007/48. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- Hustings F., R. Pahlplatz & S. Deuzeman, 2008. Bossen in de zuid-oostpunt van Limburg en hun bijzondere broedvogels. Limburgse Vogels 18: 1-11.
- van Noorden B. & R. Schols, 1999. Aantalschattingen van de Limburgse broedvogels 1998. Limburgse Vogels 10: 34-45.
- van de Sande J. & D. de Boer, 2007. Basisvegetatiekartering Vijlenerbossen en Platte Bossen 2007. Van der Goes en Groot Ecologisch onderzoeks- en adviesbureau, in opdracht van SBB regio Zuid.
- Schepers F., 1994. Taigaboombroedvogels in Zuid-Limburg. Dutch Birding 16: 221-225.
- Schepers F., 1998. De Taigaboombroedvogel als broedvogel in Zuid-Limburg in 1993-1997. Limburgse Vogels 9: 33-48.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS Nederland, Leiden.
- Vermeersch G., A. Anselin, K. Devos, M. Herremans, J. Stevens, J. Gabriëls & B. van der Krieken, 2004. Atlas van de Vlaamse broedvogels 2000-2002. Mededelingen van het Instituut voor Natuurbehoud 23, Brussel.
- Vermeersch G., A. Anselin & K. Devos, 2006. Bijzondere broedvogels in Vlaanderen in de periode 1994-2005. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek.
- Wink M., C. Dietzen & B. Giessing, 2005. Die Vogel des Rheinlandes (Nordrhein). Ein Atlas zur Brut- und Wintervogelverbreitung 1990-2000. Beiträge zur Avifauna Nordrhein-Westfalens, Bd. 36.

Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26, 6211 NB Maastricht

Grauwe Klauwieren in Limburg: een impressie van het broedseizoen 2008

Ruud van Dongen

De inkt van mijn verhaaltje over de Grauwe Klauwier *Lanius collurio* in Limburg in de vorige editie van *Limburgse Vogels* (van Dongen, 2007) was dit voorjaar nog niet helemaal droog, toen ik besloot om dit jaar weer eens flink op zoek te gaan naar broedgevallen van deze ornithologische parel in het Limburgse land. Mijn schema van werkzaamheden voor de Provincie Limburg leek met name vanaf eind mei wat ruimte te bieden en ik zou sowieso voor monitoringonderzoek wat vaker in het heuvelland vertoeven; het enige deel van de provincie waar de afgelopen jaren nog een fatsoenlijke populatie van de soort werd aangetroffen.

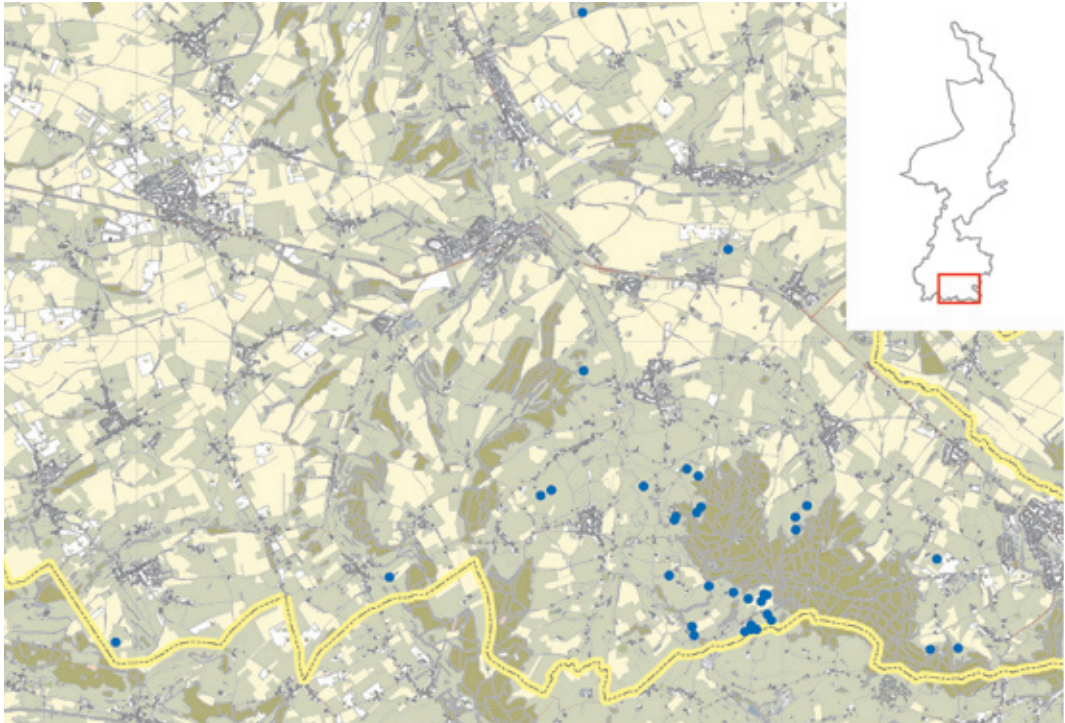
De zoektocht in een notendop

De intocht van Grauwe Klauwieren kwam dit jaar laat op gang en de eerste waarneming in Limburg, op 7 mei door Max Berlijn bij Terziet, was meteen een van de eerste voor Nederland. Vanaf 26 mei begon ik zelf serieus naar de soort te zoeken met behulp van de kennis van de afgelopen jaren, van de waarnemingen op internetsite www.waarneming.nl eerder die maand en aan mij welwillend doorgegeven waarnemingen van vogelaars buiten dit circuit.

Meteen bij mijn eerste bezoek aan het hellingveen bij de Cottesserbeek vond ik zes territoriale klauwieren, waaronder drie serieuze paren en een verdacht acterende man. Dit bleek een verrassende opmaat voor een buitensporig goed klauwierenseizoen. Die dag vond ik nog twee territoria in de wijde omgeving van de Berversbergbeek en op 28 mei nog eens twee alhier en niet minder dan vijf in de omgeving van Bommerig. Ook bij Wolfhaag had ik die dag een territoriaal paartje. Vanaf die datum begon ik trouw mijn waarnemingen door te geven aan Stef Waasdorp, die voor de Stichting Bargerveen het ringwerk verricht ten behoeve van hun klauwierenonderzoek (waarover later meer). Op 4 juni leverde mijn tocht langs de randen van het Vijlenerbos een nieuw paar bij Wolfhaag op, één bij Holset, één bij Camerig en niet minder dan drie nieuwe in de omgeving van de Berversbergbeek (met dank aan Hans Phijsl voor het doorgeven van zijn waarnemingen). Tot half juni volgden nog waarnemingen bij Ubachsberg, Epen en Noorbeek (met dank aan Max Berlijn en Paul Voskamp) en via-via kwamen mij gevallen ter ore op de Vrakelberg, bij Wahlwiller, bij Landgraaf en bij Schinveld, waarmee de teller al op 28 territoria kwam te staan!! Maar de koek was nog niet op.

*Vrouwetje Grauwe Klauwier,
Epen, 26 juli 2008
(H. Alards)*

Figuur 1. Voorkomen van de Grauwe Klauwier in 2008 rond Vijlenerbos en Geuldal. Buiten deze zone waren er nog zeven territoria/broedparen elders in Zuid-Limburg.

Weliswaar waren mijn zoektochten op De Meinweg en op De Hamert/Bergerheide teleurstellend verlopen, maar tot begin juli wisten we (Stef en ik) er toch nog twee uit te wringen: één ten zuiden van Vijlen (waar ik overigens toen al twee keer geweest was) en een nieuwe bij de Berversbergbeek. Op 10 juli volgde alwéé een nieuwe bij de Berversbergbeek en één bij Slenaken en vlak voor mijn vakantie op 24 juli volgde er weer eens een nieuwe bij Bommerig. De teller stond op 34 en ik dacht dat we het nu wel gehad hadden. Na controle ten behoeve van het broedsucces begin augustus leverde echter twee nieuwe gevallen ten zuiden van Vijlen op en ten westen van Epen bleken er twee gezeten te hebben! Tenslotte viste ik uit de internetsite www.waarneming.nl nog een paar met uitgevlogen jong(en) bij Mechelen-Overgeul. Met 38 territoria/broedparen zitten we alweer op het niveau van de jaren zeventig en steken we het Bargerveen als beste klauwierengebied van Nederland al aardig naar de kroon, zeker omdat de populatie daar vanaf 2000 zo'n beetje gehalveerd is (dit jaar ca. 50 paar). In 29 van de 38 gevallen werd ook werkelijk een nest gebouwd, waarvan er 25 een

geslaagd broedsel opleverden. In nog eens vier gevallen werd vermoedelijk een broedpoging ondernomen en de overige vijf territoria bestonden uit zingende solitaire mannen. In figuur 1 is de verspreiding van de soort in 2008 te zien rond het Vijlenerbos en rond het Geuldal, waar het leeuwendeel van de populatie zich dit jaar bevond.

Bijzondere gevallen

Door het grote aantal territoria dit jaar, zijn er ook veel verhalen over de ontdekking van deze gevallen te vertellen. Hieronder enkele anekdotes die van nut kunnen zijn als men zelf het veld ingaat.

Misschien wel het meest bijzondere en hoopgevende geval dit jaar was het broedgeval bij Schinveld. Het mannetje van dit paar was een jaar eerder gekleuringd op een nestje bij Cottessen, 25 kilometer verderop. Het eerste echte bewijs dat 'onze' Grauwe Klauwieren werkelijk bijdragen aan het populatieherstel in de rest van de provincie! Het vrouwtje was waarschijnlijk ook een eerstejaarsvogel en toch kregen ze het voor elkaar om minimaal twee jongen te produceren.

Cottessen wordt al jaren gezien als de motor achter de Zuid-Limburgse populatie. Dit jaar leek dat niet anders te worden met op 26 mei zes territoria, die ik overigens niet uitsluitend had kunnen krijgen als niet drie van de territoriale mannetjes gekleurding waren geweest. Uiteindelijk resulteerde dit slechts in één geslaagd en één mislukt broedgeval!! De oorzaak van dit debacle is onduidelijk. Mogelijk dat een iets veranderd beheer door het Limburgs Landschap (inrasteren van delen van de vegetatie) ervoor heeft gezorgd dat plaatselijk de vegetatie te hoog opgroeide en daarmee het voedsel onbereikbaar werd. Het is zaak om de komende jaren in de gaten te houden of dit geringe broedsucces een toevalstreffer was of structureel wordt.

Het dal van de Berversbergbeek van de Epenersbaan tot de Belletboomgaard en tot aan de Geul was dit jaar goed voor acht territoria, waarvan er vijf een geslaagd nest hebben opgeleverd. Hoe gemakkelijk de soort te missen is blijkt wel uit de vondst op 8 juli van een pas uitgevlogen nest langs een druk wandelpad van de Epenersbaan naar Cottessen. Samen met Stef Waasdorp was ik al vier keer in deze omgeving geweest zonder dit paar op te merken. Overigens tekenend was dat enkele vogelaars, die ik daar aantrof, onder dit paar met blèrende jongen waren doorgelopen zonder ze op te merken. Om het allemaal nog erger te maken vond ik langs hetzelfde pad op 10 juli nóg een mannetje dat een vrouwtje aan het voeren was op een nestje dat op schouderhoogte en armlengte afstand van het pad op een nest zat. Helaas bleek op 24 juli dat dit nest mislukt was.

Ook het dal van de Klitserbeek en de omgeving van Bommerig waren erg goed met zeven territoria, waarvan zes een legsel groot brachten. Ten zuiden van het huis Emmaüs zat al vanaf het begin van het seizoen een paartje dat, na een eerste mislukte broedpoging eind juni opnieuw was begonnen. Tot onze verbazing dook hier op 1 juli een luid zingend mannetje op (gekleurding), dat later die dag ook nog werd gezien bij het bekende paartje langs de Ezelsweg bij Bommerig, 750 meter verderop. Op 4 juli had dit mannetje bij Emmaüs een vrouwtje 'gevangen' en was al met nestbouw bezig en op 9 augustus waren van beide paren jongen uitgevlogen! Saillant detail was dat op 4 juli ook nog eens twee volledig zelfstandige juvenielen in deze omgeving aanwezig waren die pogingen deden om aandacht (en uiteraard voedsel) te krijgen van het eerste paartje. In eerste instantie meende ik met een

tweede broedsel van dit paar te maken te hebben. Stef Waasdorp verzekerde mij dat dit zeer onwaarschijnlijk zo niet onmogelijk was en dat hij nog nooit met zekerheid tweede broedsels in Nederland had vastgesteld. Deze kwamen dus van elders en waren aan de zwerf gegaan. Ook Hans Phijl kwam met een melding van dergelijke jongen toen hij dacht bij Camerig een uitgevlogen broedsel te hebben, terwijl het daar aanwezige paartje nog volop met het eigen legsel bezig was.

Ten noorden van de Klitserbeek zat een paartje dat op 1 juli een mislukt nest bleek te hebben en opnieuw begonnen was. Controle op 24 juli bracht niet alleen aan het licht dat hier jongen waren uitgevlogen, maar ook dat er een tweede paar op 200 meter daarvandaan had gezeten, ongeveer op de plek van waaruit wij het eerste paartje enkele malen in de gaten hadden gehouden. In die tijd ben ik beslist enkele malen langs de struik gelopen waarin het nest zat. Ook dit paar had op 24 juli uitgevlogen jongen. Op die dag zaten langs het deel van de Klitserbeek tegen het Elzetterbos niet alleen de twee voornoemde paren met jongen, maar ook een eerder door ons gevonden paar met uitgevlogen jongen én nog eens drie ongepaarde vrouwtjes (!!) zodat hier 9 adulte en tenminste 10 juveniele Grauwe Klauwieren verbleven.

In het 'paardendal' ten zuiden van Vijlen - dat door mij zo genoemd wordt vanwege de aanwezigheid van deze hoefdieren - was ik al twee keer wezen zoeken, toen Stef Waasdorp mij doodleuk vertelde dat hij daar een nest met eieren had gevonden. Uiteindelijk werden hier op 13 juli drie juvenielen geringd. Na controle op 5 augustus bracht aan het licht dat we wederom op armafstand een paartje gemist hadden en wel langs het pad dat van Vijlen naar de Zevenwegen loopt, 200 meter van het eerste nest. Op 6 augustus werd ook nog eens een vrouwtje met een onvolgroeide jonge vogel gezien en later het gebruikte nest gevonden op 400 meter van het eerste nest. En dat allemaal op een plek waar ik tot half juni geen vogel gezien had!!

Al de bovenstaande gevallen bevonden zich op voor de soort uitstekende plekken. Ook op minder interessante locaties ging het echter niet soepel met het vinden van alle territoria:

Langs het wandelpad van Epen naar het gehucht Kosberg had Max Berlijn op 13 mei een mannetje op een solitaire struikje in een dal waar een jaar eerder ook een Grauwe Klauwier had gebroed. Op 11 juni kon ik de aanwezigheid van dit territorium bevestigen, waarbij de man inmiddels opgeschoven

leek naar een andere struik 175 meter verderop. Op 8 juli vonden Stef en ik 'het' nest en na vele bezoeken van Max, meldde hij trots dat op 25 juli de jongen uitgevlogen waren. Dat kon niet! De jongen van het door ons gevonden nest konden pas begin augustus uitvliegen! Snel over en weer sms'en leerde dat het hier inderdaad om twee paren bleek te gaan en nadien zijn ook op beide plekken uitgevlogen jongen gezien. Het terrein hier is zeer open en overzichtelijk en Max is beslist enkele malen langs de solitaire struik gelopen waar het andere nest in zat. Drie paar ervaren ogen konden echter niet constateren dat het twee territoria betrof, hetgeen mede veroorzaakt kan zijn door het feit dat de aanwezigheid van één paartje op deze matig geschikt lijkende plek al een wonder leek.

Tot slot van dit relaas het geval bij Noorbeek, waar op 10 en 11 juni een man zat te zingen, hetgeen meestal duidt op ongepaardheid. Twee bezoeken van mij en een van Jan Joost Bakhuizen brachten niets aan het licht, maar na een tip van Jan Joost dat het mannetje op 2 augustus met voer aan het slepen was op deze plek, vond ik op 5 augustus een nest waarvan de drie jongen aan het uitvliegen waren.

Tips en trucs bij het inventariseren

In aanvulling op hetgeen ik vorig jaar opschreef (van Dongen, 2007) en de tips in van Berkel (1993) volgen hier een aantal aanwijzingen voor het inventariseren van Grauwe Klauwieren.

Als je een gebied adopteert om er Grauwe Klauwieren te gaan zoeken, moet je eerst uitzoeken wat de geschikte plekken zijn. Het is handig om aan het begin van het seizoen je terrein te bezoeken, nog voordat de klauwieren zijn gearriveerd. De struiken zijn dan nog kaal en het terrein daardoor overzichtelijker. Teken geschikte plekken in op een kaart zodat je later daarop kunt terugvallen, of dat anderen er gebruik van kunnen maken indien je zelf door tijdgebrek er niet meer aan toe komt. Ook is het natuurlijk nuttig te weten waar precies in eerdere jaren Grauwe Klauwieren hebben gebroed. Met name Grauwe Klauwiermannetjes hebben de neiging om op dezelfde locatie op te duiken. Vaak zelfs op dezelfde struik! Succesvolle broedplekken zijn meestal erg geschikt en zelfs als het mannetje niet terugkeert, dan is de kans groot dat een ander paartje deze plek inneemt.

Enkele terreineisen van de Grauwe Klauwier (Kwak & Stronks, 1993):

Aanwezigheid van broedgelegenheid in de vorm van door dragende struiken en struwelen

In Zuid-Limburg zijn dit met name braam, meidoorn en sleedoorn. Door gegroeide, hoge houtwallen en dicht met struiken begroeide terreinen zijn meestal minder geschikt, omdat door teveel schaduw het insectleven wordt getemperd of te laat op de dag op gang komt. Echter, slechts enkele kleinere doornstruiken of bramenstukjes op een plek met veel voedsel kunnen al voldoende broedgelegenheid bieden.

Aanwezigheid van voedsel, voornamelijk grote insecten, in de directe omgeving van de broedplaats

Grauwe Klauwieren foerageren meestal binnen 100 meter van de nestplaats. Enerzijds omdat dit gewoon gemakkelijk is, maar anderzijds omdat die drie tot zeven kleine schreeuwlekkies op het nest zoveel nodig hebben, dat verre voedselvluchten simpelweg teveel tijd kosten. Alleen bij slecht weer en de daarmee gepaard gaande slechte bereikbaarheid van insecten, worden er wel langere tochten ondernomen, hetgeen nogal eens tot het verlies van één of meer jongen leidt om de doodeenvoudige reden dat er teveel tijd aan het op en neer vliegen moet worden besteed. In het ideale geval staat de neststruik in het foeragegebied dat een rijke structuur dient te bezitten: kruidenrijke vegetaties afgewisseld met kalere, grazige plekken en struikjes, liefst met enige vorm van water in de buurt.

Bereikbaarheid van het voedsel

Op de broedplaats moeten voldoende uitkijkposten aanwezig zijn waar vanaf de vogels vliegende en kruipende insecten kunnen vangen. Deze dienen afdoende hoog te zijn en/of een goed overzicht te bieden op het terrein. Daarnaast dient het voedsel onder alle weersomstandigheden bereikbaar te zijn. Bij regen moeten er korte, grazige vegetaties bereikbaar zijn, zodat kruipende insecten of muizen kunnen worden gevangen. Hierbij valt te denken aan begraasde stukken, waarbij met name begrazing door schapen of paarden positief lijkt uit te werken. In hooilanden is gefaseerd maai-beheer de beste tactiek om Grauwe Klauwieren terwille te zijn. Bij wind moeten er voldoende beschutte hoekjes zijn van waaruit nog gejaagd kan worden.

*Grauwe Klauwier,
Bergerheide, 15 mei 2004
(P. Palmen)*

Daarna worden bezoekjes aan het gebied gebracht. Omdat de soort afhankelijk is van het insectenleven, heeft het weinig zin om bij het eerste licht naar Grauwe Klauwieren te gaan zoeken, ook al omdat eventuele zang dermate onopvallend is dat hij vaak wegvalt in het gedruis van het ochtendconcert van andere vogels. Pas als de vegetatie voldoende is opgewarmd en de boel tot leven komt, worden de klauwieren actiever en ook zichtbaarder. Probeer daarbij uit te zoeken hoe je van een vrij grote afstand (ca. 200 meter) en verdekt opgesteld (bijvoorbeeld vanuit een bosrand) het terrein goed kunt overzien en tussen alle struiken door kunt kijken. Grauwe Klauwieren hebben de neiging om in het niets te verdwijnen als je in het begin van de broedtijd hun territorium benaderd. Het mannetje voert het vrouwtje in de eifase en de eerste dagen van de jongenfase zo'n acht keer per uur, dus enig geduld is wel noodzakelijk, vooral als de weersomstandigheden minder goed zijn. Als het mannetje je in de smiezen heeft, wil hij nog wel eens de aanvliegroete naar het nest wijzigen, zodat je hem niet ziet. Het helpt dan om je weer te verwijderen en vanaf een andere kant nog eens te naderen. Later in het seizoen is het de moeite waard wat intensiever door het terrein te struinen (over de paden uiteraard), omdat met name in de late jongenfase niet alleen beide ouders beginnen te voeren, maar ze zich sowieso minder laten afleiden door je aanwezigheid. Voorzichtigheid is echter te allen tijde geboden, omdat met name de fasen van nestbouw, eileg en broeden verstoringgevoelig zijn. Als een gebiedje niets heeft opgeleverd, laat je dan letterlijk en figuurlijk niet te snel uit het veld slaan, maar bezoek

die plek nóg enkele malen. De inventarisatietijd loopt van half mei tot half augustus en tot in juli kunnen zich nog nieuwe paren vestigen. Er is geen limiet aan het aantal bezoeken, maar maak het niet te gek om teveel verstoring te voorkomen. Een minimum van vijf bezoeken is echter wel noodzakelijk, waarbij de nadruk op de periode van half juni tot eind juli moet komen te liggen.

Heb je eenmaal een territorium vastgesteld dan is het zaak om de boel nog enkele malen te controleren voor het broedsucces. Mocht een eerste legsel mislukken dan zijn de paartjes geneigd om direct weer opnieuw te beginnen, vaak zelfs in de directe omgeving van het eerste nest en zelden meer dan 200 meter verderop. Vanaf een leeftijd van vier dagen van de jongen beginnen de vrouwtjes mee te jagen. Als je dit constateert is het zaak om na een week of twee nog eens te controleren omdat de jongen dan normaliter uitgevlogen moeten zijn en zich meestal nog in de directe omgeving van het nest bevinden.

Een andere reden om het terrein te blijven bezoeken is het feit dat de aanwezigheid van een paartje als een magneet op andere Grauwe Klauwieren werkt. Het zou niet de eerste keer zijn dat op een ogenschijnlijk weinig geschikte en kleine of geïsoleerde locatie, na de vondst van een paartje, er nog een opduikt.

Ooproep

Uiteraard blij ik zeer geïnteresseerd in de waarnemingen van Grauwe Klauwieren in Limburg.

Juvenile Grauwe Klauwier, Bergerheide, 25 juli 2004
(P.Palmen)

Mochten er nog waarnemingen in boekjes staan van dit jaar of van de afgelopen jaren, gelieve die dan door te geven aan mij, de SOVON-districtscoördinatoren of op internetsite www.waarneming.nl te zetten. Ook gegevens die aan de Stichting Bargerveen worden doorgegeven komen uiteindelijk wel terecht, maar het liefst houd ik de lijstjes met de waarnemers zo kort mogelijk. Komend seizoen zal er een oproep komen om mee te werken aan het inventariseren van Grauwe Klauwieren in Limburg, omdat met een doorzettende trend het voor mij alleen ondoenlijk wordt alle gevallen op te sporen. Met name de nu nog 'lege' zone buiten de directe invloedssfeer van de zuidoostelijke hellingbossen verdient aandacht. Sinds 1998 worden door de Stichting Bargerveen (tegenwoordig ressorterend onder de Universiteit van Nijmegen) Grauwe Klauwieren geringd. De jonge vogels worden op een leeftijd van ongeveer 9 dagen geringd, waarbij ze voorzien worden van een aluminium ring om de ene en een kleurring om de andere poot, waarop een combinatie van twee

cijfers of letters boven elkaar en drie keer in het rond (dus op iedere ring staat drie keer dezelfde combinatie van twee tekens). Let vooral goed op om welke poot de kleurring zit en om welke de aluminiumring. Met een telescoop en wat geduld zijn de kleurringen in het veld redelijk goed af te lezen van een afstand tot ca. 200 meter. Deze gegevens zijn van groot belang, omdat de geografische oorsprong van en de connectie met andere populaties onbekend is. Vooral nog is er geen enkele elders in Nederland ge(kleur)ringde Grauwe Klauwier in Limburg waargenomen, ondanks de grote toename in Drenthe, waar inmiddels al meer dan 1000 Grauwe Klauwieren zijn gekleurringd. In totaal heb ik dit jaar tien gekleurringde vogels kunnen aflezen, allen uit Limburg (één uit 2005, vier uit 2006 en vijf uit 2007). In 2008 zijn in Limburg 47 juvenielen geringd, zodat we volgend jaar weer wat meer gekleurringde klauwiertjes terug kunnen verwachten.

Dankwoord

Een woord van dank gaat uit naar alle waarnemers die dit jaar Grauwe Klauwieren hebben doorgegeven. Zonder deze gegevens was dit overzicht lang niet zo compleet geworden. Uiteraard ook dank aan Stef Waasdorp voor het doorgeven van zijn waarnemingen en ringgegevens en aan Boena van Noorden die op de valreep dit artikel nog van nuttig commentaar voorzag.

Ten slotte draag ik dit artikel graag op aan Hans Esselink die op zaterdag 30 augustus 2008 plotsklaps kwam te overlijden. Hans was als directeur van de Stichting Bargerveen de motor achter het onderzoek naar Grauwe Klauwieren in Nederland en daarenboven een bevlogen veldman die jarenlang zelf achter de soort heeft aangejaagd. Ik hoop dat we de komende jaren voldoende mensen kunnen motiveren om zijn werk voort te zetten.

Literatuur

- van Berkel J.B.J.M., 1993. Het inventariseren van Grauwe Klauwieren. Vogeljaar 41: 256-265.
- van Dongen R., 2007. De Grauwe Klauwier in Limburg heeft toekomstperspectief! Limburgse Vogels 17: 19-26.
- Kwak R. & J. Stronks, 1993. Heeft de Grauwe Klauwier een toekomst in het kleinschalig cultuurlandschap? Vogeljaar 41: 20-25.

Ruud van Dongen, Provincie Limburg, Afdeling Landelijk Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht

Lange Vlieter, de ruiplek voor Limburgse Kuifeenden

Arjan Ovaa

Half augustus 2006 werden vijf Krooneenden gemeld van de Lange Vlieter, het waterspaarbekken van de Waterleiding Maatschappij Limburg (WML), nabij Heel. Op 15 augustus, na een vergadering in Roermond, bracht ik een bezoek aan deze vogels. Ze lieten zich bijzonder lastig vinden. Ze zaten "verstopt" in een groep van naar schatting 1450 Kuifeenden *Aythya fuligula*. Deze Kuifeendenmassa vond ik op zich interessanter dan het oorspronkelijke doel van de tocht. Het vormde de aanleiding om in 2007 gedurende voorjaar en zomer de Kuifeendenstand op het spaarbekken te volgen. Deze korte bijdrage is de weerslag van deze zomertellingen.

Gebied

De Lange Vlieter is ontstaan door grindwinning. Oorspronkelijk stond de plas via de Bosmolenplas en het Tesken in open verbinding met de Maas. In 1996 werd de grindexploitatie afgerond en de Lange Vlieter geïsoleerd van zijn buurplas door de aanleg van de Daelzichtdam. Tevens werd het waterpeil hoger gezet dan in de Bosmolenplas en de gehele oever voorzien van stortsteen. Dit leverde een waterplas op met een oppervlakte van ca 120 ha, en een diepte die varieert van 20 tot 35 m. De waterkwaliteit is prima, wat zich ondermeer uit in het uitstekende doorzicht van het water, regelmatig meer dan een meter. In mei 2002 startte de WML met waterwinning via oeverinfiltratie. De nieuwe functie van het grindgat, als waterspaarbekken, heeft als consequentie dat ander menselijk gebruik minimaal is. In tegenstelling tot vrijwel alle andere Maasplassen is waterrecreatie, in welke vorm dan ook, uit den boze. De waterkwaliteit staat voorop, en dat is niet te combineren met recreatief varen, hengelen of vissen. Dit betekent natuurlijk dat de Lange Vlieter bijzonder rustig is. Alleen werkzaamheden ten behoeve van de waterwinning en rond de plas wandelende en fietsende passanten zorgen af en toe voor enige verstoring van watervogels.

Telmethode

In de periode tussen 1 april en 1 oktober 2007 is getracht om eens per decade het totale aantal Kuifeenden op het gehele waterspaarbekken te tellen. De telling vond plaats vanaf één vast punt met behulp van een telescoop. Omdat het spaarbekken globaal afgerond rechthoekig is, kan zo'n totale telling door een slimme keuze van telpunt net worden gerealiseerd. Het telpunt bevond zich in de noordwesthoek van de plas, aan het eind van de onverharde weg die vanaf de Napoleonsbaan langs de Tuspeel naar de Lange Vlieter loopt. De telomstandigheden waren essentieel voor een goed telresultaat. Vanwege de grote wateroppervlakte kon telling slechts zinvol plaatsvinden op momenten met weinig wind en goed zicht (en dus geen regen) en bij voorkeur met bewolkt weer. Dat laatste was van belang om warmtetrilling boven het water te minimaliseren. De meeste tellingen vonden in de vroege ochtenduren of rond 17.00 uur plaats, veelal op de heen- of terugweg van werkplek in Noord-Limburg naar woonplaats in Zuid-Limburg. De gewenste telomstandigheden en beschikbare telmomenten zorgden er zo voor dat twee tellingen, begin juli en half augustus, niet konden worden uitgevoerd.

Aantallen

Het verloop van de tellingen is weergegeven in tabel 1 en figuur 1. Bij de start van deze tellingen is het aantal Kuifeenden beperkt tot enkele tientallen. Een maand later, begin mei, wordt het minimumaantal bereikt. Vrijwel alle Kuifeenden bevinden zich dan op hun broedplaats. De oevers van de Lange Vlieter zelf zijn daarvoor ongeschikt. Er is dan ook gedurende de gehele zomer geen enkel donsjong van de soort gezien. Gedurende de maanden mei en juni blijven de aantallen Kuifeenden minimaal. Eind juni stijgen de aantallen echter abrupt om half of eind augustus te pieken, met in 2007 minimaal 1347 exemplaren.

Tabel 1. Aantal Kuifeenden op de Lange Vlieter bij Heel in de periode april tot en met september 2007.

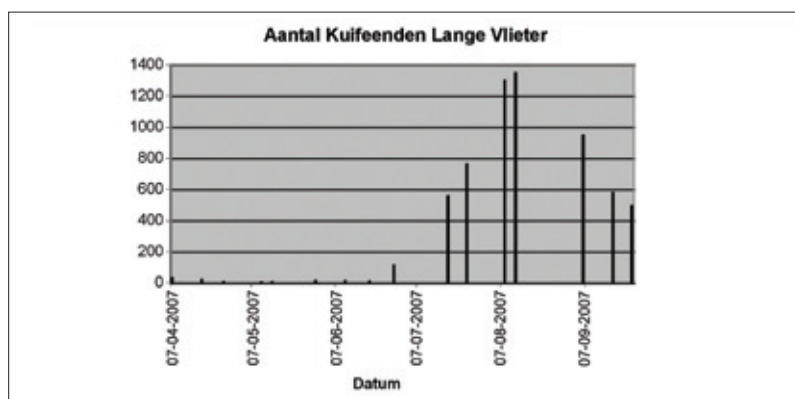
datum	aantal
07-Apr-07	30
18-Apr-07	22
26-Apr-07	5
10-Mei-07	2
14-Mei-07	6
30-Mei-07	13
10-Jun-07	13
19-Jun-07	11
28-Jun-07	111
18-Jul-07	557
25-Jul-07	762
08-Aug-07	1298
12-Aug-07	1347
06-Sep-07	946
17-Sep-07	578
24-Sep-07	493

In de periode waarin de aantallen blijkbaar op hun top zijn, ontbreekt helaas een telling. Vanaf begin september zakken de aantallen geleidelijk tot rond de 500 aan het eind van deze tellingen.

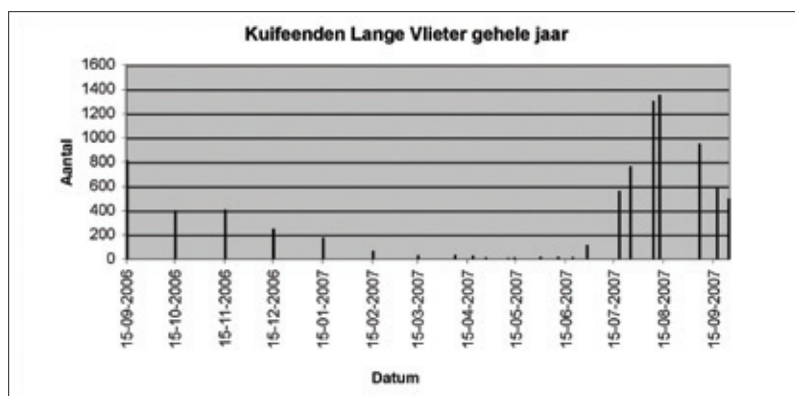
Om deze aantallen te vergelijken met de winter-tellingen zijn in figuur 2 de telresultaten van de maandelijkse watervogeltellingen uit de periode september 2006 tot april 2007 toegevoegd. Deze vinden altijd rond het midden van de maand plaats. De tellingen in deze winterperiode waarin strenge koude geheel ontbrak, vallen in het niet bij de aantallen in de nazomer. Het wintermaximum 2006/2007 haalt niet eens honderd exemplaren.

Ruiconcentratie

Het waargenomen aantalverloop van Kuifeenden op de Lange Vlieter is bijzonder opmerkelijk. Hustings *et al.* (2006) vermelden letterlijk “Van april tot half augustus worden buiten de broedgebieden

Figuur 1. Aantal Kuifeenden op de Lange Vlieter bij Heel in de periode april tot en met september 2007.

Figuur 2. Aantal Kuifeenden op de Lange Vlieter bij Heel in de periode oktober 2006 tot en met september 2007.

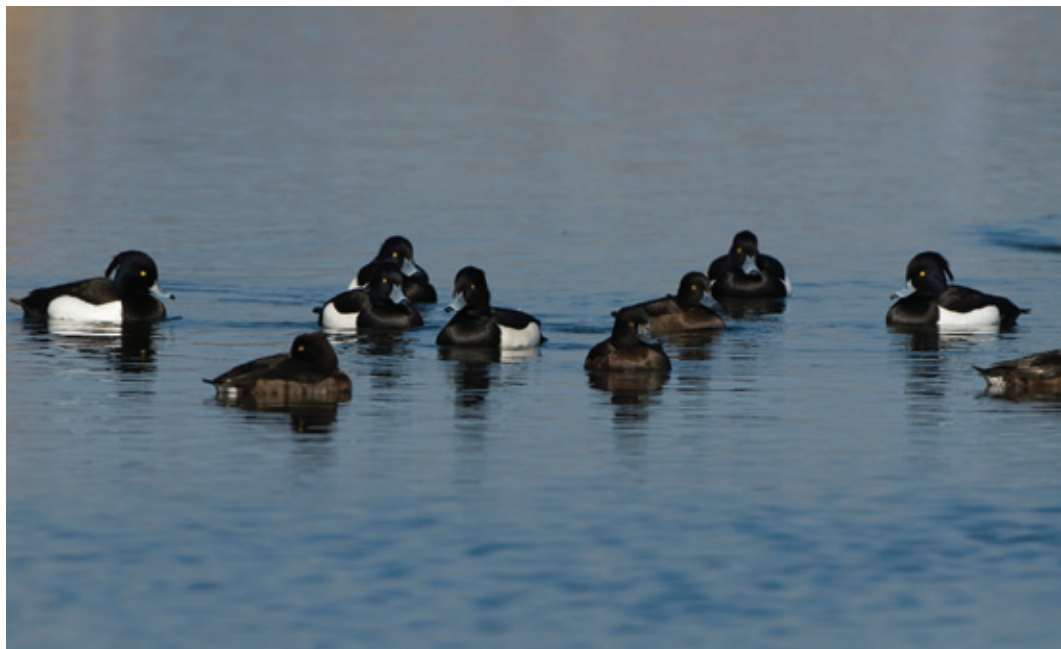
hier en daar solitaire vogels en kleine groepen waargenomen” en “In december-januari wordt het maximum aantal bereikt”. De tellingen van 2007 laten het tegendeel zien, met juist de topaantallen rond half augustus. In die tijd is regelmatig te zien dat de Kuifeenden op het waterspaarbekken hun slagpennen alle of deels missen, als ze enigszins onbeholpen met hun vleugels flappen. Blijkbaar brengen de Kuifeenden op de Lange Vlieter hun rui-periode door. Ruiconcentraties worden in Hustings *et al.* (2006) niet voor Limburg beschreven. Ook in Nederland zijn hiervan slechts weinig voorbeelden bekend. Het IJsselmeergebied is het enige al lang bekende rui gebied van de soort, met aantallen in de jaren 90 tot 40.000 op het Markermeer, en tot 7.000 bij de Afsluitdijk (Zomerdijk, 1992, 1994). In Bijlsma *et al.* (2001) wordt slechts één andere, veel bescheidener concentratie nabij het sluisencomplex van IJmuiden genoemd, waar tot 95 exemplaren hun slagpenrui doormaakten (Cottaar, 1992).

Voedsel en rust

Omdat eenden tijdens de rui alle slagpennen nage-noeg tegelijk verliezen, zijn twee elementen op een rui locatie essentieel: voedsel en rust. Kuifeenden

eten voornamelijk dierlijk voedsel dat tot vrij grote diepte kan worden opgedoken (SOVON, 1987). Details over het voedsel dat de Kuifeenden op de Lange Vlieter eten ontbreken. Ze duiken tot op slechts enkele tientallen meters uit de oevers van de plas, waarbij de grootste aantallen in 2007 zich langs de west- en noordoever bevonden. In het midden van het spaarbekken werd geen foerageer-gedrag waargenomen. Mogelijk werd gedoken naar driehoeksmossels waarvan zich naar verwachting geschikte groeiplaatsen bevinden op de stortstenen die de plas geheel omringen. Het heldere slibarme water is een geschikte groeiplaats voor deze mol-lusk. Ook kan worden gefoerageerd op ander dierlijk voedsel dat zich bevindt tussen de talrijk aanwezige waterplanten -in elk geval schedefon-teinkruid en kranswieren- langs de oevers van het bekken. Zomerdijk (2002) geeft aan dat met name in de broedtijd driehoeksmossels minder van belang zijn als voedselbron, en dat waterinsecten en slakjes juist dan een groot deel van het voedsel uitmaken. In elk geval is er voldoende om meer dan 1000 Kuifeendmagen gedurende enkele weken te vullen, de periode dat de vogels niet kunnen vliegen. In de winter nemen de aantallen Kuifeenden op de Lange Vlieter snel af. Mogelijk bevinden zich dan betere

Kuifeenden, Trade-Port West Venlo, 11 maart 2007 (P. Palmen)

voedselgebieden buiten het waterspaarbekken, of zijn de voedselbronnen uitgeput geraakt? Blijkbaar wegen de omstandigheden elders dan wel op tegen de rust die er heerst op het waterspaarbekken.

Rust blijft in de ruiperiode zeker wel een belangrijke factor. De Lange Vlieter is, zoals eerder vermeld, gevrijwaard van waterrecreatie en vormt daarmee een van de rustigste grote wateren in Limburg (en omstreken). Dit is waarschijnlijk bepalend geweest voor de vorming van deze unieke ruiconcentratie.

Bovenregionaal belang

De aantallen die zich in augustus in het gebied bevinden zijn bijzonder hoog. Hustings *et al.* (2006) wijzen erop dat groepen groter dan 500 exemplaren in Limburg weinig voorkomen. Het Vogelarchief vermeldt 26 gevallen voor de periode van 1970 – 2005, met als maximum 1730 exemplaren bij Asselt op 15 januari 1994. De waarneming van 1450 Kuifeenden die de aanleiding voor de hier beschreven telreeks was, is vervolgens de grootste groep die in Limburg is vastgesteld. Deze aantallen zijn een aanwijzing dat de herkomst van de vogels waarschijnlijk deels buiten Limburg moet worden gezocht. Hustings *et al.* (2006) schatten de Limburgse broedpopulatie op 150-250 paar in de periode 2000-2004. Dat is, inclusief aanwas van 2007, nauwelijks voldoende om de geconstateerde aantallen op de Lange Vlieter te verklaren.

De geslachtsverdeling in de Limburgse ruiconcentratie gedurende de telperiode is een extra aanwijzing voor buitenlandse herkomst. Door bij goed zichtbare groepen Kuifeenden op het waterspaarbekken steekproefsgewijs het geslacht te bepalen werd geconstateerd dat half juli vrouwtjes nagenoeg ontbraken. Vrouwtjes Kuifeend blijven gedurende het opgroeien van de donsjongen, dat plaatsvindt in de tweede helft van juni en de eerste helft van juli, bij hun kroost (Zomerdijk, 2002; Hustings *et al.*, 2006). In die periode bevinden zich in de ruigebieden dus met name mannelijke exemplaren en vrouwtjes waarvan de broedpogingen mislukt zijn; juveniele vogels (die overigens hun slagpennen niet ruïen) komen eventueel pas in de tweede helft van juli. Het was dus te verwachten dat in de groep van meer dan 550 Kuifeenden die half juli op de Lange Vlieter zat, nauwelijks vrouwtjes aanwezig waren. Tijdens

latere tellingen zijn geen geslachtsbepalingen meer uitgevoerd. Naarmate de nazomer vorderde wordt het onderscheid tussen doorgeruide mannetjes en vrouwtjes te lastig om snel een geslachtsverhouding vast te stellen. Het is daarom bijzonder waarschijnlijk dat ook Belgische en/of Duitse broedvogels naar de veilige wijkplaats nabij Heel komen om de cruciale ruiperiode veilig te overbruggen.

Tenslotte

De Maasplassen worden beschouwd als een belangrijk watervogelgebied, hetgeen zeker voor de wintermaanden is aangetoond. De hier beschreven ruiconcentratie van Kuifeenden geeft in elk geval de potenties van het gebied tijdens de zomermaanden aan. Rustige wateren lijken daarbij essentieel. Een goede zonering van het Maasplassengebied waarbij waterrecreatie en natuur beter worden gescheiden, zou meer van deze potenties tot ontwikkeling kunnen brengen.

Dankwoord

Een woord van dank voor Ton Cuijpers die de telgegevens van de reguliere maandelijksse watervogeltellingen in de periode september 2006 tot april 2007 beschikbaar stelde.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings, & C.J. Camphuysen, 2001.** Algemene en schaarse vogels in Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Cottaar F., 1992.** Ruiconcentratie van Kuifeenden bij IJmuiden. *Fitis* 28: 33-36
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- SOVON, 1987.** Atlas van de Nederlandse vogels. SOVON, Arnhem.
- Zomerdijk P.J., 1992.** De Afsluiddijk, nieuwe ruiplaats van Kuifeenden. *Graspieper* 12: 89-93.
- Zomerdijk P.J., 1994.** Ruiende Tafeleenden in het Markermeer in 1992. *Vogels in Flevoland* 2: 48-59.
- Zomerdijk P.J., 2002.** Kuifeend *Aythya fuligula*. Pp. 140-141. In: SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002. Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998 – 2000. Nederlandse fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Arjan Ovaa, In de Molt 112, 6269 EJ Margraten, ova@kpnplanet.nl

Invasie van Pimpelmezen in najaar 2007

Ook merkbaar op Limburgse telposten

Paul Evers

De Pimpelmees *Parus caeruleus* is in West-Europa hoofdzakelijk standvogel. In de trekperiode zijn vooral lokale verplaatsingen te zien. In het noorden, noordoosten en oosten van Europa is de soort deeltrekker. In jaren met voedseltekorten en/of hoge populatieniveaus, kunnen deze vogels zich massaal verplaatsen naar West-Europa. Men spreekt dan van een invasie (LWVT/SOVON, 2002). Gezien de massale doortrek van Pimpelmezen over de Nederlandse telposten tussen half oktober en begin november kan 2007 als invasiejaar de boeken in. In dit artikel wordt nader op deze invasie ingegaan en in het bijzonder voor de Limburgse telposten.

Methode

Voor het schrijven van dit artikel is gebruik gemaakt van een selectie uit de gegevens van de internetsite www.trektellen.nl. Er wordt een vergelijking gemaakt met enkele telposten elders in Nederland. Om het overzichtelijk te houden is gekozen voor een beperkt aantal telposten (figuur 1). Vanwege gestuwde trek met

veel Pimpelmezen valt de keuze op de kust-telposten Eemshaven, De Nolle Vlissingen en Breskens. In het oosten van het land (Oost Groningen), Zuiderveld Sellingen en uit Midden-Nederland De Lemelerberg (i.v.m. correctievluchten) en Zweekvliegveld Maldens Vlak. In Limburg is gekeken naar alle telposten die op de trektelsite staan, aangevuld met informatie van contactpersonen (figuur 2). Details zijn vooral afkomstig van eigen waarnemingen op telpost Aan de Majoor ten zuiden van Koningsbosch. Limburgse vogelringers hebben ringgegevens aangeleverd. Daarnaast is literatuur geraadpleegd.

Doortrek algemeen en historie

Van de zes bekendste invasie jaren uit de vorige eeuw zijn 1989 en 1992 het grootst. Naar schatting passeerden 600.000 Pimpelmezen ons land. Bij invasies van deze omvang komen de vogels niet enkel uit Duitsland maar ook massaal uit Noordoost-Europa (LWVT/SOVON, 2002). Dat blijkt eveneens uit terugvangsten op ringstations aan de Nederlandse

Figuur 1. Ligging van de trektelposten 1 t/m 7 en ringstations a t/m g buiten Limburg.

Figuur 2. Ligging van de Limburgse trektelposten.

kust. In 1989 ving men vogels terug uit Estland, Letland, Litouwen en Polen. Uiteraard zijn er in invasiejaren hoge aantallen op de trektelposten genoteerd. Zo passeerden op 17 oktober 1989 bij Den Haag 1281 exemplaren.

Aan de kust worden door stuwving meer vogels gezien dan in het binnenland. In normale jaren ziet men op de Limburgse telposten hooguit enkele tientallen vogels per dag variërend per telpost. In het binnenland is de tevredenheid al groot als men boven de honderd vogels per dag uitkomt, zoals de 321 ex. over telpost de Grootte Peel op 22 oktober 1992.

Volgens Bijlsma *et al.* (2001) zijn gerichte verplaatsingen van de soort te bemerken tussen half september en half november. De mediane doortrekdatum langs de kust is half oktober terwijl deze in het binnenland een week later valt (LWVT/SOVON, 2002). Hustings *et al.* (2006) berekenen de mediaan voor Limburg op 22 oktober. Daarmee past deze precies in het landelijke patroon.

Tabel 1 geeft een overzicht van het aantal Pimpelmezen dat van 2003 t/m 2007 op diverse telposten is gezien. Om de waarnemingen in een grotere context te plaatsen wordt in tabel 1 een vergelijking gemaakt met alle telposten uit Nederland en België. In 2003 heeft er een invasie plaatsgevonden die zich beperkte tot de kuststreek. Grote aantallen werden gezien op onder andere de telposten Eemshaven en de Nolle. Dagrecord in dat jaar bij Eemshaven is 916 vogels op 17 oktober en de dag daarvoor had de Nolle al 733 vogels. Er zijn in het najaar van 2003 diverse oostelijke vogels teruggevangen die waren geringd in Rusland, Letland en Litouwen. In 2005 zijn op veel telposten over een lange periode enige tientallen vogels per dag waargenomen. Op telpost Aan de Majoor zag men in de eerste twee weken van oktober 15 tot 30 vogels per dag, met uitschieters van 57 en 72 ex. Landelijk is het hoogste aantal op 306 vogels gekomen; 10 oktober op telpost de Vulkaan bij Den Haag. Gezien het totale aantal

Tabel 1. Overzicht van het aantal Pimpelmezen op diverse trektelposten van 2003 - 2007. Periode 17 september - 18 november, week 38 - 46.

Telpost	Aantal exemplaren					Exemplaren per uur				
	2003	2004	2005	2006	2007	2003	2004	2005	2006	2007
Limburg										
Mulderskop*	319	184	283	-	-	1.55	0.75	1.46	-	-
Gebrande Kamp Middelaar	-	-	-	-	370	-	-	-	-	8.40
Katerbosch**	-	-	-	-	1025	-	-	-	-	9.65
Mariapeel	-	-	-	-	15	-	-	-	-	0.44
De Grootte Peel	0	0	5	5	128	0	0	0.03	0.03	0.49
Loozerheide	-	3	94	23	337	-	0.02	0.30	0.09	1.46
Aan de Majoor	235	220	754	156	1661	1.32	0.99	2.90	0.54	6.54
AVL terrein Eygelshoven	49	16	68	7	227	0.85	0.20	0.93	0.08	3.05
Oude Stort Landgraaf (OSL)	-	-	70	2	102	-	-	1.08	0.11	7.70
Nieuw Ehrenstein	39	16	26	4	-	0.93	0.31	0.95	0.10	-
Brunsummerheide	-	0	1	0	20	-	0	0.02	0	0.42
Kust										
Eemshaven	2713	359	385	162	2141	10.72	1.59	1.74	0.75	10.24
De Nolle Vlissingen	1895	232	733	135	1851	15.09	2.14	5.06	1.25	25.21
Breskens	775	0	29	12	3765	83.75	0	1.87	0.57	117.35
Oost Groningen										
Zuidveld Selligen	328	187	744	232	2488	2.18	1.15	3.88	1.61	14.47
Midden-Nederland										
De Lemelerberg	-	-	258	150	1016	-	-	2.54	1.19	6.66
Zweefvliegveld Maldens Vlak	-	-	93	31	519	-	-	0.73	0.10	2.08
Totaal Nederland en België (x 1000)	10.1	6.2	26.6	4.7	46.0					

* Er is op telpost Mulderskop tot 20 oktober 2005 geteld. Daarna is de telpost verplaatst naar Zweefvliegveld Maldens Vlak (Gelderland).

** Waarnemingen staan op site onder Gebrande Kamp Middelaar.

waargenomen vogels op de telposten in Nederland en België komt 2005 ook in aanmerking als invasiejaar (tabel 1). De vogels zijn in 2005 “stiekem” en meer geleidelijk het land binnengeslopen! In 2007 ging dat wat minder subtiel.

Doortrek najaar 2007

De eerste tekenen dat er in 2007 wat op komst was waren de hogere aantallen Pimpelmezen over telpost Hamburger Yachthafen (Duitsland). Op 27 september, 7 en 13 oktober vlogen respectievelijk 53, 85 en 122 Pimpelmezen langs. Deze werden gevolgd door opmerkelijke aantallen op 15 en 17 oktober met 347 en 2034 exemplaren! Was dit het begin van een invasie van Oost-Europese vogels of waren ze toch al langer onderweg? De terugvangsten van Pimpelmezen op 14 en 15 oktober op vogelringstation Nebularia op Westerschouwen van een vogel uit Litouwen (tabel 2) wijzen in die richting.

Op telposten aan de kust werden de hoogste aantallen Pimpelmezen waargenomen. Zo vlogen 913 vogels op 14 oktober over telpost de Fonteintjes (België), op 15 oktober 814 vogels over de Nolle en 933 over Breskens. Tot en met 21 oktober zijn er aan de kust nog dagen geweest waarop enkele honderden vogels telposten passeerden. Landinwaarts vlogen beduidend minder vogels. Maar voor ongestuwde trek zijn 119 ex. op telpost Zuidveld Sellingen in Oost-Groningen zeer respectabel. Telpost de Lemelerberg in Overijssel meldt geen abnormale activiteit. In Limburg zijn op 19 oktober op Katerbosch 81 vogels waargenomen en op dezelfde dag scoorden de tellers op de Loozerheide met 78 ex. een dagrecord. In dezelfde periode telde Aan de Majoor dagtotalen van 144 op 15 oktober en 119 Pimpelmezen op 18 oktober.

Op 22 oktober meldde telpost Eemshaven opnieuw hoge aantallen Pimpelmezen. Met 1243 vogels betekende dit meteen een dagrecord voor deze post. Ook werd er opnieuw een vogel gevangen die geringd bleek te zijn in Litouwen. Eveneens op 22 oktober een topdag bij Breskens waar de tellers moeite hadden om alles bij te houden. De eindscore van 2668 vogels betekende zelfs een landelijk dagrecord! Des te opvallender is het lage aantal van 48 vogels dat diezelfde dag bij de Nolle is gezien. Dat zou kunnen betekenen dat de vogels niet vanuit het noorden de Westerschelde overgestoken zijn maar vanuit het (zuid)oosten over het vaste land via Brabant Breskens hebben bereikt. Na deze spectaculaire dag is er aan

de kust nagenoeg geen doortrek meer geweest. Dat er nog wat vogels zijn blijven “hangen” is te zien aan de terugvangsten op diverse vogelringstations (tabel 2, figuur 1).

Mogelijk dat de trek na 22 oktober meer zuidoost georiënteerd was. Hierdoor bereiken de vogels de Nederlandse westkust niet meer. Een groot aantal Pimpelmezen vloog op 24 oktober over telpost Zuidveld Sellingen in een overwegend zuidoostelijke richting.

Op telpost De Lemelerberg wist men helemaal niet meer waar men aan toe was. Van 22 t/m 26 oktober trokken de meeste mezen, 633 van de 642, in noordelijke richting. Mogelijk is een deel bewust weer teruggetrokken of was er sprake van correctievluchten. Opmerkelijk hierbij is dat op precies dezelfde dagen alle 198 Pimpelmezen op Katerbosch in Noord-Limburg in noordoostelijke en oostelijke richting vlogen en op Gebrande Kamp twee dagen later 27 van de 37 vogels. De tellers van Aan de Majoor bemerken geen afwijkende trekrichting. Op 28 oktober passeerden hier 171 vogels. Andere Limburgse telposten meldden in deze periode van 22 t/m 28 oktober geen opmerkelijke aantallen. Tijdens de eerste dagen van week 44 (29 oktober - 4 november) vlogen de meeste Pimpelmezen in Nederland langs Limburgse telposten. Aan de Majoor telde op 30 oktober een dagrecord, de 469 exemplaren passeerden voornamelijk in westzuidwestelijke richting. Dit is het hoogste aantal doortrekkende Pimpelmezen ooit in Limburg geteld (Hustings *et al.*, 2006). De dagen

Tabel 2. Terugvangst in Nederland van buitenlandse Pimpelmezen, najaar 2007, op een aantal ringstations (bron: www.trektellen.nl).

NB. Van deze terugvangsten is de exacte plaats van herkomst en ringdatum nog niet bekend.

Datum	Ringstation	Herkomst
14-10-07	VRS Nebularia (Westerschouwen)	Litouwen
15-10-07	VRS Nebularia (Westerschouwen)	Litouwen
22-10-07	Lauwersmeer, de Rug	Moskou-ring
23-10-07	Eemshaven	Litouwen
26-10-07	VRS Schiermonnikoog	Litouwen
29-10-07	VRS Franiker	Litouwen
04-11-07	VRS Nebularia (Westerschouwen)	Litouwen
08-11-07	VRS Nebularia (Westerschouwen)	Moskou-ring
15-11-07	VRS Meijendel, Wassenaar	Litouwen*
15-11-07	VRS Meijendel, Wassenaar	Letland
12-12-07	VRS Conings, Overdinkel (Overijssel)	Litouwen

* Dezelfde vogel werd op 17 en 18 november weer teruggevangen.

*Pimpelmees, Valkenburg,
27 maart 2004
(K. Lemmens)*

daarna zijn op dezelfde telpost nog eens 220 en 116 ex. waargenomen. Op 31 oktober vestigen 128 vogels op Katerbosch een eigen dagrecord en dezelfde dag scoort telpost Oude Stort Landgraaf met 102 ex. De tellers van De Grootte Peel hadden op 1 november een dagrecord met 62 vogels. Met uitzondering van een piek op 5 november van 113 ex. over Zweefvliegveld Maldens Vlak zakten de aantallen doortrekkende Pimpelmezen voor Limburg en de rest van Nederland naar hooguit enkele tientallen vogels per dag.

Limburgse telposten

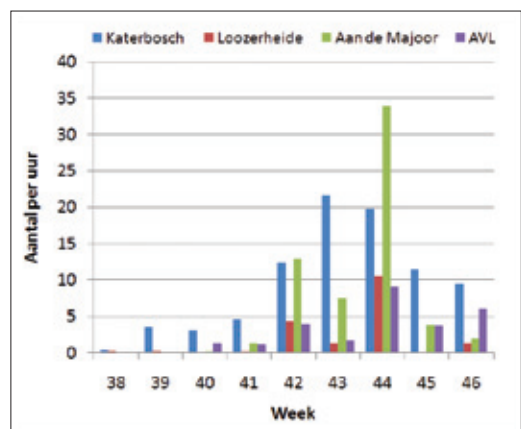
Het aantal doortrekkende vogels op een telpost is in sterke mate afhankelijk van de ligging en de plaatselijke omstandigheden van de betreffende telpost. Bij de trek van Pimpelmezen en mezen in het algemeen zal bijvoorbeeld de aanwezigheid van een bomenrij leiden tot enige stuwning. Ook al zijn Pimpelmezen goede vliegers, grote open landschappen met weinig dekking worden zoveel mogelijk gemeden. De diversiteit van de Limburgse telposten is groot. Op een aantal telposten is de 2007-invasie een hoogtepunt van het seizoen geweest terwijl andere telposten amper iets gemerkt hebben (tabel 1, figuur 3). Vandaar een korte omschrijving per telpost van noord naar zuid.

Gebrande Kamp, Middelaar

Deze telpost ligt in de noordpunt van Limburg tussen de Mokerplas en de Maas. In verband met

werkzaamheden rond de post is daar alleen in de weekenden geteld.

Op de telpost volgen de mezen een smalle baan via een eikenlaantje dat ongeveer naar het zuidwesten loopt of ze springen van de bosrand via doornstruwelen en een wilgenbosje over de Maas. Dan is de baan wat minder smal. De meeste Pimpelmezen zijn in week 44 (29 oktober - 4 november) waargenomen met een dagrecord van 95 vogels op 4 november. Het zijn veelal kleine groepen. Bijna 90 % van de groepen bestond uit 1 tot 5 vogels (tabel 3). De grootste groep

Figuur 3. Aantallen doortrekkende Pimpelmezen per uur op de telposten Katerbosch, Loozerheide, Aan de Majoor en AVL in week 38 tot en met 46 in 2007.

bestond uit 20 vogels op 4 november. Op 27 en 28 oktober was er verrassende noordoost gerichte trek waarbij de vogels soms op grote hoogte vlogen.

Katerbosch

Vanwege de hierboven beschreven onrust is op werkdagen uitgeweken naar Katerbosch. De onderlinge afstand is ca. 2 km. De telpost ligt op een dijkje en de mezen volgden hier een zuidwestelijk lopende populieren- en eikensingel en kwamen zo automatisch bij de telpost uit. Van daaruit maakten ze dan een sprong over een open landschap. Op sommige dagen met hoge trek was de binding met de singel minder opvallend. Er was sterke trek in de weken 42 t/m 44 met ca. 20 vogels per uur (figuur 3). In week 42 trokken van 15 t/m 18 oktober veel Koolmezen mee (totaal 316 ex.). Eind oktober was ook hier een afwijkende trekrichting waarneembaar. De vogels die na eind oktober passeerden vlogen overwegend W tot WNW en volgden daarmee een meer westelijke koers dan de vroegere passanten. De grootste groep van 29 vogels is op 26 oktober gezien. Evenals op Gebrande Kamp passeerden veel kleine groepen waaronder opvallend veel solitaire vogels (tabel 3). Dit kan duiden op een meer geleidelijke aanvoer.

Mariapeel

Deze telpost ligt op de grens van Griendtsveen/America in een open gebied tussen twee venetjes met Pitrus en hoge grasbegroeiing en kleine struikjes. Afstand tot het bos is ca. 75 meter. De mezen trekken onopvallend achter of voor de tellers door. De mezen die wel opgepikt werden, staken het open gebied over van struik naar struik. Met totaal 15 vogels over de hele periode, waarvan 6 ex. op 5 november, heeft men hier waarschijnlijk vanwege de tellocatie weinig van de invasie gemerkt.

Groote Peel

Deze telpost ligt in het meest hoge en zuidoostelijke deel van de Groote Peel. De omgeving van de telpost is een met weinig bomen en struiken begroeid deel van het natuurgebied. Er wordt uitgekeken over een grote vlakte met Pijpenstrootje en wat Dop- en Struikheide. Verder staan er slechts enkele vliegdennen en twee kleinere eiken. Zo'n 300 meter van de post is een aanplant van jonge eiken. In de weken 42 en 43 zijn respectievelijk 16 en 29 Pimpelmezen waargenomen. Bij het ter ore komen van de invasie

Tabel 3. Verdeling groeps-grootte doortrekkende Pimpelmezen, 15 oktober - 11 november 2007.

Groeps-grootte	Aantal groepen				
	Gebrande Kamp	Katerbosch	Aan de Majoor	AVL*	OSL*
1	13	64	27	-	-
2-5	49	92	50	7	-
6-10	2	19	35	2	-
11-15	2	11	18	-	-
16-20	2	3	8	4	-
21-40	2	2	14	-	2
41-60	-	-	5	-	-
61-90	-	-	1	-	-

* Voor zover bekend

heeft men op 1 november de telpost zo'n 200 meter verplaatst richting eikenaanplant met als resultaat een dagrecord van 62 vogels. De mezen vlogen op deze post meestal laag en in klein aantal. De grootste groep bestond uit 15 vogels op 1 november.

Loozerheide

Telpost Loozerheide ligt ten oosten van Budel-Dorplein aan de rand van het militaire oefenterrein op de Boshoverheide. Naar het noorden en oosten kijkt men uit over een heideveld met groepjes vliegdennen. Aan de zuidkant liggen akkers en weilanden en in het westen loopt een dijk. De directe omgeving is vooral open terrein met in het noorden op afstand een boscomplex. Veel groepen mezen komen daardoor op grote afstand langs en kunnen niet op naam gebracht worden. Vaak zijn het ook gemengde groepen. De meeste Pimpelmezen zijn in week 42 (15 - 21 oktober) doorgetrokken. Op 18 oktober zagen de tellers 62 Pimpelmezen passeren. Daarbij zaten groepen tot 18 exemplaren. De dag daarna zag men 78 Pimpelmezen wat weer een verbetering van het record betekende. In week 45 en 46 is slechts op één dag geteld. Op 4 november zag men mooie groepen die hoog de heide overstaken, met als dagtotaal 63 vogels. Het uurgemiddelde van de Loozerheide is in tabel 1 wat vertekend. In tegenstelling tot de andere Limburgse telposten wordt hier meestal tot ver in de middag doorgeteld. De meeste Pimpelmezen worden in de ochtenduren gezien. Als men hier rekening mee houdt ligt het uurgemiddelde ca. 50 % hoger dan nu vermeld.

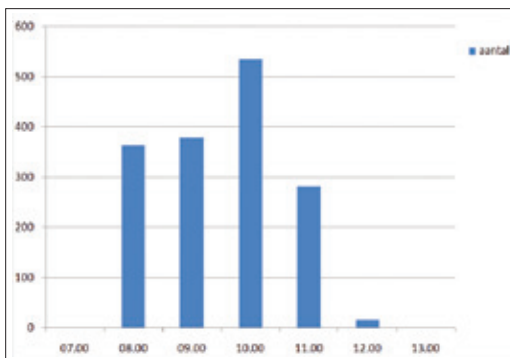
Aan de Majoor

Deze telpost ligt aan de verharde Majoorweg tussen akkers en weilanden ten zuidwesten van Koningsbosch in de gemeente Echt-Susteren. De afstand in noordoostelijke richting tot de eerste bebouwing van Koningsbosch is ca. 200 m. Het uitzicht naar het westen, oosten en zuiden is nagenoeg vrij. Aan de westzijde loopt op ca. 100 m in zuidwestelijke richting een bomenrij. Kleine vogels gebruiken deze singel veelvuldig om al hoppend door te trekken alvorens de achterliggende open vlakte over te steken.

De doortrek van Pimpelmezen heeft zich voornamelijk afgespeeld in week 42 en in het bijzonder week 44 (figuur 3). Uit de telgegevens van de periode 15 oktober tot 11 november valt op dat de meeste vogels in de tweede helft van de ochtend doortrokken (figuur 4). Week 44 is een topweek, met name 30 oktober. Die dag passeerden 469 Pimpelmezen de telpost met een intensiteit van 34 vogels per uur. Geen enkele Nederlandse telpost telde op deze dag meer Pimpelmezen.

Opmerkelijk is dat de vogels op 30 oktober wat later in de morgen doortrokken. Ruim 32 % tussen elf en twaalf uur. De vogels vlogen in WZW richting (W wind, 2 m/s). Op 31 oktober zijn nog 220 Pimpelmezen gepasseerd waarbij een indrukwekkende groep van 87 exemplaren hoog opschreefde in de blauwe lucht en daarin leek op te lossen.

Opvallend genoeg zijn op deze telpost veel meer Pimpelmezen gezien en ook grotere groepen dan op de andere telposten in Limburg (tabel 3). Het verschil zou in het type landschap in de directe omgeving kunnen liggen. Bij Gebrande Kamp

Figuur 4. Doortrekmoment Pimpelmezen op telpost Aan de Majoor, periode 15 oktober-11 november 2007.

Middelaar en Katerbosch ligt een vrij open achterland waar minder stuwing optreedt. Voor telpost Aan de Majoor zorgen een aantal tuinen met struikgewas wellicht voor juist meer stuwing. Het is bij de tellers bekend dat zich daar in de late middag veel kleine zangvogels verzamelen om de nacht door te brengen. Vaak werd vanaf de telpost waargenomen dat grote groepen Pimpelmezen uit deze tuinen vertrokken. Zelfs flinke tegenwind deerde de vogels niet, waarbij ze dan zo snel mogelijk naar grote hoogte probeerden te vliegen om zo de voorliggende open vlakte over te trekken. Nu en dan kwamen ze razendsnel weer naar beneden om de beschutting van de tuinen of maïsvelden op te zoeken om even later weer een nieuwe poging te wagen. Andere keren volgden groepjes de eikenlaan om aan het eind daarvan ter hoogte van de telpost het open gebied over te steken.

AVL-terrein, Eygelshoven

Dit is een in het Wormdal bij Eygelshoven gelegen telpost. Ten westen is het terrein hellend en ten oosten ligt het plateau van Nievelstein (Duitsland). Bij harde westen- en oostenwind maken de vogels gebruik van de beschutting van het beekdal en vliegen dan laag over. Ook op deze telpost was week 44 de beste week met 91 Pimpelmezen; gemiddeld 9 per uur. Men telde 56 vogels op 30 oktober, een dagrecord. De grootste groep van 20 vogels vloog op 1 november door.

Oude Stort, Landgraaf (OSL)

De telpost bij Landgraaf is geheel door bos omgeven. Er is hier najaar 2007 slechts drie keer geteld. Op 22 en 23 oktober zijn geen Pimpelmezen waargenomen. 31 Oktober (week 44) was meteen goed voor een nieuw dagrecord van 102 vogels waaronder twee grote groepen van 23 en 25 ex.

Brunsummerheide

Gelegen op een met heide begroeide heuvelrug van de Brunsummerheide is de telpost omgeven door bos op ca. 50 meter afstand. Mezentrek is in grotere boscomplexen moeilijk te onderscheiden van verplaatsingen door locale zwerfvogels. Heel af en toe komt er een enkele vogel of een groepje relatief hoog en strak doovliegend over. Deze vogels worden dan geteld. Er is het najaar van 2007 op deze post relatief weinig geteld waarbij de beste Limburgse en landelijke mezendagen zijn gemist.

Vangsten van Pimpelmezen op Limburgse ringplaatsen (2005-2007)

Een invasie zal ook op ringplaatsen niet ongemerkt voorbij gaan. In Limburg wordt op een viertal plaatsen geringd. Bert Roelofs is actief in Venlo, bij de Romeinenweerd/kasteel Tegelen is dit Hans Maeghs. Carlo van Seggelen en Boena van Noorden ringen in de Groote Peel en Wil Beeren zit bij de Ringselvennen/Loozerheide, precies op de grens van Brabant en Limburg. Van de 2007-invasie heeft men niet op elke ringplaats evenveel gemerkt (tabel 4). In Venlo is de afgelopen 3 jaar in het najaar relatief weinig geringd. Najaar 2007 (oktober tot en met december) springt er met 27 geringde Pimpelmezen tegenover de voorgaande jaren niet echt uit. Des te opvallender zijn de 92 Pimpelmezen die tussen 1 januari en 27 februari 2008 zijn gevangen en geringd. Twee dagen later, op 29 februari zelfs 34 Pimpelmezen tegen 5 Koolmezen. In deze periode worden gewoonlijk minder Pimpelmezen dan Koolmezen gevangen (persoonlijke mededeling Bert Roelofs). Betekent dit een massale terugtrek door het binnenland welke niet is opgemerkt door de 's winters veelal onbemande telposten?

Er wordt afwisselend geringd op de locatie Romeinenweerd en bij kasteel Tegelen. De najaarsvangsten laten over de beschreven drie jaar geen opvallende verschillen zien. Uit detailgegevens van deze ringplaatsen blijkt dat veel van de gevangen Pimpelmezen eerste kalenderjaar vogels zijn, respectievelijk 56, 41 en opvallend hoog 67% in 2007 (gemiddeld over 30 jaar op deze ringplaatsen 45%).

Tabel 4. Overzicht van het aantal geringde Pimpelmezen op Limburgse ringplaatsen van 2005 tot en met 2007. Periode 20 juli tot en met 4 november.

	2005	2006	2007
Venlo (periode oktober-december)	58	21	27
Romeinenweerd/kasteel Tegelen	92	70	86
Groote Peel	86	45	193
Ringselvennen/Loozerheide (grens Brabant/Limburg)	98	43	148

Gezien het aantal vangsten op de meer zuidelijk gelegen ringplaatsen lijken daar in het najaar van 2007 duidelijk meer Pimpelmezen doorgetrokken te zijn.

In de Groote Peel heeft men van 20 juli t/m 4 november 193 Pimpelmezen geringd. Dat betekende een verdubbeling van het aantal in 2005 en het viervoudige van 2006. De meeste daarvan zijn in oktober en november geringd (124 respectievelijk 107 exemplaren). Dit is beduidend meer dan de novembertotalen in 2005 en 2006 met respectievelijk 26 en 12 ex. Interessant zijn de terugvangsten in België van twee in de Groote Peel geringde 1e kalenderjaar Pimpelmezen. Een op 26 oktober 2007 geringde vogel is op 3 november ca. 30 km ten zuidoosten van Antwerpen teruggevangen, 74 km in WZW richting. De tweede vogel is op 27 oktober van een ringetje voorzien en op 30 december van dat jaar bij Tiel-Wingene, West-Vlaanderen teruggevangen, 179 km in WZW richting.

Bij de Ringselvennen/Loozerheide is het aantal

Pimpelmezen op trek, Koningsbosch, 8 november 2007 (R. Schols)

geringde Pimpelmezen in 2007 eveneens een veelvoud van de twee voorgaande jaren. Van de 148 Pimpelmezen zijn de meeste in oktober en begin november geringd, respectievelijk 59 en 39 vogels. De enige terugvangst van een Pimpelmees met een buitenlandse ring komt van deze ringplaats. Deze in Litouwen geringde vogel is op 4 november teruggevangen. De exacte ringplaats in Litouwen en datum zijn nog niet bekend.

Samenvatting met vraagtekens

Het najaar van 2007 zal de boeken ingaan als het jaar met een van de grootste of mogelijk de grootste Pimpelmeesinvasie. Op veel telposten zijn dagrecords meervoudig gebroken. Alles bijeen zijn op de Nederlandse en Belgische telposten ruim 46.000 Pimpelmezen waargenomen. Gezien de gemelde terugvangsten waren het waarschijnlijk vogels uit het noordoosten en oosten van Europa. De eerste golf van 14 t/m 16 oktober (week 42) speelde met name aan de Nederlandse en Belgische kust. Al kreeg een aantal Limburgse telposten daar ook een stukje van mee (figuur 3).

Tussen 20 en 22 oktober vond op telpost de Fonteintjes aan de Belgische kust een noordelijke verplaatsing van ruim 1000 Pimpelmezen plaats. Overigens gebeurde hetzelfde tussen 22 en 26 oktober in Midden-Nederland op telpost Lemelerberg. Het moet op 22 oktober aan de Zeeuwse kust een gewirwar van Pimpelmezen zijn geweest. De naar noord trekende Pimpelmezen van de Fonteintjes kruisten de 2668 vogels die op die dag over Breskens naar het zuiden vlogen. Opvallend is dat van de tweede golf tussen 22 oktober t/m 4 november op de Belgische telposten zowel aan de kust als in het binnenland slechts het normale aantal van enkele tientallen vogels per dag gezien is. Dit geldt ook voor de Franse telposten. Waar zijn al die Pimpelmezen van Breskens en de diverse Limburgse telposten dan gebleven? Er zijn Pimpelmezen doorgevlogen in de richting van de Belgische kust, getuige de twee terugvangsten van Grootpeel-vogels. Maar het merendeel is misschien met een grote boog terug gevlogen naar Oost- en Noordoost-Europa zonder opgemerkt te worden? Dat lijkt op de verplaatsing van Pimpelmezen bij Falsterbo in Zuidwest-Zweden. Er zijn daar in het najaar van 2007 bijna 32.000 Pimpelmezen geteld en maar liefst 9846 geringd (www.skof.se/fbo)! Toch worden er in Nederland maar weinig Pimpelmezen uit Scandinavië teruggevangen, wat men wel zou verwachten. Het

vermoeden bestaat dan ook dat een groot deel van de vogels vanuit Zuid-Zweden weer met een boog naar het noorden en oosten terugvliegt en maar een klein deel de Oostzee oversteeft. Zo is een op 27 september 2007 bij Falsterbo geringde Pimpelmees 41 dagen later dood gevonden ten noorden van Stockholm. Een verplaatsing van 633 km in NNO richting.

Wat de precieze herkomst van de vogels is geweest, hoe de vogels nu werkelijk hebben gevlogen zijn vragen die om uitgebreider onderzoek vragen. Toch zullen de tellers op de telposten en de ringers nog lang kunnen nagenieten van deze enorme Pimpelmezeninvasie.

Dankwoord

Mijn dank gaat uit naar de tellers en contactpersonen van de Limburgse telposten, Fred Hustings, Henk Maessen, Frank Meeuwissen, Frank Neijts, Nico Schaafstra en Tom Zeegers. Zij hebben omschrijvingen van de telposten en de nodige detailinformatie aangeleverd.

Een dankwoord gaat naar de Limburgse vogelringers die hun ringgegevens beschikbaar stelden: Hans Maeghs, Bert Roelofs, Wil Beeren (ringgegevens site VWG de Kempen), Carlo van Seggelen en Boena van Noorden. In het bijzonder dank aan Ran Schols die een eerdere versie van dit artikel voorzien heeft van waardevol commentaar en suggesties. Daarnaast gaat dank uit naar Nicole Reneerkens voor het kritisch bekijken van dit artikel en Jan Boeren voor het vervaardigen van de tabellen, grafieken en het overzichtskaartje.

Literatuur

- Bijlsma R.G., F. Hustings & C.J. Camphuysen, 2001.** Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij, Haarlem/Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- LWVT/SOVON, 2002.** Vogeltrek over Nederland 1976-1993. Schuyt & Co, Haarlem.

www.skof.se/fbo - Vogeltrek Falsterbo, Zweden.

www.trektellen.nl - trekstelwebsite, onder beheer van J. Waanders & G. Troost.

www.vogelsindekempen.nl - overzicht van vogels in de Kempen (ringvangsten).

www.vogeltrekstation.nl - H. Vonk, 2003. Onderzoek mezeninvasie 2003.

Paul Evers, Vlaskuileweg 62, 6105 CP Maria Hoop

Influx van de Ruigpootbuizerd in Limburg, 2007-2008

John Roemen

In het najaar van 2007 werden meer Ruigpootbuizerds *Buteo Lagopus* waargenomen dan in voorgaande jaren; en niet alleen in het Zweedse Falsterbo dat bekend is om zijn doortrek van roofvogels. Gezien het aantal meldingen op www.trek-tellen.nl en www.waarneming.nl was er in Nederland eveneens sprake van een influx (Frank Neijts, op mailgroep vogelinfo@limburg.nl). Dit was ook in Limburg te merken; dikwijls betrof het doortrekkende exemplaren. Met uitzondering van een vroege doortrekker in september werden vanaf de tweede helft van oktober 2007 tot in mei 2008 verspreid over de provincie diverse waarnemingen gemeld van pleisterende of doortrekkende Ruigpootbuizerds. In deze bijdrage wordt verder ingegaan op deze influx en in het bijzonder op een overwinteringsgeval bij Koningsbosch en in de omgeving van Sibbe en Amby.

Status

In Nederland is de Ruigpootbuizerd een vrij zeldzame wintergast, die de laatste decennia in aantal lijkt te zijn afgenomen ([waarneming.nl](http://www.waarneming.nl)). Hustings *et al.* (2006) beschrijven voor Limburg 37 voldoende gedocumenteerde gevallen tussen 1912 en 2004.

Hieruit blijkt dat de Ruigpootbuizerd tot één van de zeldzaamste roofvogels van onze provincie behoort.

Herkenning

Vaak blijken waarnemingen van de soort betrekking te hebben op onjuist gedetermineerde Buizerds *Buteo buteo*. Ruigpootbuizerds lijken in grootte en structuur zeer veel op Buizerd, maar zijn een fractie groter, met enigszins langere vleugels en een langzamere vleugelslag. Zij bevinden zich bij voorkeur in kale gebieden, zitten meer op de grond dan Buizerd en bidden veelvuldig. Zij doen dit behendiger dan de Buizerd. Om op deze plaats de meer dan uitstekende en uitgebreide beschrijvingen van de diverse goede veldgidsen of internetsites over te nemen is overbodig. Voor de juiste determinatie is het van groot belang om de leeftijd en het geslacht van de vogel te bepalen. Zeer kort opgemerkt kenmerken alle kleden en leeftijden zich door een witte staart met brede eindband, het best te zien aan de bovenzijde. Verder moet dit gecombineerd zijn met twee opvallende donkere polsvlekken aan de onderzijde. Alle juveniele vogels en adulte vrouwtjes hebben een duidelijk donkere buik of minimaal donkere

Ruigpootbuizerd,
Amby, 12 februari 2008
(J. van der Weele)

flanken tegen een lichtere buik. Adulte mannetjes hebben over het algemeen een duidelijk donkerder onderzijde dan vrouwtjes, hoewel lichte mannetjes ook voorkomen. Donkere flanken en/of buik zijn bij adulte mannetjes minder duidelijk, wel zijn naast de brede eindband enkele smallere staartbanden zichtbaar (Jonsson, 1996; Mullarney *et al.*, 2000; Génsbol, 2005).

Om tot een goede determinatie te komen dient men de kenmerken in totaliteit te bekijken. Een biddend exemplaar of een vogel met donkere polsvlekken of met een staart met donkere eindband kan zowel voorkomen bij een Buizerd als bij een Ruigpootbuizerd. Het gebeurt wel dat een Buizerd voor Ruigpootbuizerd wordt aangezien doordat alleen naar één of enkele kenmerken wordt gekeken. Alleen als de vogel aan alle kenmerken voldoet kan men met zekerheid stellen dat het een Ruigpootbuizerd is.

Seizoensverloop

Zoals eerder aangegeven bleek najaar 2007/voorjaar 2008 uitzonderlijk veel Ruigpootbuizerds op te leveren voor Limburg. Tabel 1 geeft een overzicht van alle hieronder beschreven waarnemingen. Over de trektpost Loozerheide bij Weert vloog op 26 september een zeer vroeg exemplaar in één rechte lijn door naar het zuidwesten (www.trektellen.nl). Het betrof waarschijnlijk een juveniele vogel. Op 20 oktober trokken binnen een kwartier twee Ruigpootbuizerds over deze telpost. Diezelfde dag kwam er een melding van een in zuidelijke richting overvliegend exemplaar boven de Romeinenweerd bij Venlo (www.waarneming.nl/vogelarchief/Limburg).

Op 21 oktober trok een Ruigpootbuizerd over de telpost van de Grootte Peel, terwijl op 22 en 23 oktober een onvolwassen vogel zich in de Grootte

Tabel 1. Waarnemingen van alle Ruigpootbuizerds van najaar 2007 t/m voorjaar 2008 ontleend aan www.trektellen.nl en www.waarneming.nl.

Datum	Aantal	Locatie	Waarnemers
26/09/07	1 juv	Loozerheide trektpost	vaste trektellers
20/10/07	2 juv	Loozerheide trektpost	vaste trektellers
20/10/07	1	Romeinenweerd	Herman Smits
21-23/10/07	1	De Grootte Peel trektpost	vaste trektellers
25/10/07	1 juv	Aan de Majoor trektpost	vaste trektellers
26/10/07	1	het Rooth Margraten	Geco Visscher
27/10/07	1 vrouw	De Grootte Peel trektpost	vaste trektellers
8/9-11/07	1 juv	Sibbe hamsterreservaat	Peter Nijskens, Arjan Ovaa
11-13/11/07	1 juv	Aan de Majoor trektpost	vaste trektellers
19-29/11/07	1 juv	Aan de Majoor trektpost	vaste trektellers, Jan Smeets, Max Berlijn, Tom Zeegers, Jos Poulissen
01/12/07	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Patrick Lemmens
05/12/07	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Hans van der Steen
07/12/07	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Nicole Reneerkens, Vincent de Vos
09/12/07	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Henk Swinkels
15/12/07	1 juv	Sibbe hamsterreservaat	Jeroen Veeken
23/12/07	1 juv	Sibbe hamsterreservaat	Willem Vergoossen, Nicky Hulsbosch
24/12/07	1	Sibbe hamsterreservaat	Peter ter Heide
13/01/08	1 juv	Amby hamsterreservaat	Erwin Reinstra
19/01/08	1	Amby hamsterreservaat	Niek Oosterveen
03/02/08	1	Amby hamsterreservaat	Raymond Pahlplatz, Geert Lamers, Hans-Peter Uebelgünn, Andrea Seykens, Mart Rutten
04/02/08	1 juv	Amby hamsterreservaat	Arjan Ovaa
12/02/08	1	Amby hamsterreservaat	Ton Jeuken, Jacob van der Weele
16/02/08	1	Amby hamsterreservaat	Ran Schols
18/02/08	1	Amby hamsterreservaat	Ran Schols
17/03/08	1 juv	Loozerheide trektpost	vaste trektellers
06/04/08	1 juv	Grootte Peel	Raymond Pahlplatz
06-08/04/08	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Huub Don, Paul Evers, Hermie Laugs, Theo Bakker
09/04/08	1 juv	Loozerheide trektpost	vaste trektellers
10-14/04/08	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Huub Don, Patrick Lemmens, Tom Zeegers, Jo Hermans
16/04/08	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Hermie Laugs
18/04/08	1 juv	Aan de Majoor Koningsbosch	Hermie Laugs
21/05/08	1 vrouw	de Rijkskamp Susteren	Jo Vrehen, Truus Beunis

Peel ophield. Op 27 oktober vloog hier nog een volwassen vrouwtje in noordelijke richting over (www.trektellen.nl).

Op 25 oktober foerageerde gedurende ongeveer één uur een Ruigpootbuizerd nabij de trektpost 'Aan de Majoor' te Koningsbosch. Hierop wordt verderop in dit artikel nader ingegaan. Meerdere meldingen kwamen uit het gebied Margraten, Sibbe en Amby. De eerste was van een foeragerende vogel op 26 oktober in 't Rooth Margraten. Op 8 en 9 november foerageerde een juveniel exemplaar boven het hamsterreservaat Sibbe. In hetzelfde gebied was tussen 15 en 24 december nogmaals een onvolwassen vogel aanwezig en van 13 januari tot en met 18 februari foerageerde een juveniel exemplaar regelmatig in het hamsterreservaat Amby (www.waarneming.nl/vogelarchief/Limburg).

Op 17 maart 2008 was een juveniele Ruigpootbuizerd gedurende ongeveer 15 minuten aanwezig bij trektpost Loozerheide om vervolgens in noordelijke richting te verdwijnen (www.trektellen.nl). Op 6 april kwam er een melding van een onvolwassen exemplaar, dat zich gedurende ongeveer 10 minuten cirkelend en biddend boven de Groote Peel ophield (www.waarneming.nl/vogelarchief/Limburg). Op 9 april hing er gedurende ongeveer 20 minuten een onvolwassen vogel rond in de buurt van trektpost Loozerheide waarna hij in zuidelijke richting verdween (www.trektellen.nl). Opmerkelijk laat vloog op 21 mei tenslotte een adult vrouwtje in noordoostelijke richting over in de omgeving van Susteren (www.waarneming.nl).

Aan de Majoor

Op 25 oktober 2007 werd er vanaf telpost 'Aan de Majoor' te Koningsbosch een Ruigpootbuizerd ontdekt. Deze vogel, een juveniel exemplaar, werd om 8.45 uur gezien toen hij boven het hamsterreservaat bij de telpost aan het jagen was. De vogel vloog eerst laag over het gebied en ging vervolgens bidden. Na ongeveer vijf minuten vloog de vogel verder en passeerde de Duitse grens die dicht achter de telpost loopt. Om 9.40 uur vertoonde de vogel zich weer even en was prachtig te zien door de telescoop. Daarna verdween de vogel en werd die dag niet meer waargenomen. De bovendien waren lichter dan het exemplaar dat op 11 november 2007 verscheen. Bovendien was de staartband duidelijker afgetekend dan laatstgenoemde vogel, zodat geconcludeerd werd dat het niet dezelfde vogel betrof.

Op 11 november omstreeks 11.00 uur kwam vanuit het westen een Ruigpootbuizerd aangevlogen. De vogel vloog achter de telpost door om vervolgens in het aanliggende hamsterreservaat te gaan foerageren. Paul Evers, die op dat moment alleen op de telpost aanwezig was, constateerde duidelijke polsvlekken, donkere buik en flanken en tijdens het bidden waren de bevederde poten goed waarneembaar. Ook beschreef hij een witte stuit en een licht veld op de handpennen. De brede staarteindband was niet scherp begrensd. Uit deze kenmerken was op te maken dat het een juveniel exemplaar betrof.

De volgende dag zagen de vijf aanwezige tellers hetzelfde tafereel. De genoemde kenmerken waren weer duidelijk te zien. Op 13 november zagen Hermie Laugs, Paul Evers en John Roemen omstreeks 9.00 uur een roofvogel aankomen vanuit Koningsbosch. In eerste instantie werd gedacht aan een gewone Buizerd, maar toen de vogel dichterbij kwam was er toch iets afwijkends aan het vliegbeeld te zien. De vogel was slanker en groter dan een Buizerd en hij vloog sierlijker. Toen hij daarna over de telpost vloog om vervolgens af te zwaaien naar het hamsterreservaat, waar hij vlak boven de grond begon te bidden, waren de witte stuit, polsvlekken en andere doorslaggevendende kenmerken goed te zien. Het was met zekerheid dezelfde Ruigpootbuizerd als de dagen ervoor. Diezelfde dag werd hij omstreeks 16.30 uur nogmaals waargenomen door Henk Swinkels.

Hierna werd de vogel enkele dagen niet gezien, totdat hij op 19 november omstreeks 10.30 uur plotseling weer aan het foerageren was boven de koolzaadvelden van het hamsterreservaat. Tot en met 29 november werd de vogel dagelijks gezien, dikwijls 's morgens én 's middags en op 25 november werd de vogel op de foto vastgelegd door Ran Schols. Door de regen zag het dier er nogal verfromfaaid uit. Vanaf 1 december stopten de trektellers op 'Aan de Majoor'. Ondanks deze lagere waarnemingsintensiteit werd de vogel toch nog regelmatig gezien. De laatste waarneming werd gedaan op 9 december door Henk Swinkels. Dit verblijf van 11 november tot en met 9 december betekende de langst bekende periode voor deze soort in Limburg.

Ook in de periode 6 april tot en met 18 april 2008 werd een Ruigpootbuizerd bijna dagelijks gezien nabij trektpost 'Aan de Majoor'. Het betrof wederom een juveniel exemplaar dat zich hoofdzakelijk ophield aan de westkant van de telpost.

Figuur 1. Begrenzing van het foerageergebied van de Ruigpootbuizerd bij Koningsbosch.

Het foerageergebied van de Ruigpootbuizerd van 'Aan de Majoor' ligt ten zuiden van Koningsbosch. Het bestaat uit landbouwgebieden tot aan Spaanshuisken en het Duitse Havert (figuur 1). Het valt niet uit te sluiten dat de vogel af en toe ook in de uitgestrekte open landbouwgebieden in Duitsland, ten oosten van Koningsbosch, verbleef. Actieve vogelaars die deze regio geregeld bezoeken zijn bij de auteur niet bekend. In het gebied bij Koningsbosch liggen enkele percelen die zijn aangewezen als leefgebied voor de Hamster. Deze percelen zijn deels ingezaaid met koolzaad en liggen min of meer braak. Hiervan profiteren niet alleen Hamsters, maar er foerageren ook veel vogels zoals Geelgors, Graspieper, Veldleeuwrik en Groenling. De muizenstand was in het najaar 2007 bijzonder hoog, gezien de vele muizengangen die in het veld aanwezig waren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat in dit gebied ook regelmatig roofvogels zoals Buizerd, Torenvalk en Blauwe Kiekendief werden waargenomen. In de periode tot 1 december werden deze vogels bijna dagelijks waargenomen vanaf trektpost 'Aan de Majoor'.

Discussie

Op 12 februari 2008 maakte Jacob van der Weele foto's van een Ruigpootbuizerd in het hamsterreservaat Amby en stuurde er daar één van op naar www.limburgsevogels.nl. Hierop maakte Paul Evers

via de mailgroep vogelinfolimborg de opmerking dat dit wel eens dezelfde Ruigpootbuizerd kon zijn, als de vogel die in de periode van 11 november t/m 9 december bij 'Aan de Majoor' aanwezig was. Hierna volgde er een levendige discussie per mail tussen Ran Schols, Nicole Reneerkens, Paul Evers en John Roemen. Immers, als het inderdaad om dezelfde vogel gaat, dan zou het betekenen dat deze vogel de langst verblijvende Ruigpootbuizerd in de Limburgse vogelhistorie zou zijn.

Uit vergelijking tussen de foto's van Jacob van der Weele, de eerder bij Koningsbosch gemaakte foto's van Ran Schols en John Roemen en de op 16 februari gemaakte foto's van Ran Schols in Amby, kwamen grote overeenkomsten, maar ook kleine verschillen naar voren. De kleine verschillen zouden in de tussenliggende periode ontstaan kunnen zijn. Daarbij zijn geen uitsluitende waarnemingen bekend, er zijn nooit op dezelfde dag in beide gebieden gelijktijdig Ruigpootbuizerds gezien.

Doordat de foto's van Koningsbosch minder van kwaliteit waren door het slechte weer is vergelijking met de foto's van Amby moeilijk. Mede doordat het niet helder was of de kleine verschillen ontstaan konden zijn in de tussenliggende periode, werd besloten enkele andere 'roofvoegeexperts' in te schakelen. Zodoende werden Rob Bijlsma, Ton Eggenhuizen en Frank Neijts om hun mening gevraagd. Echter ook deze personen konden niet met zekerheid stellen dat het dezelfde vogel betrof.

Gezien de afstand tussen Koningsbosch en Amby zou het dezelfde vogel geweest kunnen zijn, want 30 km is slechts een peulenschilletje voor een vogel die uit het hoge noorden komt. Kleine verschillen in het verenkleed zouden gemakkelijk op conto van lichaamshouding, vocht, staat van het verenkleed, wind en lichtinval geschoven kunnen worden. Overigens merkt Ton Eggenhuizen nog op dat het in beide gevallen waarschijnlijk en eerste winter mannetje betrof.

Als gevolg op deze reacties is Ran Schols nóg verder in de materie gedoken. Hij maakte onderstaande foto-compilatie en ontdekte een iets andere tekening in de dekveren van de ondervleugels en de bovenstaartdekveren. Deze kunnen vrijwel zeker niet ontstaan

zijn door rui, omdat rui van deze veren normaal niet voorkomt in deze periode. Bovendien zou het vervangen en de groei van de veren langer duren dan de tussenliggende periode. Voor de zekerheid werd Paul Voskamp hierover geraadpleegd. Paul schrijft: *“Op de fotocompilatie zijn in de bovenstaart/stuif flinke verschillen te zien. De vogel in Amby heeft een duidelijk wit deel tussen de donkere tekening op de bovenstaartdekveren en de donkere stuif, terwijl de vogel van Koningsbosch nauwelijks wit in dit deel laat zien. Het lijkt uitgesloten dat dit door nattigheid wordt veroorzaakt. Ook lijkt het niet aan de orde dat dit door rui wordt veroorzaakt, temeer omdat de rui van de grote bovenstaartdekveren synchroon loopt met de rui van de staartveren zelf (en die worden nog niet geruid in de eerste winter).*

Deze fotocompilatie illustreert de kenmerken zoals in de tekst van het artikel genoemd en die erop duiden dat er sprake is van twee verschillende Ruigpootbuijzards. De rij boven is de vogel van Amby (16 februari 2008), de rij onder is de vogel van Koningsbosch (25 november 2007). Links een uitsnede van de grote onderarmdekveren: let op het verschil in de donkere markering in de dekveren tussen beide vogels. Bij de vogel van Amby zijn de toppen aanzienlijk minder zwaar getekend (uitsnede Koningsbosch is gespiegeld om onderlinge vergelijking te vergemakkelijken). Rechts de bovenzijde: let op het verschil in de donkere tekening van de bovenstaartdekveren. Bij de vogel van Amby is deze donkere tekening zeer beperkt en zijn de dekveren grotendeels wit (foto's Ran Schols).

Dit geldt ook voor de grote handpendekveren en arm-pendekveren.” Paul meent verder: ”.dat de foto’s een duidelijk verschil laten zien en wel in de bandering op de handpennen (het meest duidelijk te zien op de eerste drie binnenste handpennen). Bij de vogel van Koningsbosch is in de top van de veer een vage eindband te zien en dan wat lager in de veer twee duidelijke banden (met wat goede wil is ook de derde band nog zichtbaar). Ook is er verschil in afstand tussen de eindband van de veer en de eerstvolgende band. Bij de vogel van Amby is een vage eindband te zien en vrijwel meteen daaronder de eerst zichtbare band in de veer. Daarna is er nog maar één verdere band zichtbaar. Bij de eerste lange handpennen (p6 en p7) is iets vergelijkbaars zichtbaar: bij de vogel van Koningsbosch zijn banden (eigenlijk vlekken, aangezien de veertoppen smal zijn) in het bovenste deel van de veren zichtbaar, bij de vogel van Amby is het bovendeel van die veren ongetekend. Handpennen worden in de eerste winter niet geruid, dus dat is een belangrijk verschil.” Met bovenstaande constatering wordt de eerdere mening van Ran Schols onderstreept.

Conclusie

Volgens Hustings *et al.* (2006) behoort de Ruigpootbuizerd tot de zeldzaamste roofvogels in Limburg en hij was, tot de beschreven influx van 2007-2008, slechts weinig algemener dan de Zeearend. Pleisterende vogels zoeken muizenrijke plekken op, maar blijven in Limburg gewoonlijk kort aanwezig. Een uitzondering hierop was een onvolwassen vogel die van 20 januari t/m 10 februari 2002 verbleef op de Kraijelheide nabij Maasbree. De meeste waarnemingen hebben betrekking op de periode van de najaarstrek, vooral tussen half oktober en half november. In de winter is de soort weinig vastgesteld; de voorjaarstrek beperkt zich tot enkele gevallen. De periode van 11 november t/m 9 december 2007 (Koningsbosch) is, voor zover bekend, de langste aaneengesloten periode waarin een Ruigpootbuizerd met zekerheid in Limburg is waargenomen. Gezien de uitgebreide discussies en met name de uitgelezen mening van Ran Schols en Paul Voskamp lijkt het mij duidelijk dat de waarnemingen in de periode van 11 november 2007 tot en met 18 februari 2008 te Koningsbosch, Sibbe en Amby betrekking hebben op meerdere vogels. Of de vogel die tussen december 2007 en februari 2008 met tussenpozen nabij Sibbe

en Amby is gezien steeds dezelfde is geweest blijft een vraagteken. Ook kan niet vastgesteld worden of de Ruigpootbuizerd die tussen 6 en 18 april 2008 bij ‘Aan de Majoor’ werd gezien dezelfde vogel is geweest als voorheen. Met enige zekerheid kan gesteld worden dat minimaal 10 verschillende exemplaren in de periode najaar 2007 / voorjaar 2008 Limburg bezocht hebben.

Opvallend was dat de vogel van Koningsbosch niet foerageerde boven een nabijgelegen weiland, terwijl Buizerden, Blauwe Kiekendieven en Torenvalken dit duidelijk wél deden. Tijdens het jagen hield de Ruigpoot zich meestal op boven een met koolzaad begroeid hamsterreservaat. Boven hetzelfde terrein foerageerden ook regelmatig gewone Buizerds en Blauwe Kiekendieven. Hoewel de soort als niet bijzonder schuw wordt beschreven is een opvallende schuwheid van de “Koningsboschvogel” door meerdere personen opgemerkt.

Dankwoord

Gaarne wil ik alle mensen die hun waarnemingen doorgegeven hebben aan www.waarneming.nl bedanken voor het verstrekken van hun gegevens. Verder wil ik Joep Tomlow bedanken voor de kritische blik bij het schrijven van dit artikel en Jacob van der Weele en Ran Schols voor het maken van de schitterende foto’s. Nicole Reneerkens, Paul Evers, Ran Schols, Frank Neijts, Ton Eggenhuizen, Rob Bijlsma en Paul Voskamp dank ik voor de interessante en leerzame discussie over wel- of niet dezelfde Ruigpoot en Ran Schols voor de eindcontrole van dit artikel.

Literatuur

- Génsbol B., 2005. Veldgids Roofvogels, KNNV Uitgeverij, Utrecht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg, Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Jonsson L., 1996. Vogels van Europa, Noord-Afrika en het Midden-Oosten Vijfde druk, Tirion Uitgeverij, Baarn.
- Mullarney K., L. Svensson, D. Zetterström & P.J. Grant, 2000. ANWB Vogelgids van Europa, Tirion Uitgeverij, Baarn.
- www.groups.yahoo.com/group/vogelinfolimburg.
- www.trektellen.nl.
- www.waarneming.nl, Waarnemingen Vogelarchief Limburg.

John Roemen, Bovenste Eind 40A, 6101 ER Echt

Simultaantelling akkervogels in hamsterkernleefgebieden

Het effect van een hoge muizenstand

Boena van Noorden & Niek Oosterveen

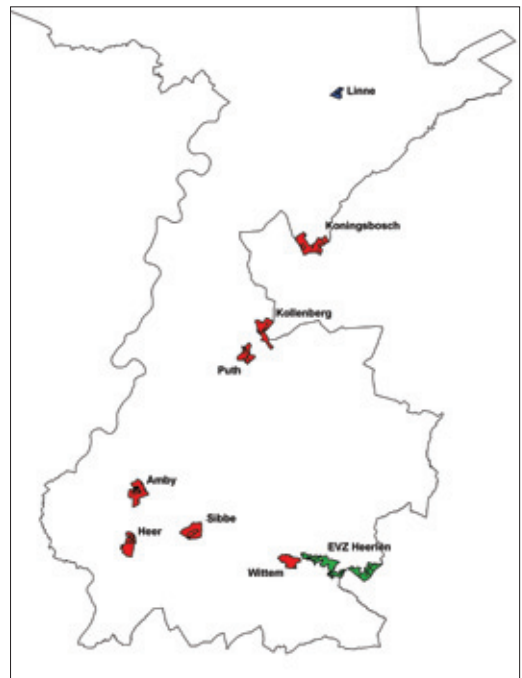
Vanaf 2001 kennen we in Limburg het fenomeen hamsterreservaten. Deze gebieden zijn ingesteld om tot een duurzame bescherming van de Hamster te komen. Inmiddels zijn er zeven reservaten aangekocht en ingericht. Al gauw bleken ze een enorme aantrekkingskracht op overwinterende vogels uit te oefenen. In 2007 is het zevende kernleefgebied Wittem gerealiseerd en daarmee ook de doelstelling van het hamsterbeschermingsplan 2006-2010 (La Haye & Jansman, 2006). Dit gegeven vormde een mooie aanleiding om in alle reservaten een simultaantelling te organiseren en te onderzoeken hoe aantrekkelijk de verschillende gebieden zijn voor overwinterende (akker)vogels. Uit de ervaringen met het eerst gerealiseerde kernleefgebied bij Sibbe, bleek dat januari doorgaans de beste maand is en garant staat voor veel soorten en hoge aantallen (van Dongen, 2004). Daarom is het weekend van 18-20 januari 2008 gekozen om in al deze gebieden de vogels te tellen. Naast de zeven 'officiële' hamsterkernleefgebieden zijn het akkervogelreservaat Mortelshof bij Linne, de hamsterverbindingzone 'Heerlen' (Wittem-Bocholtz) en het vermaarde akkervogelgebied Caberg onder de rook van Maastricht in de telling meegenomen. Dit laatste gebied als referentie voor het reguliere agrarisch gebied zonder natuurvriendelijk beheer. Uit de ontvangen telresultaten is gebleken dat voor een aantal soorten de aantallen lager uitpakten dan verwacht. Hieronder volgt een analyse van de telling en een mogelijke verklaring voor de deels wat tegenvallende resultaten.

Beschrijving studiegebied en telomstandigheden

In het kader van het Beschermingsplan Hamster (2006-2010) zijn in Limburg zeven hamsterkernleefgebieden gerealiseerd (figuur 1). Binnen deze gebieden wordt gestreefd naar extensief akkerbeheer dat hoofdzakelijk gericht is op een duurzame hamsterpopulatie. Hierbij is 200 hectare begrensd

als nieuwe natuur (reservaat) en wordt beheerd door het Limburgs Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer. Daarnaast is er 300 hectare beschikbaar voor agrariërs om een beheerovereenkomst af te sluiten. Tussen Wittem en Bocholtz liggen zeven percelen (totaal 35 hectare) die een verbindingzone moeten vormen tussen de Nederlandse en de Duitse hamstergebieden (Horbacher Börde).

In het kader van de compensatie voor de aanleg van de Rijksweg A73 is er bij Linne (Mortelshof) een akkerreservaat van 40 hectare gerealiseerd. Als referentie met de akkerreservaten is het reguliere akkerbouwgebied Caberg (90 hectare) ten noor-

Figuur 1. Overzichtskaart van de in januari 2008 getelde akkerreservaten. In rood de hamsterkernleefgebieden, in groen de ecologische verbindingzone (EVZ) 'Heerlen' en in blauw het akkerreservaat Linne.

Tabel 1. Overzicht van de oppervlaktes en de onderzoeksintensiteit per telgebied.

getelde oppervlakte (ha)	telduur (min)	telintensiteit min/ha	
Wittem	113	120	1,1
Puth	106	210	2
Koningsbosch	210	315	1,5
Amby	172	210	1,2
Sibbe	152	210	1,4
Kollenberg	139	180	1,3
Heer	135	135	1
Mortelshof	42	210	5
Verb. Zone Heerlen	34	285	8,4
Caberg	90	90	1
totaal	1193	1965	1,6

den van Maastricht onderzocht. In tabel 1 zijn de oppervlaktes per telgebied weergegeven.

In de kernleefgebieden worden granen, luzerne, bladrammenas en vlas verbouwd. De diverse graansoorten dienen als voedsel voor de Hamster. De luzerne biedt dekking in het voor- en najaar, wanneer het graan deze functie niet kan vervullen.

Vlas en rammenas zijn na verloop van tijd geïntroduceerd om de reservaten ook een functie voor overwinterende vogels te geven. Vanwege deze reden wordt ook slechts een deel van het graan geoogst. Voor de Hamster is het niet nodig om graan in de winter te laten staan, deze heeft zijn wintervoorraad reeds in augustus en september veiliggesteld. Daarnaast

vormen de niet geoogste graan- en luzernepercelen ook een uitstekend leefgebied voor muizen, die op hun beurt weer roofvogels aantrekken.

Wat betreft telomstandigheden zijn de volgende statistieken van belang. Zaterdag 19 januari 2008 (de dag waarop 7 van de 10 gebieden zijn geteld) was een geheel bewolkte dag met in totaal 8.5 mm neerslag, een zuidwesten wind met een kracht van 5 Beaufort. De temperatuur was gemiddeld 12.1 °C met redelijk zicht (minimaal 2.3 km) (www.knmi.nl).

De gemiddelde telintensiteit bedroeg 1,6 minuten per hectare. Caberg en Heer zijn het minst intensief (1,0 min per ha) en de verbindingzone Heerlen het meest intensief (8,4 min/ha) onderzocht (tabel 1).

Methode

Om de resultaten vergelijkbaar te houden is er een telinstructie opgesteld. Ter voorbereiding zijn van elk hamsterkernleefgebied kaarten met de begrenzingen gemaakt en aan de contactpersonen van het telgebied opgestuurd. Aan tellers met onvoldoende bekendheid met het betreffende gebied, is gevraagd om het gebied van te voren te verkennen. Zodoende kon de looproute al vast worden bepaald.

De voorkeursdatum was zaterdag 19 januari. Er kon eventueel worden uitgeweken naar vrijdag of zondag. De tellingen moesten in de ochtend vanaf zonsopgang worden verricht. Voor aanvang werden de bezoekgegevens ingevuld; naam van de tellers, datum en begintijd.

Het was de bedoeling de telling lopend uit te voeren

Geelgorzen, Sibbe,
24 januari 2005
(O. Plantema)

Tabel 2. Overzicht van het resultaat van de akkervogel-simultaantelling in 10 Zuid- en Midden-Limburgse akkergebieden (januari 2008). De soorten zijn gegroepeerd naar voedselkeuze. Zie figuur 1 voor de ligging van de gebieden.

	Wittem	Puth	Konings- bosch	Amby	Sibbe	Kollenberg	Heer	Linne	Verb. Zone Heerlen	Caberg	Totalen per soort
Blauwe Reiger	1	6	5	4	2	1	8	0	0	0	27
Blauwe Kiekendief	6	2	3	3	2	2	0	0	0	0	18
Ruigpootbuizerd	0	0	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Buizerd	10	4	9	8	6	4	2	3	1	0	47
Torenavalk	1	3	7	4	9	3	3	1	8	0	39
Totaal muizeneters	18	15	24	20	19	10	13	4	9	0	132
Geelgors	15	160	10	375	327	14	65	32	53	0	1051
Grauwe Gors	0	0	0	3	0	0	0	0	0	0	3
Huisemus	0	0	0	2	1	0	0	0	0	0	3
Ringmus	80	120	0	30	15	0	15	14	0	0	274
Vink	34	14	2	10	5	2	9	0	2	0	78
Totaal graaneters	129	294	12	420	348	16	89	46	55	0	1409
Groenling	0	60	25	0	117	0	22	70	0	0	294
Kneu	0	0	8	0	122	1	0	30	0	32	193
Totaal vlas- en rammenaseters	0	60	33	0	239	1	22	100	0	32	487
Postduif	0	0	0	0	6	0	0	0	0	0	6
Houtduif	0	62	38	2	2	0	18	0	1	0	123
Fazant	0	1	14	0	4	0	0	0	1	0	20
Graspieper	5	6	85	2	2	1	1	18	59	18	197
Holenduif	0	0	6	0	3	0	10	0	0	0	19
Patrijs	0	13	10	0	8	0	0	0	0	0	31
Turkse Tortel	0	0	0	1	0	0	1	0	0	0	2
Rietgors	2	6	0	1	1	0	0	20	2	0	32
Veldleeuwerik	0	0	103	2	82	14	1	11	26	10	249
Totaal overige zaadeters	7	88	256	8	108	15	31	49	89	28	679
Kievit	225	0	228	0	0	0	0	0	0	18	471
Kokmeeuw	0	0	255	0	0	15	2	0	0	0	272
Stormmeeuw	0	0	130	0	0	9	0	0	0	0	139
Nijlgans	0	0	0	0	0	5	1	2	0	0	8
Sperwer	2	0	0	0	1	0	1	1	1	0	6
Kauw	0	26	0	10	10	0	7	0	0	0	53
Roek	0	61	0	11	16	0	153	0	0	0	241
Zwarte Kraai	0	98	9	50	28	0	59	0	0	0	244
Spreeuw	95	80	395	70	70	80	47	0	0	12	849
Totaal restgroep	322	265	1017	141	125	109	270	3	1	30	2283
Totalen per telgebied	476	722	1342	589	839	151	425	202	154	90	4990

en het terrein zigzaggend te doorkruisen. Om dubbel-tellingen te voorkomen, moest in de gaten worden gehouden waar grote groepen naar toe vlogen. Het beste kon met twee mensen geteld worden, zeker in onoverzichtelijk terrein. Zo kan het bijvoorbeeld zinvol zijn om gezamenlijk aan weerszijden langs een landschapselement zoals heg of houtwal te lopen. Op die manier worden de vogels die aan weerszijden uit de struiken vliegen niet gemist. Op een tweede kaart werden zo goed mogelijk de gewassen ingetekend.

Na afloop werd de eindtijd genoteerd.

De hierboven beschreven telmethode is dezelfde als die in het kerngebied Sibbe sedert de winter 2002/03 wordt uitgevoerd tijdens de maandelijkse tellingen van oktober tot en met februari.

Resultaten

In totaal zijn ruim 5000 vogels geteld. In tabel 2 zijn de resultaten van de simultaantellingen in

*Ringmussen,
Baarlo, 1 december 2005
(O. Plantema)*

de 10 gebieden weergegeven. Een aantal soorten dat wel in het gebied is waargenomen, is niet opgenomen in de tabel. Alleen de op akkers foeragerende soorten zijn weergegeven. Vogelsoorten als Koolmees, Winterkoning en Heggenmus zijn niet opgenomen in de tabel omdat het akkerbeheer zich niet op deze soorten richt. De soorten zijn naar voedselkeuze ingedeeld, waarbij onderscheid is gemaakt in muizeneters, graaneters, overige zaadeters en een restgroep (voornamelijk eters van bodemfauna).

Muizeneters

In totaal zijn 132 muizeneters waargenomen verdeeld over vijf soorten. De meest talrijke soorten waren Buizerd en Torenvalk met respectievelijk 47 en 39 exemplaren. Opvallend was het hoge aantal van 27 Blauwe Reigers. Deze soort was in alle zeven hamsterkernleefgebieden aanwezig en ontbrak in de overige drie gebieden. Een zeer opmerkelijk resultaat was het totaal van 18 Blauwe Kiekendieven (16 in vrouwelijk kleeft en 2 adulte mannen) in zes kernleefgebieden, met als uitschieter zes exemplaren in Wittem. Een simultaantelling in 2700 hectare akkergebied verspreid over heel Limburg in februari 2003 leverde al eens 15 Blauwe Kiekendieven op (Hustings *et al.*, 2006). Het belang van de Midden- en Zuid-Limburgse hamsterkernleefgebieden voor deze soort lijkt groot. Enige nuancering is wel op zijn plaats voor een mobiele soort als de Blauwe Kiekendief, aangezien in 2008 niet alle gebieden op dezelfde dag zijn geteld. Mogelijk is er hierdoor

een dubbeltelling opgetreden. Anderzijds kunnen er vogels aan de aandacht zijn ontsnapt, doordat ze zich net even niet in de getelde gebieden hebben opgehouden.

Een grote verrassing was de 1e winter Ruigpootbuizerd, die in Amby werd opgemerkt. Deze voor Limburg zeldzame soort verbleef vanaf 13 januari tot en met 18 februari in dit reservaat. Waarschijnlijk gaat het om dezelfde vogel die tussen 26 oktober en 24 december 2007 in het kernleefgebied Sibbe is waargenomen. Tussen 25 oktober en 9 december 2007 was in het kernleefgebied Koningsbosch ook een Ruigpootbuizerd aanwezig. Op 7 en 8 april 2008 is hier weer een Ruigpootbuizerd gezien, onbekend is of dit dezelfde vogel betreft. Voor een uitgebreide beschrijving van de waarnemingen van Ruigpootbuizerds zie elders in dit nummer (Roemen, 2008). In alle hamsterkernleefgebieden zijn 10 of meer muizeneters aangetroffen met als uitschieter 24 muizeneters in Koningsbosch. De verbindingzone Heerlen en het akkerreservaat Linne bleven met respectievelijk 9 en 4 muizeneters achter op de rest. Deze twee gebieden zijn het meest recent ingericht, pas in de loop van 2007. Waarschijnlijk heeft zich daardoor nog niet zo'n hoge muizenstand kunnen ontwikkelen.

Graaneters

Het aantal graaneters verschilt sterk van gebied tot gebied. Hoog scoren Amby, Sibbe en Puth met respectievelijk 420, 348 en 294 vogels. Hier verbleef dan ook het grootste deel van de in totaal

1051 aangetroffen Geelgorzen. In vergelijking met eerdere januaritellingen in Sibbe zijn de aantallen graaneters aan de lage kant. Alleen in januari 2005 werden hier minder vogels (207 ex.) geteld. De januari-tellingen van 2003, 2004, 2006 en 2007 waren goed voor respectievelijk 923, 1502, 593 en 1179 graaneters in Sibbe.

De beste gebieden voor de Ringmus zijn Puth met 120 ex. en 80 ex. in Wittem. In Amby zijn de enige drie Grauwe Gorzen van de simultaantelling aangetroffen. Lage aantallen graaneters zijn gevonden in Caberg, Koningsbosch en Kollenberg met respectievelijk 0, 12 en 16 vogels. De absentie van zowel graan- als muizeneters in Caberg geeft te denken. Qua broedvogels behoort het tot de beste akkervogelgebieden van Limburg. In dit reguliere landbouwgebied zonder natuurvriendelijk akkerbeheer is in de winter kennelijk niets te halen. Wellicht is een deel van de hier broedende vogels vertrokken naar het nabij gelegen akkervogelbeheergebied de Plattenberg in Kanne (België). Hier zijn in de winter 2007/08 tot maximaal 230 Geelgorzen (24 februari 2008) en 11 Grauwe Gorzen (17 maart 2008) opgemerkt (pers. med. R. Erens).

Vlas- en rammenaseters

Met bijna 500 vogels waren de twee soorten Kneu en Groenling van deze groep present. Ook de Keep kan tot deze groep worden gerekend, maar is tijdens deze telling niet waargenomen, wellicht mede omdat het geen goed kepenjaar was (eigen waarneming auteurs en pers. med. Limburgse ringers). De beste gebieden voor Kneu en Groenling waren Sibbe (39 ex.) en Linne (100 ex.). Het is dan ook niet verbazingwekkend dat juist in deze gebieden rammenas staat die voldoende zaad draagt. Als dit gewas te laat in het seizoen wordt gezaaid, wordt er geen zaad gevormd en is het onaantrekkelijk voor deze soortgroep. Dit was onder andere het geval in Koningsbosch (med. G. Müskens). In Caberg werd een groep van 32 Kneuen opgemerkt. Kennelijk zijn in dit relatief kleinschalige gebied nog overhoekjes aanwezig waar onkruidzaden te vinden zijn.

Overige zaadeters

De vertegenwoordigers uit deze groep hebben een brede voedselkeuze en eten van kleine onkruidzaden tot eikels. Een typische akkervogel als de Patrijs komt met 31 vogels verdeeld over drie gebieden niet zo goed uit de verf. Een probleem is dat deze soort in de akkerreservaten met veel dekking gemakkelijk

gemist kan worden. Vaak wordt ze bij toeval ontdekt als ze vlak voor de tellers opvliegt.

In Koningsbosch zijn de overige zaadeters met 256 ex. het best vertegenwoordigd, door het hoge aantal Veldleeuweriken, Graspiepers en Houtduiven. Dit gebied valt ook op door de grote hoeveelheid Fazanten, 14 exemplaren. Ook Sibbe behoort tot de betere gebieden vooral door de aanwezigheid van 82 Veldleeuweriken.

De Veldleeuwerik, 249 ex., houdt van openheid en vertoeft alleen in de akkerreservaten indien er voldoende aaneengesloten wintergraan beschikbaar is. Deze soort wordt het meest op de reguliere landbouwpercelen binnen de hamsterkernleefgebieden aangetroffen. In de literatuur wordt aangegeven dat 's winters vooral plantaardig voedsel wordt genuttigd, waarbij de voorkeur uitgaat naar zaden en de bladtopjes van wintergraan (Pätzold, 1975). Vermoed wordt dat op de reguliere landbouwpercelen voornamelijk van het wintergraan wordt gegeten, omdat de zaadvoorraad in deze steriele percelen laag zal zijn. De Graspieper wordt evenals de vorige soort meer op de reguliere landbouwpercelen aangetroffen. In de winter eet deze soort voornamelijk zaden (Glutz von Blotzheim, 1985) Het totale aantal van 197 exemplaren verdeeld over alle tien telgebieden is een verrassing, doorgaans worden er in januari slechts enkele Graspiepers in Sibbe geteld. Koningsbosch springt er uit met 85 exemplaren.

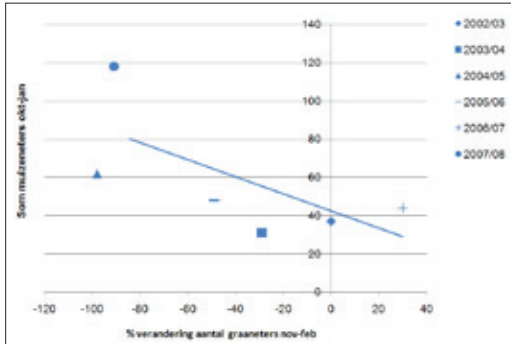
Restgroep

Het grootste deel van de vertegenwoordigers uit deze groep heeft bodemfauna als voedsel, en niet zo zeer de zaden van geteelde gewassen of onkruiden. De Spreeuw kent een ruime verspreiding doordat hij in 8 van de 10 gebieden is aangetroffen.

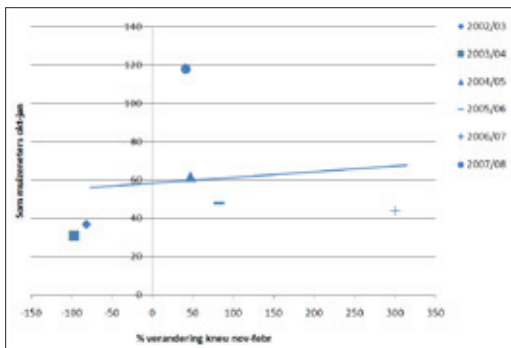
De Sperwer is de enige roofvogel in deze groep. Van deze zangvogeljager zijn in totaal 6 exemplaren geteld. Deze soort kan gemakkelijk gemist worden, doordat ze alleen tijdens de jacht wordt opgemerkt. Rustende en etende vogels zitten doorgaans goed verscholen in de dekking en bovendien is het jachtgebied vaak groter dan de telgebieden.

Overwinterende akkervogels en muizen

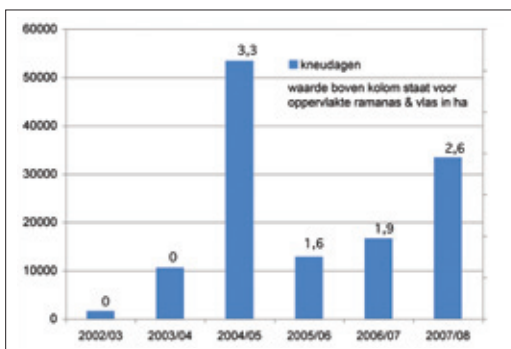
Afgelopen winter (2007/08) is het opgevallen dat het aantal graanetende zangvogels in Sibbe al vroeg in de winter sterk terugliep. Bovendien vielen tijdens de simultaantelling in de andere gebieden de

Figuur 2. Relatie tussen het aantal muizen (uitgedrukt in de som van aantal muizenetende vogels) en de relatieve afname van het aantal graanetende vogels gedurende zes winters (2002/03 t/m 2007/08) in het hamsterkernleefgebied Sibbe.

Figuur 3. Relatie tussen het aantal muizen (uitgedrukt in de som van aantal muizenetende vogels) en de relatieve afname van het aantal Kneuen gedurende zes winters (2002/03 t/m 2007/08) in het hamsterkernleefgebied Sibbe.

Figuur 4. Het aantal Kneudagen in de winters 2002/03 t/m 2007/08 in het hamsterkernleefgebied Sibbe. Tevens is per winter de oppervlakte (zaaddragend) vlas en bladramenas weergegeven.

aantallen uit deze groep enigszins tegen. Mogelijk is er een verband met de grote hoeveelheid muizen in Sibbe en in de andere kernleefgebieden. Afgelopen jaar behoorde tot de betere muizenjaren. Deze simultaan telling werd voor het eerst uitgevoerd zodat vergelijking met andere jaren niet mogelijk is. Maar in het kernleefgebied Sibbe worden al zes winters lang tellingen uitgevoerd. Hier bestaat dus in principe wel de mogelijkheid om de invloed van de muizenstand op de hoeveelheid overwinterende graaneters te onderzoeken. Helaas is gedurende de reeks van zes wintertellingen in dit gebied niet systematisch gekeken naar de muizenstand en het voedselaanbod in de loop van de winter. Om hier toch een vinger achter te krijgen, is gewerkt met indirecte parameters voor de hoeveelheid muizen en de hoeveelheid beschikbaar graan. Voor de hoeveelheid muizen is per winter (oktober t/m januari) de som van het aantal muizeneters (Blauwe Kiekendief, Blauwe Reiger, Buizerd, Torenvalk en Velduil) genomen. Als parameter voor de beschikbaarheid van de hoeveelheid graan is de procentuele afname van het aantal graaneters (Geelgors, Grauwe Gors, Huismus en Ringmus) tussen november en februari genomen. Men verwacht in jaren waarin het graan sneller door muizen wordt opgegeten door een hogere muizenstand, dat de graanetende vogels in de loop van het seizoen meer in aantal afnemen dan in jaren dat er minder concurrentie is met muizen.

In figuur 2 zijn deze parameters per winter tegen elkaar uitgezet. Hieruit blijkt dat in muizenrijke winters de afname van het aantal graaneters groter is. De correlatie (verhouding) tussen de twee variabelen is vrij goed (correlatiecoëfficiënt $-0,6632$) maar waarschijnlijk niet significant. Hoe dichter dit cijfer bij nul komt des te kleiner het verband. Zou de coëfficiënt daarentegen -1 (= zeker significant) zijn dan zou dat betekenen dat elke verandering in het aantal graaneters volledig verklaard wordt door de verandering in het aantal muizeneters. Dit is bijna zeker nooit het geval, want er zijn meer factoren tijdens de winter die het aantal graaneters kunnen beïnvloeden. Zo kan bijvoorbeeld sneeuwval het aantal graaneters ook doen afnemen omdat het graan dan niet meer bereikbaar is.

Het gevolg van een hoge muizenstand is dat de graanvoorraad voor het eind van de winter is uitgeput. De aanwezige vogels zullen dan op zoek moeten naar alternatieven, die gezien het steriele karakter van de moderne landbouwpercelen nauwelijks

Groep Kneutjes,
Sibbe, 25 januari 2005
(O.Plantema)

beschikbaar zullen zijn. Negatief effect is dat in muizenrijke winters veel graanetende akkervogels het loodje leggen.

Bij de tellingen van de afgelopen winter is opgeval- len dat de hoeveelheid Kneuen wel op peil blijft. Kennelijk heeft deze soort minder of geen last van concurrentie met muizen. In figuur 3 is weergegeven wat de relatie is tussen de hoeveelheid muizeneters en de afname van de Kneu. Deze relatie is ver te zoeken getuige de correlatiecoëfficiënt van 0,1033, dit getal ligt vlak bij nul!

De Kneu blijkt dan ook niet op graan maar vooral op de zaden van bladrammenas en vlas te foerageren. Muizen hebben hier kennelijk weinig interesse in. De zaden van graan zijn daarentegen niet in trek bij de Kneu. Ze zijn waarschijnlijk te hard voor het fijne snaveltje. De voorkeur voor rammenas en vlas blijkt ook uit het feit dat in de beginjaren van het hamsterbeheer, waarin deze gewassen niet zijn verbouwd, na oktober nauwelijks Kneuen zijn geteld. In figuur 4 is het effect van de introductie van vlas en bladrammenas op het aantal Kneuen in Sibbe weergegeven. In de winters 2002/03 en 2003/04 is het areaal bladrammenas-vlas nul hectare en het aantal kneudagen laag (“kneudagen” is een maat voor de hoeveelheid Kneuen gedurende een (langere) periode in een gebied). In de winter 2004/05 is het areaal 3,3 hectare en we zien meteen een stijging van het aantal kneudagen. Bij de winters daarna is er ook een duidelijk positief verband tussen de hoeveelheid Kneuen en het areaal bladrammenas en vlas.

Aanbevelingen voor verder onderzoek en beheer

Een bezwaar in de gevolgde methodiek is het feit dat de betrokken parameters indirect zijn gemeten. Het zou beter zijn om de beschikbaarheid van het voedsel in de loop van de winter direct te meten. Dit geldt ook voor de hoeveelheid muizen in de reservaten. Vervolgens kunnen de hieruit verkregen resultaten worden vergeleken met de maandelijkse telgegevens. De provincie Limburg heeft het voor- nemen om dit onderzoek komende winter 2008/09 te gaan uitvoeren.

Om te voorkomen dat in muizenrijke winters er een graantekort ontstaat kan het aanbieden van extra voedsel een oplossing zijn. Enerzijds kan dit in de vorm van graan dat is blijven staan op reguliere land- bouwpercelen middels een beheerovereenkomst. De muizenstand in gangbare intensief bewerkte landbouwpercelen is veel lager waardoor de graan- voorraad minder snel wordt uitgeput. Anderzijds kan er actief worden bijgevoerd, liefst buiten het muizenrijke reservaatgebied. Hiermee zijn in België met Grauwe Gorzen goede resultaten behaald (mond. med. R. Guelinckx). Het is een interessante consta- tering dat de combinatie van beheerovereenkomsten in reguliere landbouw en akkerreservaten het beste resultaat opleveren.

De provincie Limburg gaat mede naar aanleiding van de hier getoonde onderzoeksresultaten in het kader van de PSAN-regeling (agrarisch natuurbeheer)

Kneu, Trade-Port west Venlo, 12 maart 2006 (R. Schols)

twee beheerpakketten introduceren. Het ene pakket bestaat uit een in de winter overstaande graanrand en het andere uit een rammenasrand die gedurende de winter blijft staan.

Verder willen we een dringend verzoek doen aan de beheerders (Limburgs Landschap, Natuurmonumenten en Staatsbosbeheer) van de hamsterreservaten om voortaan structureel in elke reservaat 's winters rammenas, vlas en granen te laten overstaan. Deze vorm van beheer wordt op dit moment nog niet overal toegepast.

In Noord-Groningen is men momenteel bezig met het ontwikkelen van zogenaamde trio-randen, die vooral soelaas voor broedende akkervogels zal moeten bieden (van 't Hof & Koks, 2008). De triorand bestaat uit drie delen, waarvan er twee uit gras en één uit zwarte aarde (geëgd, gefreesd) bestaat. De binnenste grasrand (tegen het reguliere gewas aan) wordt niet gemaaid in het broedseizoen en de daaraan grenzende grasrand éénmaal in het broedseizoen. De rand met zwarte aarde is de buitenste rand. De grondbewerking hiervoor vindt vlak voor het broedseizoen plaats en daarna niet meer tot aan het einde van de broedtijd. Afhankelijk van de uitkomsten van deze driejarige pilot wordt overwogen om deze beheervorm ook in Limburg te introduceren. Verder wordt overwogen om per 1 januari 2009 de mogelijkheid te bieden om in delen van Limburg leeuwerikvlakken aan te leggen in het kader van de PSAN-regeling. Met deze vlakken van 20-25 m² in graanvelden, zijn in Groot-Brittannië spectaculaire resultaten behaald om het broedsucces en de stand van de Veldleeuwerik op te krikken (Donald & Morris, 2005).

Dankwoord

Bij deze willen we de tellers bedanken voor hun medewerking. Dankzij hun inzet is een beter beeld ontstaan van de waarde van de Hamsterreservaten voor akkervogels in de winter. De volgende tellers hebben meegewerkt aan de akkervogelsimultaantelling 2008 in Limburg: Jan Joost Bakhuizen, Anne Sophie Berlijn, Max Berlijn, Jos Bontemps, Jules Bos, Hub Caris, Jo van der Coelen, Harrie Dols, Ruud van Dongen, Jo Douven, Paul Evers, Clèry Houten, Paula Houten, Agnes de Jong, Licy de Koning, Hermie Laugs, Lydia Lippens, Manon Maas, Lian Ploumen, John Roemen, Betsie Seegers, Jo Seegers, Peter Soons en Hub Vroomen. Remar Erens verstrekke de gegevens van de akkervogeltellingen in Kanne (België).

Harry Bussink (Limburgs Landschap) verschafte aanvullende informatie en verleende toestemming om de reservaten te betreden. Maurice la Haye, Ruud van Kats en Gerard Müskens (allen Alterra) verstrekten informatie over de gewassen en het beheer in de reservaten.

Literatuur

- Donald P. & T. Morris, 2005.** Saving the Skylark: new solutions for a declining farmland bird. *British Birds* 98: 570-578.
- van Dongen R., 2004.** Het succes van Sibbe voor broedvogels en overwinterende akkervogels. *Limburgse Vogels* 14: 9-16.
- Glutz von Blotzheim U.N., 1985.** Handbuch der Vögel Mitteleuropas, Band 10-II Passeriformens (1. Teil). AULA-Verlag GmbH, Wiesbaden.
- la Haye M. & H. Jansman, 2006.** Beschermingsplan Hamster 2006-2010. Eindconcept. Ministerie van Landbouw Natuur en Voedselkwaliteit, 's-Gravenhage.
- van 't Hof J. & B. Koks, 2008.** Broedvogels in duoranden 2007. Onderzoek naar het effect van duoranden op akkervogels van het Hofgeland. Tussenrapportage tweede onderzoeksjaar. Wierde en Dijk, vereniging voor agrarisch natuur- en landschapsbeheer Noord-Groningen.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Ministerie van LNV, 1999.** Beschermingsplan Hamster 2000-2004
- Pätzold R., 1975.** Die Feldlerche, *Alauda arvensis*. Die Neue Brehm-Bücherei (323). A. Ziemsen Verlag, Wittenberg Lutherstadt.
- Roemen J., 2008.** Influx van de Ruigpootbuiszard in Limburg, 2007/08. *Limburgse Vogels* 18: 47-52

Boena van Noorden en Niek Oosterveen, Provincie Limburg, afdeling Landelijk Gebied, Postbus 5700, 6202 MA Maastricht

Overstaande granen voorzien ook elders in een behoefte!

Een jaar graanteelt op de Kraijelheide

Jules Bos, Bert Roelofs, Sjaak Gubbels & Wiel Driessen

In het voorjaar van 2006 organiseerde Vogelbescherming Nederland (VBN) een 'projectwedstrijd'. In het kader van deze wedstrijd konden vogelwerkgroepen of andere op vrijwilligerswerk gebaseerde natuurorganisaties voorstellen indienen voor financiële ondersteuning. Kennisnemend van de projectwedstrijd gingen onze gedachten direct uit naar de Kraijelheide. Delen van dit gebied zijn in gebruik als militair oefenterrein, waaronder enkele voormalige akkergronden. Wij zagen mogelijkheden voor een herintroductie van graanteelt op deze akkers, zonder dat dit zou conflicteren met het – overigens extensieve – gebruik als militair oefenterrein. Het idee achter herintroductie van graanteelt op de Kraijelheide was geïnspireerd door het succes van de Zuid-Limburgse hamsterreservaten voor zaadetende vogels in de winter (van Dongen, 2004). Na overleg met het Ministerie van Defensie is door de kring Venlo van het Natuurhistorisch Genootschap een voorstel geschreven en ingediend bij VBN. Essentie van ons voorstel betrof de inzaai van winter- en zomergranen over een periode van drie aaneengesloten jaren in een deel van één van de bij Defensie in eigendom zijnde percelen. In augustus 2006 kregen we bericht dat ons voorstel was gehonoreerd en konden we daadwerkelijk granen gaan inzaaien. Onderstaand doen we verslag van de ecologische resultaten in het eerste jaar tot en met maart 2008. Het accent ligt daarbij op de winterperiode.

Materiaal en methoden

Gebiedsbeschrijving en beheer

De Kraijelheide (atlasblok 52-55) is grotendeels gelegen in de gemeente Venlo en wordt gekenmerkt door een kleinschalige afwisseling van landbouwpercelen en kleinere en grotere, overwegend naaldbospercelen op droge zandgrond (figuur 1). De Kraijelheide grenst aan industrieterrein Trade Port West, glastuinbouwconcentratiegebied Siberië,

recreatieoord Breebronne en natuurgebied Koelbroek. In het Natuurontwikkelingsplan Venlo-West (Staatbosbeheer/Gemeente Venlo, 2005) is de Kraijelheide aangewezen als 'natuurkerngebied'. De Kraijelheide wordt veelvuldig gebruikt door wandelaars en fietsers. De nog aanwezige landbouw in het gebied is relatief kleinschalig en bestaat uit akkerbouw, vollegrondsgroententeelt en boomteelt. Landschappelijk behoort de Kraijelheide tot het kleinschalige agrarische cultuurlandschap. De Kraijelheide geniet enige bekendheid als een van de laatste bolwerken van de Ortoolaan in Nederland (van Noorden, 1999).

Centraal in het gebied ligt een groot perceel van ca. 15 hectare. Dit perceel is sinds eind jaren '80 in eigendom van Defensie en werd voordien gebruikt ten behoeve van de teelt van granen en hakvruchten. Sinds de ingebruikname als militair oefenterrein heeft zich op het perceel een kruidenrijke graslandvegetatie ontwikkeld. In de zomermaanden is bloeiend Jacobskruiskruid beeldbepalend. Het perceel wordt langs alle zijden omgeven door merendeels naaldbos.

In najaar 2006 en voorjaar 2007 is door een loonbedrijf uit Maasbree ca. eenderde van het perceel gefreesd, geploegd en met wintergranen respectievelijk zomergranen ingezaaid. Het betrof 1.2 ha winterrogge, 1.4 ha wintergerst, 1.4 ha haver en 1.3 ha zomergerst. Het totaal ingezaaide areaal granen bedroeg 5.3 ha. De granen werden niet bemest, noch is op enigerlei wijze aan bestrijding van ziekten, plagen en onkruiden gedaan. Alle granen groeiden 'voorspoedig'. In de tweede helft van de zomer liepen de graanakkers vol met (on)kruiden en in het najaar waren ze voor de gemiddelde passant niet meer als zodanig herkenbaar. Dit heeft de korrelzetting echter niet in de weg gestaan. Eind augustus is door het loonbedrijf de winterrogge gemaaid en in zwad gelegd. Kort na het maaien is – ten koste van enkele dagen spierpijn – de rogge door de auteurs en andere vrijwilligers verzameld en in schoven

gebonden op het land gezet. De roggeschoven en de verder onaangeroerde wintergerst, zomergerst en haver zijn de hele winter 2007/08 op het veld blijven staan, om te dienen als voedselbron voor zaadetende vogels in het winterhalfjaar, met de Geelgors als belangrijkste doelsoort.

Gegevensverzameling

Vanaf september 2006 zijn maandelijks tellingen gehouden op het perceel waar de granen zijn ingezaaid. In het broedseizoen betreft dit territorium-karteringen, daarbuiten gaat het om tellingen van alle vogels die van het terrein gebruik maken. De reguliere tellingen zijn steeds door meerdere personen uitgevoerd. Tijdens tellingen in het winterhalfjaar worden de akkers met overstaande granen doorkruist. Oogmerk is een zo accuraat mogelijke schatting te maken van het aantal vogels dat zich in en rondom de overstaande granen ophoudt en dus gebruik maakt van het terrein. Behalve van de gegevens van de maandelijks tellingen, is onderstaand ook gebruik gemaakt van aantalschattingen die door diverse personen zijn ingevoerd op de site www.waarneming.nl. In de meeste gevallen zijn deze tussentijdse tellingen verricht door een van de auteurs (SG), maar ook anderen hebben aantallen ingevoerd. Waarschijnlijk zijn deze aanvullende tellingen minder nauwkeurig dan de reguliere tellingen. Dat neemt niet weg dat ze een waardevolle aanvullende bron van informatie vormen.

Resultaten

Broedseizoen 2007

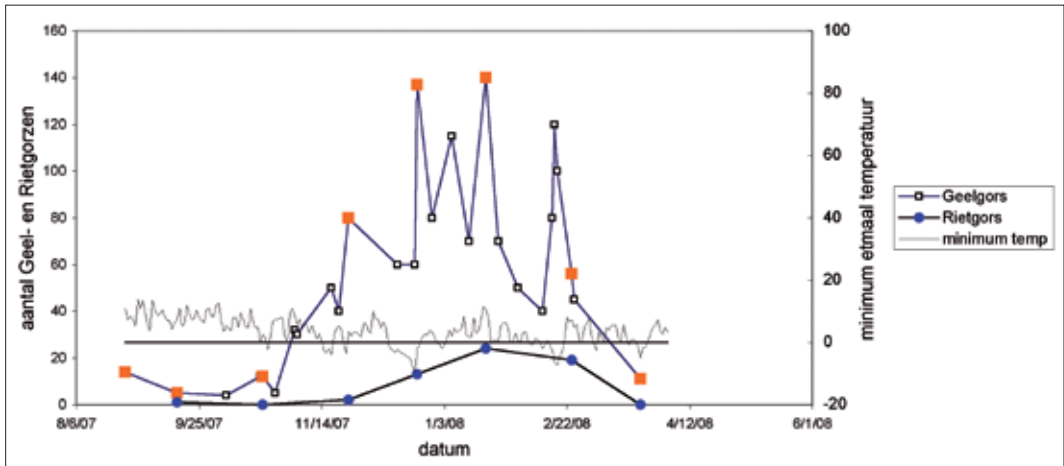
Door de talrijk aanwezige overgangen tussen halfbesloten bos en halfopen schraalgraslanden en akkers, zijn de kenmerkende soorten van de Kraijelheide onder meer Geelgors, Roodborsttapuit, Boompieper en Boomleeuwerik. Alleen de twee laatstgenoemde soorten vestigden territoria in en/of direct grenzend aan de graanakkers. Typische aan akkers gebonden soorten waren Veldleeuwerik (1 territorium) en Kwartel (1 territorium). Op voorhand werd niet verwacht dat herintroductie van graanteelt op de Kraijelheide zou leiden tot vestiging van broedvogels die voorheen niet voorkwamen. Dit bleek ook niet het geval.

Winter 2007/08

Belangrijkste doel van overstaande granen op de Kraijelheide was het verschaffen van voedsel aan zaadetende vogels in het winterhalfjaar, met de Geelgors als belangrijkste doelsoort. Het aantalverloop van deze soort gedurende het winterhalfjaar is weergegeven in figuur 2. In nazomer en vroege herfst bleef het aantal Geelgorzen dat gebruik maakte van de overstaande granen beperkt tot maximaal 15. Vanaf begin november begonnen de aantallen aan te trekken en eind november werden tijdens een reguliere telling 80 vogels vastgesteld. In december en januari werden de grootste aantallen geteld en

Figuur 1. Ligging van de Kraijelheide. Het perceel waarop de graanakkers zijn aangelegd is omkaderd weergegeven.

Figuur 2. Aantal Geel- en Rietgorzen in winter 2007/08 in graanakkers op de Kraaijheide (linker y-as) en minimum etmaalgemiddelde temperatuur (rechter y-as) als gemeten op het KNMI weerstation te Eindhoven (bron: KNMI). Gesloten datapunten zijn getelde aantallen tijdens 'eigen' maandelijkse tellingen, open datapunten zijn door diverse waarnemers op waarneming.nl opgegeven aantallen. De horizontale lijn is de 0-graden lijn.

hielden zich zo'n 140 Geelgorzen in de overstaande granen op. Het ontstaan van deze midwinterpiek lijkt mede te zijn ingegeven door een 10-tal nachten met lichte tot matige vorst voorafgaand aan Kerstmis 2007 (figuur 2), maar houdt ook na afloop daarvan aan. Vanaf de tweede helft van januari lopen de aantallen in eerste instantie snel af, maar is er een opleving rond half februari (100 à 120 vogels). We twijfelen er niet aan dat deze opleving tot op zekere hoogte reëel is, mede omdat deze samenvalt met een periode van 5 nachten met lichte tot matige vorst (figuur 2). Na het aflopen van die koudeperiode neemt het aantal gorzen opnieuw snel af.

Opmerkelijk is dat de Geelgorzen aanvankelijk, dwz. tot aan eind november, de gerstakkers volledig links lieten liggen en zich uitsluitend te goed deden aan de haver. Maar eind november werd 'plotseling' en *en masse* de overstap gemaakt naar de naastgelegen akker met zomergerst, om daar de rest van de winter te blijven. Naderhand konden we via literatuur verifiëren dat Geelgorzen zaden van tarwe prefereren en vervolgens haver, en pas als die beiden niet beschikbaar zijn nemen ze hun toevlucht tot gerst (Perkins *et al.*, 2007). Waarschijnlijk is dit de reden dat de Geelgorzen de zomergerst aanvankelijk lieten voor wat die was. De korrel van gerst is de grootste binnen de granen en de schil zou moeilijk te verwijderen zijn. Dat toch de overstap naar gerst is gemaakt, houdt waarschijnlijk verband met het opraken van de haver, vanwege consumptie (door de

Geelgorzen zelf, maar ook door Fazanten en muizen) en/of rotting van op de grond gevallen haverkorrels. Van haver is bekend dat deze de korrels wat sneller laat vallen dan gerst en tarwe.

Rietgorzen verschijnen pas later in de winter in de graanakkers en de aantallen zijn lager dan die van Geelgorzen (figuur 2). Tijdens de reguliere tellingen in december, januari en februari konden 13, 24 en 19 Rietgorzen worden genoteerd. In januari en februari foerageerden de Rietgorzen op een enkeling na in de haver. In tegenstelling tot Geelgorzen waren zij blijkbaar nog wel in staat hier iets van hun gading te vinden.

Waren er de hele winter door redelijke aantallen gorzen in, dan wel in de onmiddellijke nabijheid van, de overstaande granen aan te treffen, vinkachtigen werden slechts af en toe aangetroffen. Uitzondering was een groep van ca. 10 Putters, welke vanaf eind december tot begin maart regelmatig is gezien. Tijdens de korte periode met nachtvorst in de tweede helft van december hield zich tijdelijk een groepje van 35 Kneuen in de graanakkers op. Deze groep foerageerde overigens niet op de granen, maar op Melganzevoet. Ook in februari is nog een groepje van 15 vogels gezien. Groenlingen en Vinken werden sporadisch en in kleine aantallen gezien (maximaal 20 vogels).

Getuige talrijke muizenholletjes, herbergden de akkers grote aantallen muizen. Deze muizen trokken

*Blauwe Kiekendief jagend
boven de graanakkers op
de Kraijelheide,
17 februari 2008 (J. Bos)*

op hun beurt de nodige roofvogels. Het was niet moeilijk om de hele winter door 3 Torenvalken tegelijk te zien jagen. Verder hebben minimaal 3 verschillende Blauwe Kiekendieven van de akkers gebruik gemaakt. In de periode tussen half november en half december is onregelmatig een vrouw-type gezien en vervolgens vanaf half februari tot half maart zeer regelmatig een adulte man. Op twee dagen in februari (19 en 24) zijn twee adulte mannen gezien. Daarnaast schuimden dagelijks ook de nodige Buiszeters en een tweetal Blauwe Reigers de akkers op muizen af.

Discussie

Ecologische betekenis van overstaande granen

De in ecologische zin belangrijkste verandering die de teelt van overstaande granen met zich meebrengt is het geconcentreerd en langdurig aanwezig zijn van 'zeer veel' voedsel. Het blijkt dat deze gedekte tafel ook op de Kraijelheide ogenblikkelijk een grote aantrekkingskracht uitoefent op specifieke vogelsoorten. Dit betreft vooral Geelgorzen, maar daarnaast ook Rietgorzen en muizeneters. Vinkachtigen maken relatief weinig gebruik van het graanaanbod. Waarschijnlijk speelt een rol dat deze groep olierijke zaden prefereert boven zetmeelrijke. Mussen schitteren door afwezigheid. Dit wijkt af van de hamsterakkers in Sibbe, waar op verschillende momenten honderden Ringmussen verblijven (van Dongen, 2004). De oorzaak van hun afwezigheid op de Kraijelheide is onduidelijk.

Men kan zich afvragen waar de Geelgorzen zouden hebben overwinterd ingeval er geen overstaande granen op de Kraijelheide aanwezig zouden zijn geweest. Meest voor de hand liggend is dat de Geelgorzen dan meer verspreid voorkomen in een groter gebied. Gegeven de vermoedelijk stabiele populatieomvang van deze soort in Limburg in de jaren negentig en daarna (Hustings *et al.*, 2006) is de winteroverleving in dit grotere gebied klaarblijkelijk voldoende hoog om de populatie in stand te kunnen houden. Dit betekent ook dat, als de teelt van overstaande granen op de Kraijelheide de winteroverleving van de Geelgors ter plaatse verhoogt, dit tot uiting zou kunnen komen in een locale/regionale toename van de broedvogelpopulatie, aannemende dat er ruimte is voor extra territoria. Overigens onderscheidt, na een lange periode van afname, de recentelijk stabiele Limburgse situatie zich in positieve zin van de negatieve populatieontwikkeling in omliggende regio's en landen (Noord-Brabant, Belgisch-Limburg, Rijnland, Verenigd Koninkrijk; Hustings *et al.*, 2006; Siriwardena *et al.*, 2007). Waar populaties afnemen, bestaat het sterke vermoeden dat verlaagde winteroverleving als gevolg van voedselgebrek een rol speelt (Siriwardena *et al.*, 2007, 2008). Engels onderzoek suggereert dat Geelgorzen met name in de late winter (februari en maart) geconfronteerd worden met voedselgebrek (Siriwardena *et al.*, 2008). Een duidelijke aanwijzing dat voedselgebrek ook in Limburg aan de orde is vormen de hoge aantallen Geelgorzen die afkomen op overstaande granen in Sibbe en op de Kraijelheide.

Of ook in Nederland de mate van voedselgebrek toeneemt met het verstrijken van de winter, zoals in Engeland, is onbekend.

Op basis van de reguliere maandelijkse tellingen en de via de site www.waarneming.nl opgegeven aantallen, is het mogelijk het aantal 'Geelgorzendagen' per ha overstaand graan te schatten. Dit aantal wordt berekend door vermenigvuldiging van het aantal gorzen op dag x en het aantal dagen t tussen dag x en dag x+t waarop de volgende telling plaatsvindt. Als er bijvoorbeeld op 3, 4, 18 en 21 november resp. 32, 30, 50 en 40 Geelgorzen zijn geteld, dan bedraagt het aantal Geelgorsdagen tussen 3 en 21 november $(1 \times 32) + (14 \times 30) + (3 \times 50) = 602$. Aldus komen we op basis van 26 tellingen tussen eind september en eind februari uit op een totaal aantal van ca. 8900 Geelgorzendagen, ofwel 2180 gorzendagen per ha overstaand graan. De maand maart hebben we buiten beschouwing gelaten vanwege een gering aantal tellingen in combinatie met snel afnemende aantallen in die maand. Bij de omrekening van het absolute aantal Geelgorsdagen naar het aantal dagen per ha overstaand graan hebben we het areaal winterrogge niet meegenomen, omdat die – in schoven op het land gezet en al in de nazomer geconsumeerd door Houtduiven – voor Geelgorzen niet beschikbaar was. Overigens hebben de Geelgorzen ook niet noemenswaardig gebruik gemaakt van de wintergerstakker. Vermoedelijk hangt dit samen met het duidelijk waarneembare lagere voedselaanbod (veel minder aren per oppervlakte-eenheid) in deze akker in vergelijking met haver en zomergerst. Mogelijk dat vroegtijdige consumptie van de wintergerst-

korrels door muizen of Fazanten een rol heeft gespeeld. Het aantal Geelgorsdagen per ha is een maat voor de intensiteit waarmee Geelgorzen gebruik maken van akkers met overstaande granen. Daarmee vormt het ook een graadmeter voor de mate van voedselgebrek zoals die door Geelgorzen in het omliggende landelijk gebied in het winterhalfjaar wordt ervaren. Het zou daarom interessant zijn de 'gebruiksintensiteit' in termen van Geelgorsdagen voor verschillende gebieden met overstaande granen te berekenen en onderling te vergelijken. Mogelijk vallen verschillen deels te verklaren vanuit verschillen in 'gorsvriendelijkheid' van het omliggende agrarische gebied. Het is immers voorstelbaar dat de gebruiksintensiteit van overstaande granen in een voor het overige eveneens gorsvriendelijk agrarisch gebied (bijv. af te meten aan het voorkomen van onkruidrijke graanstoppels; Bradbury *et al.*, 2008) lager is dan in een gorsonvriendelijk agrarisch gebied. Van belang is te weten hoe groot het brongebied is waaruit de op de Kraijelheide overwinterende Geelgorzen afkomstig zijn. Bij de berekening van de grootte van dit brongebied nemen we gemakshalve aan dat de op de Kraijelheide overwinterende Geelgorzen uitsluitend broedvogels en hun nakomelingen uit de regio zijn. Daarnaast moet de omvang van de winterpopulatie worden vertaald in een daarmee overeenstemmend aantal broedparen. Hierbij maken we gebruik van onderzoek aan broedsucces in het Verenigd Koninkrijk. Uitgaande van een 'productie' van 3.27 uitgevlogen jongen per Geelgorspaar per jaar – berekend door Bradbury *et al.* (2000) op basis van gegevens van 442 nesten – en van een mortaliteit

De in schoven gezette winterrogge, waarvan de buitenste halmen al snel zijn leeggegeten door Houtduiven. De schoven vormen landschapselementjes op zich. Ze worden veelvuldig gebruikt als 'woonplaats' door konijnen en muizen en als uitkijkpunt door Torenavalk, Buizerd, Roodborsttapuit, Tapuit en Paapje. Kraijelheide, 8 augustus 2007 (J. Bos)

tussen uitvliegen en onafhankelijkheid van 65% – aannahme op basis van door Bradbury *et al.* (2000) aangehaalde literatuur – komen we op een productie van 1.14 grootgebrachte jongen per Geelgorspaar per jaar. Op basis van dit cijfer stemt het maximale aantal gorzen zoals wij dat in januari telden (140 vogels) overeen met ca. 45 broedparen. Een dergelijk aantal is in de nabije omgeving van de Kraijelheide snel gevonden. Alleen al in het atlasblok waarin de Kraijelheide ligt zijn in 2002 door de provincie 69 territoria gevonden (bron: website Natuurgegevens Provincie Limburg). Dit betekent dat het brongebied rondom de Kraijelheide dat bediend wordt niet bijster groot is (ordegrootte 4x4 km²). Dit betekent eveneens dat er in ecologische zin elders in Limburg nog veel ‘ruimte’ is voor soortgelijke reservaatjes als de Kraijelheide.

Na half januari lopen de aantallen Geelgorzen snel terug. De vraag is of dit een reactie is op het opraken van de voedselvoorraad, of dat het een gevolg is van het uiteenvallen van wintergroepen en de vestiging van territoria, of een combinatie van beide. De tijdelijke opleving van het aantal gorzen rond half februari (figuur 2), vermoedelijk als reactie op een aantal nachten met vorst, vormt een aanwijzing dat het uiteenvallen van wintergroepen en vestiging van territoria mogelijk een rol speelt. Een definitiever antwoord op deze vraag kan wellicht verkregen worden door vogels bij te gaan voeren als de voedselvoorraad op begint te raken. Als de aantallen dan langer op peil blijven, vormt dat een aanwijzing dat het opraken van de voedselvoorraad ook een rol speelt.

Het niet oogsten van granen ten behoeve van akker-vogels en/of Hamsters is overigens niet een exclusief Limburgs fenomeen. Met name in Vlaanderen bestaan al jarenlang akkerreservaatjes met overstaande granen, onder andere gericht op instandhouding van populaties Grauwe Gorzen (Dochy & Hens, 2005). Maar ook elders in Nederland begint het fenomeen overstaande granen in zwang te raken (Arisz & Koks, 2008). Onder de vleugels van de Werkgroep Grauwe Kiekendief werden in 2007/08 in Drenthe en Groningen overstaande granen ‘getest’ op een tiental percelen van elk ca. 1 ha. Ook deze graanveldjes trokken grote aantallen vogels, waaronder Geelgors, Ringmus, Kneu, Keep, Patrijs en roofvogels. Op een van de veldjes werden op enig moment zelfs 800 vogels geteld, waaronder 500 Geelgorzen. De resultaten van dit experiment waren dermate veelbelovend dat het in 2008 voortgezet en opgeschaald wordt (pers. mededeling Ben Koks, Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda).

Vooruitblik

Als vermeld maakt de Kraijelheide onderdeel uit van het Natuurontwikkelingsplan Venlo-West (Staatsbosbeheer/Gemeente Venlo, 2005). Dit plan heeft overigens alles te maken met minder ‘groene’ ontwikkelingen direct ten noorden van de Kraijelheide, waaronder ontwikkeling van het bedrijvenpark Greenport Venlo, het Floriade-terrein en een “ruim opgezette” golfbaan. In het kader van het Natuurontwikkelingsplan Venlo-West verwerft Staatsbosbeheer in de komende jaren terreinen op de Kraijelheide die nu nog in gebruik zijn bij agrariërs. Op

Aanzien van de graanakkers in het najaar, Kraijelheide, 4 november 2007 (J. Bos)

termijn is het de bedoeling dat er een beheer gevoerd gaat worden dat zich hoofdzakelijk richt op het ontwikkelen van schraalgraslanden en ruigten, in combinatie met de inzet van grote grazers. Ook zullen er voorzieningen worden getroffen ter bevordering van de recreatie. De eerlijkheid gebiedt te zeggen dat we deze plannen met gemengde gevoelens tegemoet treden. Deels heeft deze gereserveerdheid te maken met emoties: drie van de vier auteurs hebben nog levendige herinneringen aan in graanakkers broedende Ortolanen op de Kraijelheide, die er nog niet eens zo heel lang geleden 'algemeen' voorkwam (van Noorden, 1999). Daarnaast vrezden we situaties als op de Grote Heide en de Hamert, die onder de voet worden gelopen door talrijke, overal rondstruinende recreanten met alles wat daarbij hoort, waaronder vaker wel dan niet loslopende huisdieren. Overigens verandert er op middellange termijn niets voor wat betreft de huidige eigendommen van Defensie en blijft het centrale deel van de Kraijelheide (ca. 120 ha) in gebruik als militair oefenterrein. In overleg met Staatsbosbeheer zal Defensie bekijken of begrazing binnen het militair gebruik van het oefenterrein ingezet kan worden als beheermaatregel. Hierbij hecht Defensie, naast het behoud van de natuurwaarden, grote waarde aan het behoud van cultuurhistorische en landschappelijke waarden (pers. mededeling Jos Swart, Dienst Vastgoed Defensie, Tilburg). Zoals het er nu naar uitziet betekent dit concreet dat we de inzaai van granen op de Kraijelheide ook op de middellange termijn kunnen voortzetten. Mogelijk dat juist de combinatie van een 'patroongericht' akkerbeheer en een 'procesgericht' beheer met grote grazers aardige resultaten kan opleveren. Zo zou in Vlaanderen de introductie van extensief beheerde akkers rondom de Mechelse Heide geresulteerd hebben in vestiging van de Grauwe Klauwier (pers. mededeling Robin Guelinckx, Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel). Hoe dan ook is het spannend om te zien hoe onze graanakkers zich de komende jaren zullen ontwikkelen en welke ecologische resultaten ze verder zullen laten zien.

Dankwoord

Allereerst een woord van dank aan de beheerders Jos Swart en Albert-Jan Betten van de Dienst Vastgoed Defensie, die vertrouwen stelden in ons project en groen licht gaven voor de inzaai van granen op de Kraijelheide. We hopen de uiterst prettige samenwerking in de toekomst voort te kunnen zetten!

Daarnaast zijn we ook veel dank verschuldigd aan Vogelbescherming Nederland en de PostcodeLoterij die ons project financieel mogelijk hebben gemaakt. Verder ook dank aan Ellen Gubbels, Jerzy Spunda, Hadje Kempen en Mark Oppers voor hun hulp bij het in schoven zetten van de rogge. Tenslotte dank aan al degenen die hun waarnemingen op de Kraijelheide invoerden op www.waarneming.nl, waarvan we in het bovenstaande dankbaar gebruik hebben kunnen maken.

Literatuur

- Arisz J. & B.J. Koks, 2008.** Het gebruik van graanranden in de winter door akkervogels en andere soortgroepen. Onderzoeksrapport pilot Noordoost Nederland voor winter 2007-2008. Stichting Werkgroep Grauwe Kiekendief, Scheemda, 42 p.
- Bradbury R.B., A. Kyrkos, A.J. Morris, S.C. Clark, A.J. Perkins & J.D. Wilson, 2000.** Habitat associations and breeding success of Yellowhammers on lowland farmland. *Journal of Applied Ecology* 37: 789-805.
- Bradbury R.B., C.M. Bailey, D. Wright & A.D. Evans, 2008.** Wintering Cirl Buntings *Emberiza cirius* in southwest England select cereal stubbles that follow a low-input herbicide regime. *Bird Study* 55: 23-31.
- Dochy O. & M. Hens, 2005.** Van de stakkers van de akkers naar de helden van de velden. Beschermingsmaatregelen voor akkervogels. Rapport van het Instituut voor Natuurbehoud IN.R.2005.01, Brussel, i.s.m. het provinciebestuur West-Vlaanderen, Brugge, 106 p.
- van Dongen R., 2004.** Het succes van Sibbe voor broedvogels en overwinterende akkervogels. *Limburgse Vogels* 14: 9-16.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht. 717 p.
- van Noorden B., 1999.** De Ortolaan *Emberiza hortulana*, een plat-telandsdrama. *Limosa* 73: 55-63.
- Perkins A.J., G. Anderson & J.D. Wilson, 2007.** Seed food preferences of granivorous farmland passerines. *Bird Study* 54: 46-53.
- Siriwardena G.M., D.K. Stevens, G.Q.A. Anderson, J.A. Vickery, N.A. Calbrade & S. Dodd, 2007.** The effect of supplementary winter seed food on breeding populations of farmland birds: evidence from two large-scale experiments. *Journal of Applied Ecology* 44: 920-932.
- Siriwardena G.M., N.A. Calbrade & J.A. Vickery, 2008.** Farmland birds and late winter food: does seed supply fail to meet demand? *Ibis* 150: 585-595.
- Staatsbosbeheer/Gemeente Venlo, 2005.** Natuurontwikkelingsplan Venlo-west. Een multifunctioneel natuur- en landschapsonwerp voor de inrichting van westelijk Venlo. Kerngroep Natuurontwikkelingsplan Venlo-west, Tilburg/Venlo, 22 p.

Jules Bos, Plant Research International, Postbus 16, 6700 AA Wageningen, jules.bos@wur.nl
Bert Roelofs, Nellenweg 5, 5927 PN Venlo, jurajura@home.nl
Sjaak Gubbels, van Hatertstraat 12, 5993 ER Maasbree, gubbelsjgm@hetnet.nl
Wiel Driessen, Stichting de Ortolaan, p/a Ruysstraat 98, 5921 VS Venlo, wieldriessen@home.nl

Zeldzame broedvogels in Limburg in 2007

Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers

In dit artikel zijn de resultaten samengevat van het Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB) van SOVON in Limburg in 2007, betreffende de zeldzame soorten. Het LSB volgt de aantalsontwikkeling en de verspreiding van de broedvogelpopulatie van kolonievogels en zeldzame soorten in Nederland. Bij sommige soorten wordt daarmee de gehele landelijke populatie geteld. Bij enkele andere soorten is het streven in elk geval de populaties in de belangrijkste kerngebieden jaarlijks te tellen.

De bij SOVON bekende gegevens van het LSB-Zeldzame soorten-project van 2007 voor Limburg worden op een rij gezet en vergeleken met de gegevens over 2002-2006 en de meest recente provinciale aantalsopgaven (Hustings *et al.*, 2006). Daarna volgen de soortbesprekingen. Dit is reeds de zesde aflevering van een jaarlijkse terugkerende serie in Limburgse Vogels (o.a. Bakhuizen *et al.*, 2005, 2006, 2007).

Materiaal en methode

Hoe is het databestand voor het LSB Limburg van SOVON gevuld? Allereerst door de LSB-formulieren die de tellers naar SOVON sturen. Bovendien worden de opgaven van de BMP-telgebieden aan het bestand toegevoegd. De systematische broedvogeltellingen in het Maasdalggebied vormen bijvoorbeeld een zeer belangrijke inbreng voor het LSB-project. Ook geldt dit voor de jaarlijkse broedvogel-bekentellingen. Natuurlijk worden ook alle opgespoorde territoria van de Middelste Bonte Specht door een grote schare waarnemers toegevoegd aan dit bestand. Daarnaast worden tellers actief benaderd voor gegevens. De districtcoördinatoren zetten deze gegevens op een LSB-formulier. Er is zeer dankbaar gebruik gemaakt van de waardevolle broedvogelgegevens die de Provincie Limburg ieder jaar weer verzamelt in het kader van broedvogelmonitoring en de tweede ronde van de integrale kartering. Bij de integrale kartering is in 2007 weer een flink deel van Midden-Limburg onderzocht: het gaat om het gebied dat in het westen wordt begrensd door de Maas tussen Roermond en Ohé en Laak; vanaf Ohé en Laak naar het oosten via Echt tot aan de Duitse grens (Echterbosch). In het noorden loopt de grens via de N68 Roermond-

Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB)

Het SOVON broedvogelonderzoek is gesplitst in twee onderdelen, beide met een aparte aanpak. Het **Broedvogel Monitoring Project (BMP)** richt zich op onderzoek in steekproefgebieden en beoogt het volgen in de tijd van algemene en schaarsere broedvogelsoorten in Nederland. Het **Landelijk Soortonderzoek Broedvogels (LSB)** is gericht op het landelijk tellen van 17 in kolonies broedende soorten en 78 min of meer zeldzame soorten. Gegevens van kolonievogels en zeldzame soorten in BMP-proefvlakken worden opgenomen in het LSB. De werkwijze van het LSB is beschreven in de SOVON handleiding LSB (van Dijk *et al.*, 2004).

Zeldzame soorten

Zeldzame soorten worden geregistreerd per telgebied of kilometerhok (km-hok). Er bestaat onderscheid tussen gegevens afkomstig van systematische inventarisaties en losse meldingen. De systematische inventarisatie kan betrekking hebben op een duidelijk omgrensd telgebied of een km-hok. Deze vorm van inventariseren heeft de voorkeur omdat zo inzicht komt in de volledigheid van de telling en een betere vergelijking mogelijk is tussen de verschillende jaren. Voordeel is ook dat zo nul-waarnemingen worden opgeslagen. De aantallen territoria worden digitaal doorgegeven via www.sovon.nl, of ingevuld op het formulier Zeldzame soorten Z, met opgave van de soort, jaar, plaats- of gebiedsnaam, atlasblok-km-hok, type onderzoek (systematisch of losse melding), aantal paren, de hoogste broedcode, naam/adres van de teller en eventuele opmerkingen. Vanaf 2000 worden de telgegevens bij voorkeur zoveel mogelijk verzameld per telgebied en dienen deze telgebieden ook op kaart te worden gezet (van der Weide, 2000). Verschillende tellers in Limburg hebben hiervoor reeds de LSB-formulieren thuis gekregen. Daarnaast zou SOVON graag alle losse meldingen van zeldzame soorten blijven ontvangen.

Duitse grens. Het Vogelarchief Limburg van de Vogelstudiegroep is nageplozen op meldingen (van territoria of broedgevallen) van zeldzame broedvogelsoorten. De districtscoördinatoren hebben hierbij een coördinerende en stimulerende rol. Bovendien controleren zij de bestanden op volledigheid en dubbelmeldingen. Na de laatste controle worden de cijfers landelijk op een rij gezet en per soort een beschrijving gemaakt voor de jaarlijkse landelijke rapportage Broedvogels in Nederland (o.a. Van Dijk *et al.*, 2008).

Steeds meer informatie over zeldzame broedvogels bereikt SOVON en/of het Vogelarchief Limburg. Echter het overzicht over 2007 is nog niet volledig. Vogelaars die nog in het bezit zijn van aanvullingen op dit artikel worden dan ook opgeroepen deze informatie aan SOVON en/of Vogelarchief Limburg door te geven.

Resultaten

Voor een overzicht van de aan SOVON doorgegeven aantallen van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2007, wordt verwezen naar tabel 1. Tevens zijn in de tabel opgenomen de resultaten over 2002-2006 en de provinciale populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

Soortbesprekingen

Per soort volgt een korte bespreking. Bij de zeer zeldzame soorten, of soorten met een beperkt voorkomen, worden alle bekende opgaven vermeld. Daarbij is vermeld: de gebiedsnaam, aantal broedparen/territoria en indien bekend, de broedcode tussen haakjes en tenslotte de waarnemer.

In dit overzicht ontbreken, net als in de voorgaande jaren, de exoten of niet-inheemse broedvogelsoorten,

Tabel 1. Een overzicht van de zeldzame broedvogelsoorten in Limburg in 2002-2007. De aantallen zoals doorgegeven aan SOVON zijn geplaatst naast de populatieschatting van 2000-2004 (Hustings *et al.*, 2006).

	2000-2004 schatting voor Limburg	2002 SOVON	2003 SOVON	2004 SOVON	2005 SOVON	2006 SOVON	2007 SOVON
Geoorde Fuut	15-30	25	20	28	32	18	24
Roerdomp	3-5	4	4	4	2	1	1
Smient	0	0	0	0	0	1	0
Zwarte Wouw	0	0	0	0	0	1	0
Bruine Kiekendief	4-7	3	1	0	1	3	0
Slechtvalk	3-5	4	5	5	4	6	6
Porseleinhoen	0-15	2	0	0	1	0	0
Kwartelkoning	0-15	3	1	0	1	0	1
Kleine Plevier	160-200	84	75	80	65	67	54
Oeverloper	1-3	2	2	1	1	4	0
Kerkuil	130-200	170	152	159	188	142	196
Oehoe	2-5	2	2	5	4	4	3
Nachtzwaluw	100-130	79	96	98	105	83	156
Ijsvogel	80-125	88	66	89	80	72	90
Middelste Bonte Specht	10-15	6	8	12	15	72	45
Draaihals	0-3	2	0	1	1	0	0
Kuifleeuwerik	5-10	8	5	5	3	3	4
Grote Gele Kwikstaart	180-210	144	139	134	147	147	155
Paapje	3-10	5	3	2	0	1	1
Tapuit	4-5	6	4	4	5	3	0
Kramsvogel	40-80	30	22	18	23	27	16
Noordse Nachtegaal	0	0	0	0	0	1	0
Orpheusspotvogel	incidenteel	1	3	3	0	2	0
Kortsnavelboomkruiper	75-100	8	40	30	23	35	50
Grauwe Klauwier	10-15	5	10	9	19	18	20
Europese Kanarie	150-250	60	76	80	60	54	46
Grauwe Gors	10-15	9	14	9	12	3	2

zoals Canadese Gans, Mandarijneend en Heilige Ibis. SOVON blijft graag alle waarnemingen ontvangen van deze soorten die op broeden kunnen wijzen. In een latere editie van Limburgse Vogels zal een overzichtsartikel verschijnen over het Limburgse broedvoorkomen van enkele van deze exoten. De Steenuil is ook niet opgenomen in het overzicht. Ook hierover zal in een later stadium een analyse van het voorkomen worden geschreven.

Geoorde Fuut *Podiceps nigricollis* (n=24)

Het jaar 2007 leverde een vertrouwd beeld op voor de Geoorde Fuut in Limburg: vanuit de vennen van de Maasduinen kwamen weer de bekende meldingen. Ook de gebieden in de Peelvenen werden weer bevolkt door een flink aantal broedparen. Helaas is weinig informatie beschikbaar over broedzekerheid en –succes. Veel waarnemingen zijn verricht op het Reindersmeer. Of dit enkel lokale broedvogels zijn of dat meerdere vogels afkomstig zijn van de vennen van de Maasduinen behoeft in de toekomst nader onderzoek.

Bergerheide	4	provincie Limburg, A. Musters
Reindersmeer	4	F. Hustings
Landgoed De Hamert	2	J. Hoogveld
Mariapeel	7	R. Vernooij
Groote Peel (L)	3	J. Timmermans
De Banen	1	L. Reemers
Groote Moost	3	H. Don

Roerdomp *Botaurus stellaris* (n=1)

Binnen de provinciegrenzen is slechts 1 territorium vastgesteld van deze notoire rietbewoner, en wel op de vertrouwde locatie de Banen-Sarsven (L. Reemers). In de Groote Peel huisden wel enkele paren, echter net op Brabants grondgebied (info J. Timmermans).

Bruine Kiekendief *Circus aeruginosus* (n=0)

In de broedperiode (tussen de datumgrenzen) zijn weliswaar enkele waarnemingen verricht van losse exemplaren (meest vrouw-kleed) op Landgoed De Hamert en in de Groote Peel (L), maar deze waarnemingen zijn te pover om van een territorium te kunnen spreken.

Slechtvalk *Falco peregrinus* (n=6)

Net als vorig jaar zijn op 6 locaties broedparen vastgesteld. Op 3 locaties is daadwerkelijk (succesvol) gebroed. Op de overige locaties gaat het om een paar aanwezig in de broedtijd, op of bij een potentiële broedlocatie. Voor meer informatie over broedende Slechtvalken in Nederland (en Limburg) zie Van Geneijgen (2008).

Maascentrale Buggenum	1 (16)	via P. van Geneijgen
Roermond Hammerveld	1 (3)	via P. van Geneijgen
Ittervoort	1 (3)	via P. van Geneijgen
Clauscentrale Maasbracht	1 (16)	via P. van Geneijgen
DSM Geleen	1 (16)	via P. van Geneijgen
Heerlen	1 (3)	via P. van Geneijgen

*Jonge Slechtvalk,
Broekhuizenenvorst,
5 augustus 2006
(P. Palmen)*

Kleine Plevier,
Hamert, 4 mei 2008
(P. Palmen)

Net buiten de provincie vestigde zich een Slechtvalkpaar op een hoogspanningsmast in het Vlaamse Maasdal bij Ophoven, tegenover Ohé (med. R. van Dongen).

Kwartelkoning *Crex crex* (n=1)

Op 12 juni werd een roepende Kwartelkoning vastgesteld op De Rug bij Roosteren (F. Meeuwissen, R. Pahlplatz). Deze waarneming is precies voldoende om als territorium de boeken in te gaan.

Tabel 2. Aantal territoria van de IJsvogel bij de bekendtellingen per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Schelkensbeek	Schelkensbeek	2	1	1	1	1	1	1
Swalm	Swalm	3	2	2	2	2	2	2
Roer	Roer	14	10	10	9	9	6	10
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	1	1	1	3	2	1	2
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	2	2	1*)	2	2	2	3
Geleenbeek	Bovenloop	0	1	0	1	1	0	1
	Bisse-, Plats- en Hulsbergerbeek	*)	0	0	0	0	0	0
	A76 - Geleen Daniken	0	0	0	1	1	1	0
Rode beek	Rode beek	5	2	1*)	5	5	1	4
Worm	Worm	2	2	2	1	2	2	3
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	0	0	1	1	1	1	0
Anselerbeek	Anselerbeek	2	2	2	2	1	1	2
Jeker	Jeker	0	1	0	0	1	0	0
Voer	Voer	1	1	1	1	1	1	1
Noorbeek	Noorbeek	0	0	0	*)	0	0	0
Geul	Maasmonding - Meerssen	1	3	1	2	2	4	4
	Meerssen - Valkenburg	1	3	2	1	2	3	3
	Valkenburg - Schin op Geul	0	0	1	1	0	1	2
	Schin op Geul - grens België	2	2	1*)	1	2	1	1
Gulp	Gulp	0	0	0	0	0	1	0
Eijserbeek	Eijserbeek	0	0	0	1	0	0	0
Selzerbeek	Selzerbeek	1*)	2	1	3	3	1	4
Totaal		37	35	28	38	38	30	43

*) niet of onvolledig onderzocht

Kleine Plevier *Charadrius dubius* (n=54)

De laatste jaren worden steeds minder broedparen van de Kleine Plevier bekend bij SOVON. Of dit ook daadwerkelijk betekent dat de aantallen in Limburg afnemen is moeilijk te zeggen. Opgaven van monitoringgebieden in het Zuidelijke Maasdal laten inderdaad licht afnemende aantallen zien. Hoe dit zit in andere typen biotoop (bijv. opspuitterreinen, natuurontwikkeling langs beken en vennen) is op het ogenblik niet duidelijk.

Oeverloper *Actitis hypoleucos* (n=0)

Na het goede jaar 2006, met 4 paar/territoria op Meers, heeft 2007 geen enkele serieuze melding opgeleverd die kan duiden op broeden. Dit grillige voorkomen is typisch bij een soort die het moet hebben van pionierlandschappen en dynamische situaties.

Kerkuil *Tyto alba* (n=196)

Het jaar 2007 was een recordjaar voor de Kerkuil in Limburg (en Nederland). Minimaal 196 paren hebben 770 jongen groot gebracht (eerste broedsels).

Daarnaast zijn ook nog eens 51 tweede broedsels vastgesteld welke nog eens 165 jongen hebben voortgebracht (gegevens H. Beckers, Kerkuilenwerkgroep Limburg).

Oehoe *Bubo bubo* (n=3)

Van een viertal bekende locaties zijn weer (succesvolle) broedgevallen gemeld. Van een hiervan heeft het broedgeval net op Duits grondgebied plaatsgevonden. Het broedpaar van de ENCI-groeve op de SintPietersberg bij Maastricht heeft ook in 2007 veel bekijks getrokken. De drie Nederlandse paren hebben in totaal 8 jongen laten uitvliegen (3, 3, 2).

Nachtzwaluw *Caprimulgus europaeus* (n=156)

In het Jaar van de Nachtzwaluw is vrijwel heel Limburg uitgekamd op het voorkomen van deze nachtbraker. Een mooi aantal van 156 territoria heeft deze meer gerichte zoektocht opgeleverd. De grootste aantallen zijn weer aangetroffen in de veelal bekende gebieden (Maasduinen, Meinweg, Weeter- en Budelerbergen). Voor een overzicht van de verspreiding zie figuur 1.

Tabel 3. Aantal territoria van de Grote Gele Kwikstaart bij de bekendtellingen per teltraject.

Beek	Teltraject	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Schelkensbeek	Schelkensbeek	1	1	1	1	1	1	1
Swalm	Swalm	0	1	1	2	1	0	1
Roer	Roer	6	7	14	10	14	16	12
Rode beek - Meinweg	Rode beek - Meinweg	4	4	3	4	2	4	3
Vloedgraaf	Vloedgraaf/Middelsgraaf	4	4	2*)	5	8	6	5
Geleenbeek	Bovenloop	3	3	4	6	5	2	4
	Bisse-, Plats- en Hulsbergerbeek	*)	3	2	2	2	2	1
	A76 - zwembad Sittard	12	12	16	8	13	12	12
Rode beek	Rode beek	7	6	6*)	10	10	5	6
Worm	Worm	4	4	3	1	3	3	3
Strijthagerbeek	Strijthagerbeek	1	1	2	2	1	1	1
Anselerbeek	Anselerbeek	2	3	2	2	2	2	3
Jeker	Jeker	4	4	4	4	6	4	5
Voer	Voer	1	2	5	4	4	5	5
Noorbeek	Noorbeek	1	1	1	*)	1	1	1
Geul	Maasmonding - Meerssen	6	11	6	7	7	7	10
	Meerssen - Valkenburg	8	10	9	9	8	6	7
	Valkenburg - Schin op Geul	11	9	11	7	12	9	10
	Schin op Geul - grens België	13	11	9*)	12	8	9	13
Gulp	Gulp	4	5	5	4	6	7	6
Eijserbeek	Eijserbeek	10	6	5	4	5	6	9
Selzerbeek	Selzerbeek	4*)	8	8	8	9	7	7
Totaal		106	116	119	112	127	114	125

*) niet of onvolledig onderzocht

Oehoe, Zuid-Limburg,
8 mei 2007
(J. van der Weele)

IJsvogel *Alcedo atthis* (n=90)

Een prima jaar was het voor de IJsvogel. Zowel de resultaten van de monitoringgebieden (beken Midden- en Zuid-Limburg, zie tabel 2), als het totaal aantal gemelde paren aan SOVON laten dit beeld zien. Na een reeks zachte winters zit de IJsvogel al jaren op een hoog peil. Langs enkele beken werden beduidend meer IJsvogels aangetroffen dan in het voorgaande jaar (Roer, Rode beek-Schinveld en Selzerbeek).

Middelste Bonte Specht *Dendrocopos medius* (n=45)

Na het topjaar 2006 heeft de Middelste Bonte Specht in 2007 enige terugval in aantal territoria gekend in Limburg. Met name in de hoek van Schinveld-Brunssum-Heerlen werden in 2007 minder MiBo's aangetroffen dan in het jaar ervoor. Ook rond Valkenburg lijkt de Middelste Bonte Specht een aantal bosgebieden te hebben verlaten.

Daartegenover staat een lichte toename in de echte kerngebieden: Boswachterij Vaalsende Geul-Gulpdalbossen (Hustings *et al.*, 2008). Figuur 2 geeft een indruk van de verspreiding in 2007. De MiBo laat het nog steeds afweten in Noord-Limburg, hoewel in begin april een waarneming is verricht nabij Arcen (Lommerbroekklossing, J. Jansen). De meest noordelijk gelegen broedlocaties zijn Landgoed Hoosden en Frymersum bij St. Odiliënberg. Voor het eerst werden er territoria vastgesteld in de Belletboomgaard en in het Bovenste Bosch.

Figuur 1. Verspreiding van de Nachtswaluw als broedvogel in Limburg in 2007.

Figuur 2. Verspreiding van de Middelste Bonte Specht als broedvogel in Limburg in 2007.

Kuifleeuwerik *Galerida cristata* (n=4)

Nog altijd is de Kuifleeuwerik broedvogel in Limburg. Naast de al jaren bekende locatie van Tradeport-west bij Venlo (minimaal 3 paar, over evt. broedsucces is helaas niets bekend), was er een territorium ten zuiden van Roermond (Aan de Rijksweg, terrein aanleg A73): een paar op 3 juni (man zingend) en ook op 6 juni 1 man zingend (provincie Limburg).

Tradeport-west, Venlo 3 (4) R. Vernooij e.v.a.
Aan de Rijksweg, Roermond 1 (3) Provincie Limburg

Grote Gele Kwikstaart *Motacilla cinerea* (n=155)

In 2007 is een groot aantal meldingen van territoria en broedparen vastgesteld. Het is de hoogste opgave sinds 2003. Naast toegenomen aantallen langs de Midden- en Zuid-Limburgse beken (voor overzicht resultaten zie tabel 3), wordt dit ook veroorzaakt door een toename van broedgevallen in Noord-Limburg. Helaas komen de bekendtellingen in het noorden maar langzaam op gang. Het wordt echter steeds interessanter om de ontwikkelingen daar ook goed in de gaten te houden. Hierbij dan ook een oproep om mee te doen met de bekendtellingen (voor m.n. IJsvogel en Grote Gele Kwikstaart) in Noord-Limburg.

Paapje *Saxicola rubetra* (n=1)

In 2007 is slechts van een locatie melding gemaakt van een territorium: ten noordoosten van Melick bij Roermond (langs de Oude Keulse baan) werd op 5

Tabel 4. Aantalontwikkeling van de Europese Kanarie in enkele monitoringgebieden in Zuid-Limburg.

Telgebied	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
Maastricht*	?	18	12	10	8	5	0
Gronsveld	7	10	12	14	11	10	2
Valkenburg	?	11	?	>6	>6	>4	4
Gulpen	>3	>2	6	4	>2	3	3
Epen	2	0	0	0	1	0	1
Vaals	15	19	13	9	6	8	3

*) in 1995 werden nog minimaal 41 territoria in Maastricht vastgesteld (Lemmens, 1996)

mei een paartje waargenomen waarvan man zingend en op 16 juni was daar nog een adult aanwezig.

Melick 1 (4) Provincie Limburg

Tapuit *Oenanthe oenanthe* (n=0)

Voor het eerst konden in 2007 geen territoria, laat staan broedgevallen, worden vastgesteld van deze Rode Lijstsoort in de provincie Limburg. Op de vroeger jaarlijks bezette plek op het wapendepot ten oosten van Brunssum werden in 2007 geen waarnemingen meer verricht die wijzen op een territorium. Dit wordt mede veroorzaakt omdat de locatie niet meer mag worden betreden door de waarnemers. Het bleef in Limburg dan ook bij enkele late doortrekkers steken.

Grote Gele Kwikstaart, Valkenburg, 1 mei 2008 (K. Lemmens)

Kramsvogel, Maastricht,
21 mei 2006
(K. Lemmens)

Kramsvogel *Turdus pilaris* (n=16)

Het gaat bergafwaarts met de Kramsvogel in Limburg (en daarmee in Nederland). Slechts 16 paar/territoria werden in 2007 doorgegeven aan SOVON. Mogelijk is er hier en daar een paar over het hoofd gezien. Maar of de soort de 40 broedparen zal hebben gehaald valt sterk te betwijfelen.

Linnerweerd	2 (2)	N. Hulsbosch, provincie Limburg
Maasnielderbeek, Thuserhof	1 (4)	provincie Limburg
Hoogeweerd, Maastricht	2 (16)	P. Alblas e.v.a.
Dagstrand Oost-Maarland	3 (15)	P. Alblas
Eijsderbeemden	1 (7)	J. van der Coelen
Begraafplaats Margraten	2 (4)	H. Reumers
Mechelderbeekdal	1 (7)	R. van Dongen
Epen	1 (4)	M. Berlijn
Geuldal thv Heimansgroeve	1 (7)	L. Bakker
Geuldal thv Cottessen	2 (7)	L. Bakker

Orpheusspotvogel *Hippolais polyglotta* (n=0)

In 2007 konden geen territoria van deze zuidelijke soort worden vastgesteld in Limburg. Wel zijn de volgende, kortstondige waarnemingen verricht:
3-4 juni 1 man zingend Noordoever Pietersplas, Maastricht (J. van der Coelen).
16-22 juni 1 man zingend Gerendal (J. Wouters e.a.).
22 juni 1 man zingend Epen (M. Berlijn).

Krekelzanger *Locustella fluviatilis* (n=0)

Verrassend en leuk was een waarneming van een zingend mannetje Krekelzanger in het groevegebied

ten oosten van Brunssum. De vogel was van 18 tot tenminste 25 mei aanwezig. De vogel bleef net te kort aanwezig om van een territorium te kunnen spreken (W. Quaedackers, P. van Nuys, R. van der Laak e.v.a.). Nog opmerkelijker is dat op exact dezelfde locatie in het voorjaar van 2008 weer een zingende Krekelzanger werd aangetroffen. Voor meer informatie over deze twee waarnemingen zie het artikel elders in dit nummer (Zeegers, 2008).

Grote Karekiet *Acrocephalus arundinaceus* (n=0)

Van 13-15 mei 2007 was een zingend mannetje Grote Karekiet aanwezig op Koningssteen bij Thorn, meestal op Belgisch grondgebied. Niet voldoende voor een territorium, echter wel het vermelden waard. Voor meer informatie zie Hulsbosch (2007).

Kortsnavelboomkruiper *Certhia familiaris* (n=50)

Het hoogste aantal bekend geworden territoria sinds jaren komt geheel op conto van de integrale kartering van de Boswachterij Vaals. Dit kerngebied voor deze soort is in opdracht van SBB geïnventariseerd door medewerkers van SOVON, en heeft in totaal 44 territoria opgeleverd (Hustings & Pahlplatz, 2007). Buiten dit gebied zijn nog slechts 6 andere territoria vastgesteld en doorgegeven. Voor meer informatie over het actueel voorkomen als broedvogel in Limburg wordt verwezen naar het artikel elders in dit nummer (Bakhuizen, 2008).

Grauwe Klauwier *Lanius collurio* (n=20)

2007 Is weer een uitstekend jaar voor de Grauwe Klauwieren geweest in Zuid-Limburg. In totaal zijn minimaal 20 broedparen/territoria opgespoord. Het grootste deel hiervan heeft meer dan 1 jong groot gebracht. Een flink aantal jongen is geringd door de Stichting Bargerveen (m.n. Stef Waasdorp). Het kerngebied wordt gevormd door het Geuldal/Cottessen en de randen van Boswachterij Vaals. Voor een beeld van de verspreiding van de broedparen in Limburg zie figuur 3. Op de Meinweg zijn twee losse mannetjes waargenomen die niet voldoen aan de SOVON-criteria. Voor een uitgebreidere analyse van het recente voorkomen van de soort in Limburg wordt verwezen naar Van Dongen (2007) en naar een bijdrage over de laatste ontwikkelingen in 2008, elders in dit nummer (van Dongen, 2008).

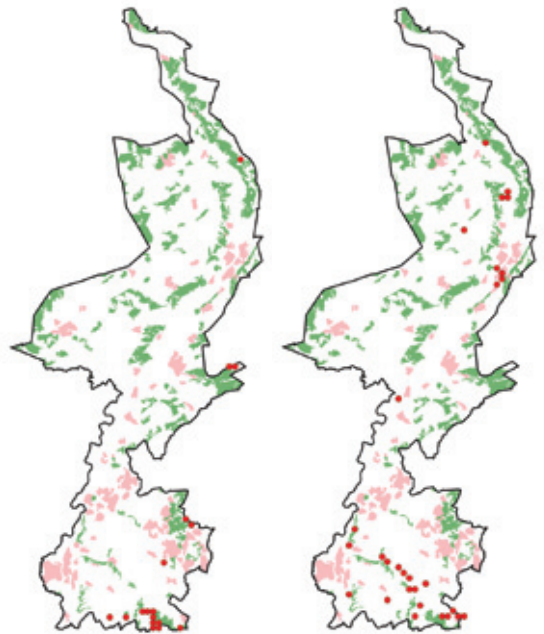
Landgoed De Hamert	1 (4)	T. Bakker
Oude stort Landgraaf	1 (12)	N. Schaafstra
Vrakelberg zuidoost	2 (14)	H. Don
Noorbeek-Bergenhuizen	1 (12)	L. Bakker, J.J. Bakhuizen
Gulpdal Slenaken	1 (12)	J.J. Bakhuizen, provincie Limburg
Epen-Schweiberg	1 (12)	M. Berlijn
Geuldal, Bommerig	1 (12)	L. Bakker
Klitserbeekdal	2 (15)	J.J. Bakhuizen
Elzetterbosrand Emmaus	1 (12)	J.J. Bakhuizen
Belletboomgaard	2 (12)	R. van Dongen, S. Waasdorp
Berversbergbeek	2 (14)	R. van Dongen, S. Waasdorp
Geuldal, hoeve Birven	1 (12)	D. Jeurissen
Hellingveen Cottessen	3 (16)	R. van Dongen, S. Waasdorp
Schimperbosch	1 (13)	H. Esselink

Europese Kanarie *Serinus serinus* (n=46)

Ondanks vergelijkbare telinspanningen als in afgelopen jaren is slechts een zeer beperkt aantal aan territoria/zangposten vastgesteld in 2007. De resultaten van de belangrijkste telgebieden illustreren de neerwaartse trend het beste (tabel 4). Intussen is de Europese Kanarie verdwenen uit Maastricht. Ook de achteruitgang in Gronsveld en Vaals is overduidelijk. Valkenburg en Gulpen laten nog het vertrouwde beeld zien. Figuur 4 geeft een beeld van de verspreiding van de territoria in Limburg in 2007. Het is enkel gissen naar de oorzaken van de achteruitgang. Met de veelbesproken klimaatverandering zou eerder verwacht worden dat deze (zuidelijke) soort profiteert van de temperatuurstijgingen.

Grauwe Gors *Miliaria calandra* (n=2)

Met pijn en moeite zijn in 2007 nog een tweetal territoria in de wacht gesleept. Het betreft waarnemingen

Figuur 3. Verspreiding van de Grauwe Klauwier als broedvogel in Limburg in 2007.

Figuur 4. Verspreiding van de Europese Kanarie als broedvogel in Limburg in 2007.

op een tweetal bekende locaties voor de soort: op 24 mei 1 man zingend in het Hamsterreservaat Sibbe (J. Wouters) en 5 april-15 mei 1 man zingend bij het Grindgat Iteren (M. Dolmans, J. Wouters). Van 24 april-10 mei was er ook een tweede (zingende) man aldaar aanwezig.

Nogmaals een oproep

Hierbij weer een dringende oproep aan iedereen die nog gegevens heeft liggen van 2007 of eerder, om die alsnog in te sturen naar SOVON of door te geven aan www.waarneming.nl (Vogelarchief Limburg). Hoe vollediger de database, des te waardevoller de gegevens worden. Dit geldt natuurlijk ook voor het afgelopen broedseizoen 2008 en de toekomst.

Dankwoord

Het bovenstaande overzicht kan natuurlijk nooit tot stand komen, zonder de inbreng van vele tientallen

*Europese Kanarie,
Lottum, 16 juli 2008
(G. Lamers)*

vrijwilligers die hun waarnemingen kenbaar hebben gemaakt aan SOVON. Allen worden zeer hartelijk bedankt. Het zijn te veel personen om iedereen met naam te noemen. De provincie Limburg heeft ook in 2007 een belangrijke bijdrage geleverd aan de kennisvergroting van het voorkomen van (zeldzame) broedvogels in Limburg. Dries Oomen (SOVON) wordt hartelijk bedankt voor het vervaardigen van de kaartjes. Hierbij bijzondere dank aan Boena van Noorden, Ruud van Dongen en Arjan Boele, die een eerdere versie van dit artikel weer voorzien hebben van waardevol commentaar.

Literatuur

- Bakhuizen J.J., 2008.** De Kortsnavelboomkruiper in Limburg: actueel voorkomen als broedvogel 1998-2008. *Limburgse Vogels* 18: 21-28.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij, 2005.** Zeldzame broedvogels in Limburg in 2004. *Limburgse Vogels* 15: 55-63.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij, 2006.** Zeldzame broedvogels in Limburg in 2005. *Limburgse Vogels* 16: 43-50.
- Bakhuizen J.J., H.P. Uebelgünn & R. Vernooij, 2007.** Zeldzame broedvogels in Limburg in 2006. *Limburgse Vogels* 17: 49-57.
- van Dijk A.J., F. Hustings & M. van der Weide, 2004.** Handleiding Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. SOVON, Beek-Ubbergen.
- van Dijk A.J., A. Boele, F. Hustings, K. Koffijberg & C. Plate, 2008.** Broedvogels in Nederland in 2006. SOVON Monitoringrapport 2008/01. SOVON Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.
- van Dongen R., 2007.** De Grauwe Klauwier heeft toekomstperspectief! *Limburgse Vogels* 17: 19-26.
- van Dongen R., 2008.** Grauwe Klauwieren in Limburg: een impressie van het broedseizoen 2008. *Limburgse Vogels* 18: 29-34.
- van Geneijgen P., 2008.** Broedresultaten van Slechtvalken in Nederland in 2007. Slechtvalk Nieuwsbrief.
- Hulsbosch N., 2007.** Grote Karekiet te Koningssteen, mei 2007. *Limburgse Vogels* 17: 72.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006.** Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.
- Hustings F. & R. Pahlplatz, 2007.** Broedvogels van Boswachterij Vaals in 2007. Inventarisatierapport 2007/48. SOVON, Beek-Ubbergen. In opdracht van Staatsbosbeheer, Tilburg.
- Hustings F., R. Pahlplatz & S. Deuzeman, 2008.** Bossen in de zuidoostpunt van Limburg en hun bijzondere broedvogels. *Limburgse Vogels* 18: 1-11.
- Lemmens K., 1996.** Broedende Europese Kanaries in Limburg in 1995. *Limburgse Vogels* 7: 22-24.
- SOVON Vogelonderzoek Nederland, 2002.** Atlas van de Nederlandse Broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS Nederland, Leiden.
- van der Weide M., 2000.** Naar een gebiedsgerichte opzet Landelijk Soortonderzoek Broedvogels. SOVON-Nieuws 13 (1): 9-11.
- Zeegers T., 2008.** Kreckelzanger te Ora et Labora, Brunssum 2007 en 2008. *Limburgse Vogels* 18: 86-87.

*Jan Joost Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26,
6211 NB Maastricht
Hans-Peter Uebelgünn, Dorperweiden 27,
5975 BA Sevenum
Geert Lamers, Kapelstraat 1, 5447 AA Rijkevoort*

Grote Zaagbek, Asselt, 26 januari 2008 (Jacob van der Weele)

Tureluur, Hamert, 3 mei 2008 (Patrick Palmen)

Roodhalsfuut, Heel, 14 februari 2004 (Karel Lemmens)

Meerkoet, Eijsden, 13 januari 2008 (Ran Schols)

Fuut, Nederweert, 10 juni 2008 (Otto Plantema)

Goudvink, Well, 5 maart 2008 (Joep Tomlow)

In Memoriam Jo Erkens

Op 24 augustus 2008 overleed Jo Erkens op 70-jarige leeftijd. In de Limburgse natuurbescherming- en vogelwereld was hij al decennia lang een begrip van formaat. Vanaf eind jaren 60 maakte hij samen met Maurice Nijsten vele natuurdocumentaires. Deze werden door de KRO op de landelijke televisie uitgezonden. Sinds die tijd spande Jo zich ook met verve in om de Limburgse vogelwereld in het algemeen en de roofvogels in het bijzonder in kaart te brengen. Dit niet alleen door eigen veldwerk, maar zeker ook door zijn coördinerende en aansturende rol. Hij was coördinator voor Noord-Limburg voor de eerste SOVON broedvogelatlas. Jo had het talent om een enorm netwerk van medewerkers, vrijwilligers en tipgevers op te zetten en te onderhouden en nam daarvoor de ongetwijfeld torenhoge telefoonrekeningen voor lief. De bekendheid die hij als cineast vergaarde, kwam hem in deze rol zeker van pas. Vrijwilligers zegden makkelijker hun medewerking toe en de toegang tot gebieden werd hem niet snel onthouden. Hij was een roofvogelman in hart en nieren. Als geen ander kende hij het reilen en zeilen van deze vogels in onze provincie. Honderden nesten werden door hem en "zijn medewerkers" opgespoord en gemonitord. Daarbij zijn ongeveer 5000 roofvogels geringd. Hij was een voorvechter in de strijd tegen roofvogelvervolgving. Zonder die grote inzet zou het zijn geliefde roofvogels zeker slechter zijn vergaan. Vele duizenden andere vogels, meest vinkachtigen, zijn door hem geringd tijdens talloze vangsessies met slagnetten en later mistnetten. Op menig ringkaartje in de nieuwe Avifauna van Limburg prijken zijn terug-meldingen. Daarnaast was hij houder van een vogelasiel. Samen met zijn vrouw Philomène zijn hier in de loop der jaren vele zieke, jonge en gewonde vogels met zorg opgelapt.

In de loop van bijna 50 jaar heeft Jo generaties jonge gasten, waaronder mijzelf eind jaren 70, enthousiast gemaakt voor vogels. Met zijn films heeft hij bovendien ook het grote publiek meer bewust gemaakt van de (Limburgse) natuur. Dit is een niet te onderschatten prestatie.

Jo Erkens heeft een schat aan veldgegevens verzameld, vooral over roofvogels. Helaas is hiervan nog te weinig gepubliceerd. Gelukkig wordt sinds enige tijd en met hulp van SOVON hard gewerkt om zijn vele notitieboekjes te ontsluiten. In toekomstige publicaties zullen de gegevens hun waarde verder bewijzen. Hopelijk kan de leegte die Jo achterlaat in roofvogelonderzoekend Limburg door een net zo bevoegen kracht worden gedicht. Een markant en waardevol persoon is de natuurbescherming en vogelwereld ontvallen. We wensen zijn gezin en familie veel sterkte toe met het verlies.

Ran Schols

In mei 2008 werden voor het eerst in de geschiedenis in Nederland nestjonge Oehoes geringd in verband met een satellietzender-project. Jo Erkens kreeg de primeur en ringde met trots deze Limburgse vogels. Limburg, 10 mei 2008 (P.Voskamp)

Bijzondere waarnemingen

Bijeneters in Nationaal Park De Meinweg 2007

Joep Tomlow

Eind augustus kwam via www.waarmening.nl de melding van een Bijeneter *Merops apiaster* in Nationaal Park De Meinweg binnen. Deze melding werd de volgende dag beantwoord met een succesvolle zoekactie door Nicky Hulbosch en Rob Voesten. Na deze herontdekking reisden vele (Limburgse) vogelaars naar het gebied om deze fraaie en vooral voor onze provincie zeer zeldzame soort te bewonderen.

De eerste melding van Bijeneters in Limburg in de maand augustus van 2007 vond al enkele dagen eerder plaats. Op de mailgroep insectinfolimburg meldde Peter Verbeek dat hij op zaterdag 25 augustus om 13:30 vier exemplaren had gezien die al luid roepend in zuidelijke richting boven het Loom nabij Vlodrop vlogen. Pas enkele dagen later, op vrijdag 31 augustus, meldde Bert Clercx een exemplaar te hebben gezien in Nationaal Park De Meinweg. De volgende dag besloten Nicky Hulbosch en Rob Voesten een zoekactie te houden in het gebied. En met succes; zij troffen niet 1 maar 5 exemplaren aan, druk bezig met foerageren. Dankzij snelle communicatie per mobiele telefoon en e-mail via Jan Boeren konden in de loop van de dag meer vogelaars het

vijftal bewonderen en ook fotograferen.

Dat de vogels niet eenvoudig waar te nemen waren getuigen enkele berichtgevingen over langdurige dan wel mislukte zoekacties (mailgroep vogelinfo-limburg). Toch bleek een aantal plekken favoriet te zijn, waaronder twee alleenstaande dode Fijnsparren in het dal van het deelgebied Op den Bosch. Vanuit de toppen van deze bomen foerageerden de vogels op geheel karakteristieke wijze naar voorbij vliegende insecten, met name hommels en mestkevers.

Ook de auteur kostte het de nodige moeite om de vogels op de derde dag te ontdekken. Pas na een tweede zoekronde per fiets in het gebied ontdekte de eveneens aanwezige Paul Evers de karakteristieke rollende “phrruuu-phrruuu” roep. Deze droeg ver waardoor de vogels zich goed aankondigden. Ze streken neer in een berk in het gebied ten noorden van de Hooibaan, die een kilometer noordelijker ligt dan de eerder beschreven Fijnsparren. De vogels waren met de telescoop goed te bekijken, ondanks de flinke afstand. Uit de diverse waarnemingen en een aantal foto's blijkt het om drie adulte en twee juveniele exemplaren te gaan. De laatste waarneming van de vogels is voor zover bekend gedaan op 6 september.

Met 13 goed gedocumenteerde gevallen tussen 1964 en 2003 (Hustings *et al.*, 2006) behoort de Bijeneter tot een zeldzame dwaalgast in onze provincie. Opvallend aan de Limburgse waarnemingen is dat deze vooral in de periode juli – november worden

*Bijeneter, Meinweg,
1 september 2007
(R. Schols)*

*Bijeneters in kale boom op de Meinweg, 2 september 2007
(P. Palmen)*

gedaan. Ook deze waarneming past perfect hierin. Landelijk gezien worden de meeste vogels waargenomen gedurende 1 mei tot en met 10 juni.

De herkomst van de vogels is onduidelijk. Van een influx was in de periode geen sprake. Gezien de ligging van De Meinweg kan er gedacht worden aan broedvogels afkomstig uit Duitsland. Daar heeft de -voorheen onregelmatige- broedpopulatie vanaf 1990 een ware opmars gemaakt; in 2004 wordt de populatie geschat op maar liefst 400 broedparen (Gedeon *et al.*, 2004). De Duitse populatie kent echter sterke fluctuaties die onder meer te wijten zijn aan de hoeveelheid neerslag gedurende het broedseizoen en het aanbod aan grote insecten. De meest dichtbij gelegen broedlocatie vanaf de Limburgse provinciegrens bevindt zich nabij Grevenbroich, slechts op 50 kilometer afstand van De Meinweg. In 2006 broedden hier acht paartjes (Team Sammelbericht NRW, 2007).

Als broedhabitat prefereert de Bijeneter steile, zandige oevers, gecombineerd met een goed aanbod van grote insecten en voldoende rust. Volgens de Naturschutzbund Deutschland (Nabu) vindt 80% van de Duitse broedvogels dit habitat in al dan niet verlaten grind- en bruinkoolgroeves. Nederlandse broedgevallen tussen 2001 - 2006 vonden onder andere plaats in de oevers van een droogstaande poel en een oeverzwaluwneestwand (Berkelder *et al.*, 2006, www.lauwersmeer.org). Graafwerkzaamheden kunnen dus ook in ons land perspectief bieden als broedhabitat.

Dankwoord

Ik wil allereerst Bert Clercx, Nicky Hulsbosch en Rob Voesten hartelijk bedanken voor het doorgeven van hun waarnemingen, die mij en vele andere

vogelaars in staat stelden van deze fraaie vogels te genieten. Daarnaast dank ik Jan Smeets voor het tot stand brengen van de correspondentie met Peter Hamacher. Peter dank ik hartelijk voor het aanleveren van informatie over de broedsituatie in Duitsland. Ran Schols bedank ik voor het aanleveren van de waarnemingen uit het Vogelarchief (www.waarneming.nl). Ten slotte dank ik de redactie voor hun kritische blik op deze bijdrage.

Literatuur

Berkelder R., V. van der Spek, D. Laponder, J. Duindam & T. van Schie, 2006. Broedende Bijeneters te Monster in de zomer van 2005. *Limosa* 79: 155-162.

Gedeon K., A. Mitschke, C. Sudfeldt, 2004. Brutvögel in Deutschland. Stiftung Vogelmonitoring Deutschland, Hohenstein-Ernstthal.

Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

Team Sammelbericht NRW, 2007. Bemerkenswerte Vögel in Nordrhein-Westfalen im Jahre 2006. *Charadrius* 43: 92 - 122.

www.groups.yahoo.com/group/insectinfolimburg

www.groups.yahoo.com/group/vogelinfolimburg

www.lauwersmeer.org/detail_page.phtml?act_id=146

www.nabu.de/m09/m09_06/06880.html

*Joep Tomlow, Veldwachterstraat 17, 5981HK
Panningen, joeptomlow@yahoo.com*

Vrouwtje Ringsnaveleend te Eijsden (NL), in de winter van 2007/08

Clèry Houten

Op woensdagavond 17 december 2007 om 21.29 uur kwam er een emailbericht van Joachim Bertrands op de Mailgroep Vogelinfolimburg binnen, waarin werd verwezen naar de Belgische vogelsite www.aves.be. Deze website vermeldde dat een Waalse vogelaar, op 16 december 2007, een Ringsnaveleend *Aythya collaris* had waargenomen in een dode Maasarm te Eijsden (NL), net op de grens met België.

Op donderdag 18 december 2007 kon ik, samen met mijn echtgenote Paula, pas omstreeks 14.30 uur in Eijsden aanwezig zijn om deze bijzondere waarneming te verifiëren. Na een half uurtje zoeken vonden we de Ringsnaveleend, die constant aan het duiken was, in het gezelschap van drie Tafeleenden.

De vogel bevond zich in de buurt van het haventje van Watersportvereniging Eijsden, aan een dode Maasarm. Iets zuidelijker, aan het einde van de rij

aangemeerde boten, was een open plek tussen de begroeiing, recht tegenover de in de verte aanwezige kerk en de moderne brug van Lanaye (B). Vanaf dit punt konden we het vrouwtje Ringsnaveleend goed waarnemen. De vogel foerageerde aan de overkant in het water (afstand ca. 90 meter), onder de over het water hangende takken van struiken en bomen, langs de oever van een landtong of strekdam (177.18 – 310.429). Regelmatig had de vogel na een duik, die meestal minder dan een halve minuut duurde, een Driehoeksmossel in de snavel. De Ringsnaveleend bleef op vrijwel dezelfde plek duiken.

Wij constateerden door de telescopen dat er geen ringen of andere kenmerken aan de poten of het lichaam aanwezig waren die duiden op een escape. Dit werd bevestigd door foto's, waarop zowel de linker- als de rechterpoot goed te zien zijn, terwijl de eend rustend of poetsend op haar zij lag.

De vogel bleek bijzonder alert en zeker de eerste tijd schuw voor mensen. Omstreeks 15.15 uur peddelde een kanovaarder achteloos tot ongeveer 60 meter in de richting van de eend. De Ringsnaveleend kwam net na een duik boven water en vloog onmiddellijk op, gevolgd door de drie Tafeleenden. Ze vlogen over ons heen (op Nederlands grondgebied) en verdwenen achter de aangemeerde jachten stroomafwaarts (noordelijk) naar de Maas. Die dag hebben we de vogel niet meer gezien.

Na thuiskomst bleek, via de mailgroep vogelinfo- limburg, dat Arjan Ovaa de Ringsnaveleend ook die dag, rond het middaguur, in Eijsden had waargenomen. Maar hij zag hem enige honderden meters verder stroomopwaarts (zuidelijker) in het tweede haventje (177.1 – 310.1).

In de periode 16 december 2007 (eerste waarneming door Waalse vogelaar) tot 9 maart 2008, werd het vrouwtje Ringsnaveleend te Eijsden, door vele binnen- en buitenlandse vogelaars waargenomen en gefotografeerd (alleen al op de site www.waarneming.nl staan bijna 140 waarnemingen en ruim 70 foto's). Tijdens deze periode verbleef de eend afwisselend op voornoemde plaatsen van de dode Maasarm of in de Eijsder Beemden (176.8 – 311.9). Op de laatstgenoemde plaatsaanduiding verbleef de vogel vermoedelijk na verstoring of tijdens perioden dat het water op beide andere plekken grotendeels bedekt was met een laagje ijs.

Heel even dreigde het mis te gaan. Op 10 februari 2008 werd geconstateerd dat er een vreemd voorwerp om de buik van de eend hing. De een zag een geelachtig touw, de ander meende vislijn of elastiek

te hebben gezien. Gelukkig kwam op 25 februari 2008 het bericht dat er niets meer rond de buik van het beestje hing (www.waarneming.nl).

Beschrijving

Het vrouwtje Ringsnaveleend te Eijsden was een kleine, fraaie eend met een kort lichaam, iets kleiner dan een Kuifeend. De kop was naar verhouding tamelijk groot en had een kenmerkende vorm. Het voorhoofd liep vanaf de snavel vrij recht, schuin omhoog en op de kop was een iets omhoog staande, een beetje uitstekende, ronde kruin te zien (het leek wel een grote bult op haar kop).

De vogel had een lichte beige kop en had boven het oog als het ware een "donkerbruine helm" op. De borst was roestkleurig en het rugdek was donkerbruin. De roestkleurige tot licht warm-bruine flanken waren aan de voorkant lichter, alwaar ze een vage verticale baan vormden met aan de bovenrand van iedere flank een smalle, vage witte lijn. Deze werd echter vaak bedekt door veren en was dan moeilijk of niet waarneembaar. Deze bovenrand had een duidelijke S-vorm en had een scherpe aftekening met het donkere rugdek. De snavel was leigrijs met een brede witte band (ring) voor de brede, zwarte snavelpunt. Aan de snavelbasis was de bevedering lichter beige/wit (een vage lichte band vormend rond de snavel en op de voorkant van de keel). De vogel had een witte oogring met een lichte, vage smalle oogstreep, die vanaf het oog schuin afliep en naar achteren vervaagde. De iris was donker. De donkere bijna zwarte staart was iets langer dan die van een Kuifeend en werd vaak opvallend omhoog gehouden. Het witte kontje was dan duidelijk te zien. De vogel had een lichte, bijna witte buik en anaalstreek. Ten slotte leek het vliegbeeld op dat van een Kuifeend, maar verschilde hiervan door een grijze in plaats van een witte vleugelstreep over de hele achterkant van de vleugel.

Heel even is er een suggestie gedaan op de mailgroep vogelinfo- limburg, dat het mogelijk om een 1e winter vrouwtje zou gaan, omdat er een vlekkerige afscheiding van het wit en het donker op de onderdelen van de buik en de borst werd geconstateerd. Dit zou "het kenmerk" zijn voor een 1e winter vrouwtje. Over dit kenmerk was men echter nog niet helemaal zeker, waardoor de meningen toch verdeeld bleven. De algemene indruk was, dat het hier ging om een adult vrouwtje.

De waarneming werd ingediend bij de CDNA, en is inmiddels geaccepteerd. Ook de CDNA kon niet met zekerheid een uitspraak doen over de leeftijd

*Ringsnaveleend, Eijsden,
23 december 2007
(K. Lemmens)*

van de vogel. Er waren wel wat aanwijzingen dat het om een 1e winter vrouwtje kon gaan, maar dat was aan de hand van het voorhanden zijnde fotomateriaal niet hard te maken. Daarom hierbij een oproep; als er nog foto's zijn die in december gemaakt werden, waar de onderdelen en/of de dekveren heel duidelijk opstaan, dan houdt de CDNA zich graag aanbevolen om aan de hand van deze foto's alsnog de juiste leeftijd vast te kunnen stellen.

Voorkomen en waarnemingen

De Ringsnaveleend heette vroeger Amerikaanse Kuifeend, omdat de soort een broedvogel is van Noord-Amerika. Uit terugmeldingen van ringen is gebleken, dat de soort in staat is om op eigen kracht de Atlantische Oceaan over te vliegen. In West-Europa werd de soort pas voor het eerst vastgesteld in 1955 in Wales. Sindsdien nemen waarnemingen gestaag toe, vooral sinds het begin van de jaren zeventig. In Nederland blijft de waarneming van de soort een buitenkansje. In Limburg is het aantal waargenomen Ringsnaveleenden zeer beperkt. Ringsnaveleenden worden hier sporadisch aangetroffen op binnenwateren, vaak in groepjes Kuif- en/of Tafeleenden, met welke soorten ze ook hybridiseren.

De Ringsnaveleend van Eijsden is de 27e op de Nederlandse lijst (van der Vliet *et al.*, 2006). In 2007 was er naast het Limburgse geval ook nog een eendaagse waarneming op de Westerplas te Schier-

monnikoog, op 20 december 2007, vier dagen na de vogel van Eijsden. Verder nog een waarneming van een vrouwtje van 11-14 april 2007, op Het Bovenwater te Lelystad en een hybride vogel op 6 december 2007 op de recreatieplas Cattenbroek te Woerden. En ten slotte nog een vrouwtje Ringsnaveleend van 12 april tot 1 mei 2008 te Kamperhoek voor de telpost aan het Ketelmeer. (allen aanvaard door de CDNA).

Waarnemingen tot en met 2003 in Limburg

Hustings *et al.* (2006) vermelden tot 2003 slechts drie ongeringde vogels. De eerste vogel voor Limburg was een mannetje Ringsnaveleend, dat in 1982 werd waargenomen. Deze vogel werd de daarop volgende jaren elke winter tot 1987/88 waargenomen in het Midden-Limburgse plassengebied. De overige twee vogels betreffen beide hybride mannetjes Ringsnaveleend \times Kuifeend en wel in maart 1986 en maart 2003.

Verder zijn er nog enkele waarnemingen van met zekerheid ontsnapte exemplaren (geringd en zeer tam). Voor een volledig overzicht van de waarnemingen, wordt verwezen naar de Avifauna van Limburg.

Waarnemingen na 2003 in Limburg

Na 2003 is er sprake van slechts twee vogels in Limburg. De eerste vogel betrof een hybride mannetje, nu Ringsnaveleend \times Tafeleend, die op 7 en 8 februari 2006 werd waargenomen in Mook en Middelaar,

Plasmolen – rivierduintjes (www.waarneming.nl). De tweede vogel betrof het vrouwtje Ringsnavel-eend, dat van 16 december 2007 tot 9 maart 2008 werd waargenomen bij Eijsden. Het vrouwtje van Eijsden is pas de tweede ongeringde niet hybride vogel en het eerste ongeringde vrouwtje in Limburg, aanvaard door de CDNA.

Literatuur

Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

van der Vliet R.E., J. van der Laan, M. Berlijn & CDNA, 2007. Rare birds in the Netherlands in 2006. Dutch Birding 29(6): 347 - 374.

www.aves.be

www.dutchbirding.nl

www.waarneming.nl

www.groups.yahoo.com/group/vogelinfolimburg

Clèry Houten, Sleutelweg 11, 6268 NM Bemelen,
vogelzoeker@home.nl

Krekelzanger te Ora et Labora, Brunssum 2007 en 2008

Tom Zeegers

2007

Het gebied Ora et Labora, ten oosten van Brunssum, betreft een bedrijventerrein met enkele bedrijven in de afvalverwerkende sfeer. Het gebied grenst aan het natuurgebied de Tevenerheide in Duitsland. Door de werkzaamheden aldaar heeft het terrein (dagbouw) een open karakter, opgevuld met grasland, ruigten en enkele poelen, omgeven door stukken bos. Dit vormt een habitat voor bijzondere broedvogels en doortrekkers.

Vorig jaar (2007) in de ochtend van 18 mei werd hier door Wil Quaedackers, Rob van der Laak en Paul van Nuys een luid zingende Krekelzanger *Locustella fluviatilis* ontdekt. De vogel bevond zich nog net aan de Nederlandse zijde van de grens, in een losstaande wilg met wat ruigtevegetatie er omheen. In de avond van dezelfde dag kon de vogel nog worden waargenomen door een kleine groep mensen (ongeveer 10 man). Op die avond is de vogel gefotografeerd en zijn er geluidsopnames gemaakt. Vanwege de ontoegankelijkheid en de kwetsbaarheid van het gebied, was het helaas niet mogelijk om de precieze locatie openbaar te maken. Tot 25 mei is de vogel op deze plek waargenomen.

2008

Ook in 2008 is een Krekelzanger waargenomen in hetzelfde gebied. Omdat in mei door Wil Quaedackers een Kwartelkoning werd gevonden, besloot ik op de avond van 23 mei een bezoek te brengen. Daar aangekomen was de Kwartelkoning niet meteen waarneembaar en besloot ik een rondje door het gebied te maken. Tijdens het lopen hoorde ik in de verte een geluid dat me bekend voor kwam. Mijn gedachten gingen uit naar een rietzangerachtige vogel, maar ik kon niet direct achterhalen welke soort het precies betrof. Ik besloot om me verder te concentreren op de zoektocht naar de Kwartelkoning. Het geluid bleef echter onophoudelijk door gaan en pas na enkele minuten begon het tot me door te dringen dat het hier om een Krekelzanger ging. De vogel zat in een ruigtevegetatie, welke voornamelijk bestond uit Grote brandnetel. Nadat enkele lokale vogelaars waren ingelicht, werd ook nu weer gezamenlijk besloten om de vogel verder stil te houden. Dit vanwege de ontoegankelijkheid en kwetsbaarheid van het gebied. Van deze vogel zijn alleen geluidsopnames gemaakt. De vogel is op 28 mei voor het laatst waargenomen.

Determinatie

De vogel van 2007 was goed waar te nemen en was absoluut niet schuw. De vogel was zeer dicht te benaderen en bleef onophoudelijk doorzingen. De zang was al van ver, minstens 200 meter, te horen en klonk een beetje als een reusachtige sprinkhaan. De vogel liet een éénlettergrepige toon horen die continu snel achter elkaar herhaald werd. Door de bouw van het lichaam en de behoorlijk afgeronde staart, was duidelijk waar te nemen dat het een zanger betrof van het geslacht *Locustella*. De vogel had egaal bruine bovendelen en een gespikkelde borst. Verder vielen met goed licht ook de lichte toppen van de onderstaartdekveren op, die een patroon van haakjes vormden. Deze kenmerken sluiten, naast de zang, Sprinkhaanzanger en Snor uit.

De vogel van 2008 gedroeg zich een stuk schuwer en liet zich minder goed zien. Deze vogel vloog bij benadering al snel de vegetatie in en staakte het zingen. Ook hier viel duidelijk waar te nemen dat het een *Locustella*-zanger betrof. De egaal bruine bovendelen sluiten Sprinkhaanzanger uit. Door het slechte licht en de zeer beperkte tijd dat de vogel zichtbaar was, was de tekening op de borst en onderstaartdekveren nauwelijks waar te nemen. Echter, de overduidelijke zang sloot ook Snor uit.

*Krekelzanger, Brunssum,
19 mei 2007 (R. Schols)*

Voorkomen in Nederland

De Krekelzanger is in Nederland een zeldzame dwaalgast die wel vrijwel jaarlijks wordt waargenomen. Op Limburgse schaal is de soort nog zeldzamer (Hustings *et al.*, 2006). Buiten de vogels van Ora et Labora is de Krekelzanger eenmaal eerder waargenomen in Limburg. Deze waarneming betrof een zingend exemplaar in Ehrenstein, te Kerkrade in 1996. Deze vogel verbleef daar van 4-9 juni (Schaafstra, 1996). De vogels van Ora et Labora betreffen het tweede en derde geval voor Limburg. Beide vogels zijn ongeveer in dezelfde periode waargenomen (eind mei) en de waarnemingsperiode was ongeveer even lang (5-7 dagen). Ook nagenoeg alle overige Nederlandse waarnemingen hebben betrekking op zingende vogels in de maanden mei en juni. Hierbij lijken twee verschillende pieken voor te komen. Een eerste piek van half mei tot begin juni, waarbij het kan gaan om ‘doorgeschoten’ voorjaarstrekken en een kleinere piek eind juni, waarbij het kan gaan om vogels die elders ongepaard bleven en trachten een partner te zoeken (van Beusekom, 2002). De vogels van Ora et Labora hebben waarschijnlijk betrekking op doorgeschoten voorjaarstrekken.

literatuur

van Beusekom R., 2002. Krekelzanger *Locustella fluviatilis*. pp. 372 in: SOVON vogelonderzoek Nederland 2002. Atlas van de Neder-

landse broedvogels 1998-2000. – Nederlandse fauna 5. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht.

Schaafstra N., 1996. Krekelzanger te Eygelshoven. Limburgse Vogels 7:61.

Tom Zeegers, Roebroekweg 95, 6414 BB Heerlen,
tomzeegers@yahoo.com

Vale Gieren in Rimborg, 28 - 30 mei 2008

Paul van Nuy

Na de influx van de Vale Gieren *Gyps fulvus* in Limburg in 2007 (van der Wee, 2007), werden ook dit jaar weer Vale Gieren waargenomen.

De eerste melding betrof een groepje van 17 ex. dat op 25 en 26 mei jl. neerstreek in Opglabbeek, Belgisch Limburg (www.waarnemingen.be).

Hierna werden veel vogels gezien in België, Duitsland en Nederland. De aantallen van de influx bleven dit jaar flink achter bij die van vorig jaar. In Nederland ging het dit jaar in totaal om maximaal 12 vogels (van den Berg & Woets, 2008). De waarnemingen in Nederland beperkten zicht tot de provincies Zeeland,

Noord-Brabant, Noord-Holland en Limburg. De Limburgse bijdrage aan deze influx bedroeg 3 exemplaren in Rimburch, gemeente Landgraaf. Deze vogels werden 's avonds op 28 mei ontdekt door Wim Eijgelshoven in de bosrand van het Rimburcherbos (www.waarneming.nl).

Hij omschreef zijn waarneming als volgt: *“Kwam van mijn werk en het eerste wat ik dan doe is mijn tuin in lopen. Mijn tuin grenst aan een akker met daarachter op ca 80 m een hellingbos. Zag meteen een gigantisch gevaarte langs de bosrand scheren achtervolgt door een aantal zwarte kraaien en zelfs op enig moment een buizerd. Het gezelschap was duidelijk niet in hun nopjes met deze aanwezigheid. Met enig ongeloofherkende ik meteen een gier, alleen welke soort was nog even onduidelijk, dus mijn Lars Jonsson erbij gepakt. Ik was behoorlijk van streek. Heb meteen een bevriende vogelaar gebeld en ook melding gemaakt op waarneming.nl. Eerst dacht ik aan een ontsnapt exemplaar maar na het vinden van een slaappleaats ontdekten we nog een 2e exemplaar. Dus wellicht wilde exemplaren. Na enig tuurwerk zagen we door het bladerdek zelfs een derde exemplaar. Zijn blijven zitten tot volgende dag 15.00 uur. Zag op waarneming.nl dat daarna nog 1 exemplaar in de buurt is gebleven voor nog een dag.”*

Ikzelf las pas iets over deze waarnemingen de volgende ochtend (29 mei) toen ik 's morgens mijn mailbox checkte. Bij het zien van deze waarneming,

bijna naast de deur in mijn eigen woonplaats, ben ik onmiddellijk naar Rimburch gereden waar ik om 08.15 uur arriveerde op de locatie.

Enkele waarnemers waren toen al ter plaatse en hadden één Vale Gier in beeld, die in de oostelijke bosrand zat. De overige 2 exemplaren waren op dat moment niet te zien. De vogel liet zich mooi observeren en fotograferen en zat goed zichtbaar op een vrije tak in het bladerdek van een boomkruin. Het was een onvolwassen exemplaar met grijze snavel. Om 08.40 uur werd de vogel opgeschrikt door een wandelaar die over het pad langs de bosrand liep. De vogel vloog toen in noordelijke richting heel laag (± 10 m hoog) recht over ons heen en verdween achter de boomtoppen. Dit was een onvergetelijke ervaring, zo'n enorme vogel vlak over je hoofd in Rimburch...., we werden er even stil van. Hierna hebben wij deze gier niet meer teruggevonden en zijn wij vertrokken. In de loop van deze ochtend zijn echter door andere waarnemers alle drie de gieren weer teruggevonden, veelal in hevige regenbuien en zittend/schuilend dicht in de boomkruinen van de bosrand. Om 09.45 uur 2 exemplaren en om 10.00 uur ook het derde exemplaar. Tot begin van de middag zijn ze alle drie nog gezien in deze oostelijke bosrand, waarna 2 vogels omstreeks 15.00 uur definitief zijn vertrokken in oostelijke richting naar Duitsland. Het andere exemplaar cirkelde rond 14.30 uur fraai langs de bos- en dorpsrand naar het noordelijke deel van het Rimburcherbos, waar de vogel rond 17.00 uur weer teruggevonden werd.

Vale Gier, Rimburch,
30 mei 2008 (R. Schols)

Vale Gier, Rimborg, 30 mei 2008 (J. Roemen)

's Avonds na mijn werk ben ik nog even teruggegaan en toen zat de vogel nog steeds in de zon boven in de boomkruin, ook hier weer waargenomen door meerdere waarnemers met telescopen en passanten die mochten meegenieten. Ook nu betrof het een onvolwassen vogel met grijze snavel en een geelbruine kraag, een zogenaamde sub-adult.

De volgende ochtend 30 mei zat de vogel nog steeds in dezelfde boomkruin. Blijkbaar had de positie boven in de boomkruin in de regenachtige nacht niet veel schuilgelegenheid geboden, want de vogel zag er erg verregend uit. In de loop van de dag is dit exemplaar nog door enkele personen gezien (zijn veren poetsend) totdat deze om 15.10 uur ook definitief wegvloog in zuidoostelijke richting, dus richting Duitsland.

Tijdens het Pinkpop festival, datzelfde weekend in Landgraaf, dat op slechts enkele kilometers van Rimborg wordt georganiseerd, volgden nog 2 onzekere waarnemingen. Op 31 mei 1 ex. overvliegend en op 1 juni 3 ex. overvliegend over het Pinkpop-terrein, maar omdat de waarnemers (2 festivalgangers) geen verrekijker bij zich hadden zijn deze als onzeker gemeld op waarneming.nl.

Een vermeldenswaardige waarneming van een Vale Gier in Nederland, betreft het exemplaar van de Wieringermeer / Slootdorp (NH), welke vanaf 9 juli daar aanwezig was. Uiteindelijk verzwakte de vogel erg en werd op 13 juli dood teruggevonden op een akker. Het betrof een derde kalenderjaar exemplaar (grijze snavel en bruine kraag), met aan de linkerpoot een gele kleuring met nr. 438 en aan de rechterpoot een zilverkleurige ring nr. 1105055

uit Madrid. Deze vogel is in zijn eerste kalenderjaar geringd op 27 november 2006 in Burgos, Spanje (Dutch Birding Association).

Literatuur

van den Berg A.B. & B. Woets, 2008. Vale Gier met Spaanse ringen strandt in Wieringermeer. Dutch Birding 30: 288-289.

van der Weele J., 2007. Influx van Vale Gieren in Limburg. Limburgse Vogels 17: 63-65.

www.waarneming.nl

www.waarnemingen.be

www.groups.yahoo.com/group/vogelinfolimburg

Dutch Birding Association: www.dutchbirding.nl

Paul van Nuys, *Eijgelshoveneweg 30, 6374 KC Landgraaf*

Territorium Rietzanger in het Roode beekdal te Schinveld in 2008

Wil Quaedackers

Op 18 mei 2008 heb ik tijdens een BMP-ronde in het Roode beekdal oostelijk van Schinveld tussen zingende Blauwborsten, Rietgorzen, Kleine Karekieten, Bosrietzangers en Grasmussen een karekietachtige zang gehoord die op dat moment niet gedetermineerd kon worden.

Op 24 mei belde Tom Zeegers mij dat hij waarschijnlijk de zang van een Rietzanger *Acrocephalus schoenobaenus* hoorde in het Roode Beekdal te Schinveld. Omdat de locatie op slechts enkele honderden meters van mijn huis ligt was ik vlug ter plaatse en werd de waarschijnlijke Rietzanger al vlug een zekere Rietzanger, mede omdat Tom hem inmiddels ook in zijn telescoopbeeld had. Het werd al snel duidelijk dat de zang die op 18 mei op exact dezelfde locatie gehoord werd, afkomstig was van een Rietzanger. Even later werd 100 m verderop zelfs een tweede zingend ex. gehoord, dat na 25 mei niet meer werd vastgesteld terwijl de eerste vogel tot zeker 16 juni aanwezig bleef.

Door zijn frequente zangvluchten en karakteristieke zang was het eerste exemplaar tijdens vervolgebzoeken over het algemeen gemakkelijk terug te vinden. Opvallend was dat de vogel tijdens zijn verblijf sterk gebonden was aan twee lage elzen die als startpunt dienden voor zijn vele korte zangvluchten. De vogel vloog al zingend een tiental meters omhoog, om met uitgespreide vleugels weer te dalen. Zelf vond

*Rietzanger, Schinveld,
9 juni 2008 (R. Schols)*

ik het enigszins te vergelijken met de baltsvlucht van de Graspieper. De zang deed denken aan een Kleine Karekiet maar dan wat luider, haastiger en gevarieerder. Landen deed de vogel meestal een tiental meter verderop in dichte vegetatie, om na korte tijd (via de vegetatie) terug te keren in een van deze boompjes, waar hij al zingend weer naar de top van het boompje sloop, om vervolgens aan de volgende zangvlucht te beginnen.

Omdat een tweede (vrouwelijk) exemplaar niet werd waargenomen lijkt de kans vrij groot dat het hier om een ongepaard mannetje gaat.

Biotoop

Uit de literatuur blijkt het voorkeursbiotoop te bestaan uit een combinatie van een flink oppervlak aan jong en overjarig riet, een dichte, verruigde, deels hoog opschietende kruidlaag en wat verspreid staande struiken. Het biotoop in het relatief voedselrijke Roode Beekdal kan worden omschreven als een plassenrijk stukje beekdal met een gevarieerde moerasbegroeiing met verlandingsvegetaties (riet, lisdodde), moerasruigten, dichte structuurrijke ondergroei en wilgen- en elzenstruweel. Het oppervlak aan (jong en overjarig) riet is overigens niet groot.

De bovenstaande situatie is ontstaan nadat in de periode 2004-2005 ca. 5 km beektraject tussen Gangel en Schinveld is heringericht tot natuurlijk beekdal. De vegetatie ontwikkelt zich hier spontaan, maar wordt wel beïnvloed door extensieve

begrazing van een kudde Schotse Hooglanders. Het biotoop waar de Rietzanger verbleef komt overeen met het voorkeursbiotoop zoals omschreven in de literatuur. Als zodanig is het niet toevallig dat de Rietzanger juist hier is neergestreken (ondanks het geringe oppervlak aan riet) en er een territorium heeft gevestigd.

Dat het biotoop voor meer bijzondere soorten aantrekkelijk is, bleek dit jaar uit mogelijke tot zekere broedgevallen van soorten als Blauwborst, Waterral en Porseleinhoen en een tijdelijke gast als de Kwak, in het beekdal.

Status in Nederland en Limburg

De Rietzanger was in Nederland tot in de jaren zestig een talrijke broedvogel (tienduizenden broedparen). Periodieke (soms jarenlange) droogtes in het overwinteringsgebied, de Sahel, leidde in het winterhalfjaar tot sterfte als gevolg van voedselschaarste. Mede hierdoor nam de Nederlandse populatie in 1965-1985 met meer dan 80% af. Vanaf eind jaren tachtig volgde een licht herstel, waarvan in Nederland alleen de laaggelegen delen profiteerden. Het herstel in het zuiden en oosten bleef uit. Hierdoor is een scherpe verspreidingsgrens ontstaan die van zuidwest naar noordoost door het land loopt. De huidige Nederlandse populatie bedraagt ca. 20.000 broedparen.

Bij het napluizen van de literatuur bleek de soort momenteel een van de zeldzaamste broedvogelsoorten in Limburg. In het noorden en midden van Limburg,

met name het Peelgebied, was de soort ooit een plaatselijk algemene tot talrijke broedvogel. Vanaf 1990 wordt hier nog maar onregelmatig, niet jaarlijks, een territorium vastgesteld. Voor het zuiden van Limburg is een territorium, zoals vastgesteld in Schinveld, uniek te noemen. Zelfs in Hens (1965) en in de recente Avifauna van Limburg (2006) wordt de soort niet vermeld als mogelijke broedvogel (geen enkel territorium). Ook in andere landelijke en provinciale avifauna's wordt niet gerept over een territorium in het zuiden van Limburg. Enkele territoria (in een drietal atlasblokken) in Zuid-Limburg genoemd in Teixeira (1979) worden door de Avifauna van Limburg (Hustings *et al.*, 2006) sterk in twijfel getrokken door "vrijwel zekere determinatiefouten".

Ook over de grens in Nordrhein-Westfalen is de soort niet in de onmiddellijke nabijheid terug te vinden als broedvogel. De verspreiding (enkele

territoria) is beperkt tot de "Unteren Niederrhein" (Wink *et al.*, 2005).

Tijdens de trek wordt de Rietzanger verspreid in Limburg schaars waargenomen, mogelijk door zijn onopvallende gedrag. Ringvangsten duiden er op dat de soort waarschijnlijk in groter aantal doortrekt.

Literatuur

- Hens P.A., 1965. Avifauna van de Nederlandse provincie Limburg. Publ. Natuurhistorisch Genootschap Limburg, Reeks XV, Maastricht.
- Hustings F., J. van der Coelen, B. van Noorden, R. Schols & P. Voskamp, 2006. Avifauna van Limburg, Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht
- Teixeira R.M., (ed.), 1979. Atlas Van de Nederlandse Broedvogels. Natuurmonumenten, 's-Graveland
- Wink M., C. Dietzen & B. Giessing, 2005. Die Vögel des Rheinlandes (Nordrhein). Ein Atlas zur Brut- und Wintervogelverbreitung 1990-2000. Beiträge zur Avifauna Nordrhein-Westfalens, Bd. 36.

Wil Quaedackers, Eindstraat 16c, 6451 AD Schinveld

Vogelwaarnemingen

Aflevering 24 Het ornithologische jaar 2007

We kunnen gerust stellen dat de website waarneming.nl absoluut positief heeft bijgedragen aan het aantal binnengekomen waarnemingen. Op het moment van schrijven zijn er 50.456 waarnemingen voor 2007 genoteerd en er zal vast nog wel wat bijkomen. De drempel voor invoeren is laag en met een paar goede moderatoren wordt de kwaliteit van de waarnemingen gewaarborgd. Met de mogelijkheid om foto's toe te voegen, kunnen onduidelijke determinaties worden geverifieerd. Afijn, er ligt een mooie toekomst in het verschiet met vele mogelijkheden. Graag willen we alle waarnemers hartelijk bedanken en excuus voor het feit dat niet iedereen met naam wordt genoemd bij elke waarneming en diverse leuke zaken wegens plaatsgebrek onvermeld blijven.

De rubriek vogelwaarnemingen in Limburgse Vogels is op zoek naar een (paar) nieuwe enthousiaste schrijver(s). Nadat ik het stokje van Jo van der Coelen en Ran Schols heb overgenomen en een paar jaar dit artikel heb verzorgd moet ik er, door verhuizing noodgedwongen, mee stoppen. Lijkt dit je leuk, meld je dan aan bij de redactie!

Duikers tot ganzen

Er kwam slechts één melding binnen van een **Roodkeelduiker**. Op 7 januari ontdekt Nico Schaafstra er een bij Oost-Maarland; deze vogel verbleef hier tot 31 maart. Al even mager was het aantal **Parelduikers**. Op 7 januari zagen Lo Troisfontaine, Henk Alards, Mariet Verbeek en Geert Lamers een exemplaar op de zandwinplas bij Tienray. De kleine binnenlandse influx van **IJsduikers** in het najaar van 2006 werd voortgezet in de eerste 3 maanden van 2007. Zowel op de Mookerplas, als op de plassen bij Asselt werden gedurende langere tijd IJsduikers gemeld, overigens allen eerste winterdieren. Een andere trouwe wintergast, de **Roodhalsfuut**, was ook al niet echt talrijk. Op de WML plas bij Heel zaten maximaal 2 exemplaren. Een mogelijk overzomerend exemplaar werd hier door Arjan Ovaa op 9 juni en 6 september waargenomen. Op de Banen werd een exemplaar zowel op 8 mei (Jacques van Dijk) als op 28 mei gezien (Thijs Loven). Bij het Oolderhuuske zag Hans van der Steen maximaal 2 exemplaren. Daarnaast meldde Anouk Cuijpers een enkele vogel bij de Isabellegreend op 11 maart en 6 april en Fred Hustings één op de Mookerplas op 19 april. Voor een **Kuifduiker** moest je bij de WML-plas zijn. Op 18 april zag Ruud van Dongen hier de laatste 2 van het voorjaar. Jeroen Nagtegaal zag op 2 oktober de eerste van het najaar.

Herman Rothoff zag de eerste **Geoorde Fuut** van

2007 op het Reinderslooi op 24 maart. Het hoogste aantal van 16 trof Pieter van Lieshout in de Grootte Peel op 9 april. Het aantal pleisterende **Aalscholvers** wordt steeds groter, lijkt het wel. Wat te denken van de groep van 738 die John Roemen op 6 oktober telde bij Maasbracht of de ongeveer 700 dieren die Hans van der Laar op 7 januari zag bij de Eijsder Beemden. Een ontsnapte **Kleine Pelikaan** werd op 13 september door Mat Geurts en Norbert van Rens waargenomen bij de Kasteelse Bossen bij Horst. Het Sarsven is van oudsher één van de beste plekken om een **Roerdomp** waar te nemen. Op 15 maart zag Jeroen Nagtegaal hier een exemplaar. Een andere vaste plaats zijn de Koningsvennen bij Milsbeek, waar Fred Hustings er één zag op 24 januari. Verder een opvliegend exemplaar bij de Bosmolenplas, op 7 februari door Dennis Jeurissen waargenomen en door meerdere waarnemers een exemplaar in de Grootte Peel en De Banen. De **Kleine Zilverreiger** doet het ook goed in Limburg en werd veelvuldig waargenomen. Tussen 3 januari en 27 februari werd een exemplaar bij de Banen gezien, waargenomen door meerdere vogelaars. Kyle Grotens trof het grootste aantal van drie exemplaren aan bij Meers op 27 mei. Grote broer, de **Grote Zilverreiger**, wist het aantalsrecord van een jaar eerder niet te breken en was met 29 exemplaren op 20 januari in de Mariapeel het meest talrijk (Geert Lamers). In totaal kwamen 123 waarnemingen uit de zomermaanden. Wie ontdekt de eerste broedende exemplaren? In totaal werden er 4 **Purperreigers** waargenomen dit jaar. Op 21 mei zag Jo Vrehan een overvliegend exemplaar bij het Dieterderveld. Wil Quaedackers zag op 22 juli bij Ora et Labora (Brunssum) een invallend exemplaar, komend vanuit richting Duitsland. Peter Nijskens ontdekte samen met Math Dolmans, John Wouters en L. Pieters op 12 augustus bij Itteren een juveniel. Waarschijnlijk dezelfde vogel werd een dag later door Kyle Grotens, Stijn Vaessen en Tom Zeegers bij Meers waargenomen. Een zeer late werd tenslotte op 20 oktober waargenomen door Kyle Grotens tussen Spaubeek en Neerbeek. Niet minder dan 82 keer werd er melding gedaan van **Zwarte Ooievaars**. Twee extreem vroeg doortrekkende exemplaren werden op 26 maart boven de St. Pietersberg gezien door Anton Sijbers en Benny Endevoets. Op 2 augustus verbleef het maximum van 6 vogels nabij de Banen waargenomen door J. Schwiebbe. Op de trektelepost Aan de Majoor werd op 6 oktober door Henk Swinkels, Nicole Reneerkens, Ran Schols, Hermie Laugs en Paul Evers de laatste van het jaar

gezien. Herman Smits meldde op 19 augustus de grootste groep **Ooievaars** voor onze provincie: 41 exemplaren bij Kraijelheide. Henk van den Born claimde de enige **Zwarte Ibis** van het jaar nabij Mariahoop op 2 mei. De uitheemse **Heilige Ibis** werd meest rondom Weert en Nederweert en meer specifiek bij de Banen waargenomen: Frank Meeuwissen, Joost Verhoeven, Hans van der Steen en Math Bouts troffen hier tussen 5 juni en 31 augustus maximaal 9 exemplaren aan. Daarnaast zagen meerdere waarnemers exemplaren bij de Schoorkuilen en werden door Mariet Verbeek op 4 maart 3 exemplaren gezien bij de Krang en zag Theo Bakker er hier één op 20 juni. Op 19 juli zag Ivo Meeuwissen een exemplaar in de Bouxweerd en Patrick Lemmens vond er zes op 15 september bij de Linnerweerd. Een **Rode Ibis** verbleef tussen minimaal 13 april en 31 augustus bij de Banen. Fred Hustings trof op 4 mei de eerste **Lepelaar** aan langs de Maas bij de Gebrande Kamp. Op 17 mei zagen Rob Voesten en Mariet Verbeek een foeragerend exemplaar op het Nieuwe Heerenven bij de Hamert. Verder zijn 2 exemplaren waargenomen door Theo Bakker op 18 juni bij de plasjes van Stevol en een enkel exemplaar op 19 juli door Fred Hustings opnieuw bij de Gebrande Kamp, op dezelfde dag door Ivo Meeuwissen bij de Bouxweerd, op 21 juli door Michiel Zwaneveld bij de Schoordijk en trof Henny Martens op 7 december een hoogspannings-slachtoffer aan in de buurt van Beringe. Dit dier werd overgebracht naar een vogelasiel waar men het liet inslapen. Voor Limburg grote aantallen **Kleine Zwaan** zaten bij de Vredepeel op 14 en 15 december; respectievelijk Jan Albers (265) en Mariet Verbeek (181). De **Wilde Zwaan** is een stuk zeldzamer: een vrijwel zeker ontsnapte exemplaar verbleef van 16 tot 30 augustus tussen Susteren en Nieuwstadt. De enige zekere echt 'wilde' werd op 6 november op telpost Aan de Majoor waargenomen door John Roemen, Hermie Laugs en Paul Evers. Naast witte natuurlijk ook **Zwarte Zwanen**; gekker dan de 22 exemplaren van Hans van de Laar op 14 november bij Brunssum moet het niet worden. In de wintermaanden werden met enige regelmaat **Taigarietganzen** gemeld. Fred Hustings zag er op 13 januari 45 bij de Leemput Zuid bij Milsbeek. Daarnaast zijn er nog 26 meestal redelijk goed omschreven meldingen. **Toendrarietganzen** werden veelvuldig gemeld met als grootste groepen 2500 op 9 januari bij Oirlo door Hans Meijer en 2270 langs de Maas bij Gennep door Fred Hustings. Opvallend waren de vele mel-

Wespendief, Hamert,
4 augustus 2007
(P. Palmen)

dingen van een **Kleine Rietgans**. Zowel de eerste als de laatste van het jaar kwam uit Roosteren: op 29 januari zag Jan Smeets hier bij de Visserweert een exemplaar en op 31 december zag Hans van der Steen er hier ook één. Het grootste aantal is drie vogels, tussen 22 december en 30 december gezien door Ton Cuijpers, Max Berlijn, Jos Poulissen en Jan Smeets bij Roosteren en Susteren. **Kolganzen** zijn tegenwoordig jaarrond aanwezig, maar de echt grote groepen zitten toch in de wintermaanden. Boena van Noorden telde op 13 januari 2800 ‘kollies’ bij de Mariapeel. Maar ook de 2500 van Nicky Hulsbosch bij de Linnerweerd op 31 december en de 2300 door Mariet Verbeek op 15 december bij Roekenbosch (Meerlo) zijn voor Limburg leuke aantallen. Op 3 januari wordt door Willem Vergoossen, Rob Voesten en Nicky Hulsbosch melding gemaakt van twee **Groenlandse Kolganzen** bij De Brandt. ‘Slechts’ twee meldingen van een **Dwerggans**: op 20 oktober ziet Fred Hustings een overvliegend exemplaar in een groep Kolganzen bij de Gebrande Kamp en op 28 december ziet Max Berlijn een geringd exemplaar bij Roosteren tussen Toendrarietganzen en Kolganzen. Grote aantallen **Grauwe Ganzen** worden gemeld, maar de grootste groep lijkt op 22 mei de 1990 exemplaren bij de Linnerweerd van Theo Bakker. Een handvol **Sneeuwganzen**, zal net als de waarneming van een **Ross’gans** op het Zuidereiland bij Heijden door Kjell Eradus op 13 januari, naar de categorie escapes worden verwezen. **Grote Canadese**

Ganzen worden steeds talrijker en de groep van circa 600 exemplaren die Fred Hustings op 22 augustus bij Plasmolen telde is hiervan een bewijs. Net als in andere jaren verbleef in de omgeving van Aijen een grote groep **Brandganzen**. Op 4 november telde Lo Troisfontaine er hier 401. De melding van een **Roodhalsgans** bij Mook en Grevenbicht betreft meer dan waarschijnlijk allebei ontsnapte exemplaren. De vogel bij Visserweert op 30 december van Hub Corten, Paul Evers, Dennis Jeurissen en Jo Vreken kon wel eens het enige wilde exemplaar zijn.

Eenden tot roofvogels

Casarca’s worden regelmatig in grotere aantallen gezien. Fred Hustings zag er 19 op 18 juli bij de Gebrande Kamp. De Bouxweerd is traditioneel een lokatie voor grotere hoeveelheden **Bergeenden**. Op 30 juni telde Patrick Lemmens er 75. Naast de nodige meldingen van **Carolina-eenden** en **Mandarijn-eenden** vond Mariet Verbeek in de Broekhuizerweerd een **Roodschoudertaling**. Deze verbleef hier langere tijd. **Smienten** komen verspreid voor in groepen van enkele tientallen tot honderden. De grootste groep van ongeveer 650 exemplaren bij de Asseltse plassen werd op 7 december gemeld door Jos Poulissen. Het Sarsven herbergde de meeste **Krakeenden**. Thijs Loven telde 275 vogels op 18 november. Ook bij de IJzeren Man te Weert verbleven ongeveer 150 dieren op 31 december (Peter Brouwer). **Pijlstaarten** werden uit het gehele Maasdal gemeld. Opmerkelijk

waren de 13 exemplaren die op 1 april over de telpost Loozerheide vlogen, opgemerkt door Martijn Renders. De eerste **Zomertaling** van het seizoen meldde Paul Evers op 15 maart bij het Haeselaarsbroek. Zeven exemplaren is de grootste groep gezien door Kyle Grotens en Tom Zeegers op 13 augustus bij Meers. **Slobeenden** zijn nimmer talrijk. Ton Cuijpers zag op 25 november 74 exemplaren bijeen op de Dilkensplas, Ohé en Laak; een dikke week eerder, op 14 november telde Nicole Reneerkens hier al 93 vogels. Er waren diverse meldingen van **Kroon-eenden**: op 14 januari ontdekten Kyle Grotens en Tom Zeegers 14 vogels bij Oost-Maarland. Op 19 januari meldt Geco Visscher 10 exemplaren bij De Brandt. De meeste losse waarnemingen betreffen vrouwtjes. Het enige mannetje meldt Frank Willems op 11 maart bij Plasmolen. Als het kouder wordt verzamelen zich grotere aantallen **Tafeleenden** op de Maas, al zijn die maar een schim van het verleden. Jo van der Coelen telt er op 31 december circa 300 bij Oost-Maarland. En dan de veelvuldig bezochte **Ring-snaveleend** van Eijsden in de winter van 2007/08. De eerste melding komt binnen op 18 december van Clèry Houten. Daarna wordt het vrouwtje dagelijks meerdere keren gemeld. Daarbij was het voor Nederlandse en Belgische twitchers een uitdaging om haar aan de juiste kant van de landsgrens te zien. Er worden twee **Witoogenden** doorgegeven. Op 10 maart wordt een, al enkele jaren aanwezig, vrouwtje gezien bij de Kasteelse Bossen door Mart Rutten, Henk en Theo Maessen en Geert Lamers. Op de WML-plas ontdekt Mariet Verbeek op 7 oktober een mannetje. Deze vogel wordt minstens tot 2 december gemeld. De strijd om de grootste groepen **Kuifeenden** wordt ex aequo beslecht tussen de WML plas (Jeroen Nagtegaal, 2 oktober) en de Mookerplas (Fred Hustings, 28 december): beiden 210 vogels. Er komen van 6 plaatsen meldingen van **Toppereenden**. Opmerkelijk zijn de 11 vogels die Ton Cuijpers op 25 december ziet op de WML plas. De enige Zuid-Limburgse ziet Tom Zeegers bij de Eijsder Beemden op 23 december. **Zwarte Zee-eenden** worden gezien op de Asseltse plassen door Frank Meeuwissen op 9 januari, tussen 10 en 15 november op de WML plas door o.a. Herman Smits en Frans-Jan van Heijst, op de Oolerplas op 9 december door Nicky Hulbosch, Tom Zeegers en Ton Cuijpers en tot slot door Hans van der Steen op de Gerelingsplas op 15 december. De **Grote Zee-eend** is een stuk talrijker. Alle waarnemingen komen uit het Maasdal, met maximaal 6 vogels op de Eijsder

Beemden tussen 6 en 28 januari. Elba-Grevenbicht leverde de meeste **Nonnetjes** op: 18 ex. op 8 februari gezien door Jos Poulissen. De waarneming van Theo Bakker van een vogel bij het kasteel in Well, op 4 april en 15 mei, zal ongetwijfeld een ontsnapt exemplaar betreffen. Een **Middelste Zaagbek** wordt op 15 januari door Jan Smeets op de Brandt gezien en vanaf 25 december bij Koningssteen een koppeltje door Ton Cuijpers en de dagen daarna door diverse waarnemers. De **Grote Zaagbek** wordt in de wintermaanden veel gemeld. Oost-Maarland is op 7 januari de beste plek, met maximaal 35 geteld door Hans van der Laar.

Jos van Oostveen ziet de eerste **Wespendief** van het jaar op 29 april bij de Gebrande Kamp en in de dagen erna worden vele doortrekkers gemeld. Spectaculair zijn de 252 Wespendieven die Fred Hustings op 22 augustus tijdens een lange telmiddag kan noteren. Ook de 89 die John Roemen, Hermie Laugs en Paul Evers op 24 augustus op de telpost Aan de Majoor tellen zijn het vermelden waard. In 2007 is er geen broedpoging van een **Zwarte Wouw**. De meldingen betreffen doortrekkers in de periode vanaf 2 april tot 18 mei. Paul Evers ziet op 19 februari de eerste **Rode Wouw** van het seizoen. De laatste melding komt van Eric Poulsen op 30 november bij het Savelsbos. De **Blauwe Kiekendief** wordt in de wintermaanden veel gemeld. Het Hamsterreservaat in Sibbe herbergt met 5 dieren de meeste, Boena van Noorden telt deze op 12 december. Er was slechts één voorjaars-waarneming van de **Grauwe Kiekendief**, op 23 april door Paul Evers te Maria Hoop. Alle andere waarnemingen komen uit de zomer. Op 10 juli ziet Anouk Cuijpers er een op de telpost Aan de Majoor. De laatste wordt op 24 augustus gemeld door Tom Zeegers in Landgraaf. Jan Joost Bakhuizen telde 22 **Sperwers** op doortrek op 28 september aan het Sint Servaasbolwerk in Maastricht. Herman Smits meldt een overvliegende **Ruigpootbuizerd** op 20 oktober in de Romeinenweerd, Baarlo. De overige waarnemingen van najaar 2007 tot voorjaar 2008 van deze soort worden elders in deze uitgave uitgebreid beschreven. Frank Meeuwissen noteert de eerste **Visarend** van het seizoen op 28 maart bij de Banen. Op dezelfde plaats ziet Raymond Pahlplatz op 21 juli de eerste najaarsvogel. De derde novemberwaarneming ooit van een Visarend komt van Grad Smets uit de Groote Peel op 15 november. Op 26 oktober ziet Rob Bouwman op de telpost Loozerheide een **Zeearend**. Op 6 mei wordt op deze telpost een eerst als Schreeuwarend gedetermineerde vogel

Steltkluut, Hamert,
14 mei 2007 (P. Palmen)

gefotografeerd. Later wordt door roofvogelkenner Dick Forsman geconcludeerd dat het een **Spaanse Keizerarend** betreft. De waarneming is nog niet aanvaard door de CDNA. Indien aanvaard, zou dit het eerste geval van Nederland zijn. Eén **Roodpootvalk** in Limburg in 2007: op 19 september treft Fred Hustings een mannetje bij Plasmolen. Een laat **Smelleken** wordt door Theo Bakker op 14 mei waargenomen bij Gennep, terwijl op 11 augustus al weer de eerste van het 'najaar' wordt gezien op de Brunsummerheide door Hans van de Laar. Een vroege **Boomvalk** meldt Piet van Tilburg op 25 maart bij het Molentje, terwijl op 4 november Hub Reumers nog een late adulte noteert bij Sibbe.

Rallen tot steltlopers

Waar één **Patrijs** verschijnt zitten er vaak meer, maar 26 in twee groepen is een leuk aantal, ontdekt door Mariet Verbeek en Mia Hoeijmakers op 5 november bij Sevenum. Het Sarsven bleek in het verleden al een goede plek voor **Waterrallen**, zo ook nu: Jeroen Nagtegaal telde er 6 op 15 februari. Op 19 augustus troffen Ivo Meeuwissen en Raymond Pahlplatz een **Porseleinhoen** in de Bouxweerd, dat op 23 augustus voor het laatst werd waargenomen. Slechts één **Kwartelkoning** dit jaar. Op 12 juni hoorden Frank Meeuwissen en Raymond Pahlplatz bij De Rug, Roosteren, 's avonds een vogel kort roepen. Op 26 maart telden Aart Vink, Wim Janssen, Max Berlijn, Ben en Mieke Gaxiola ten zuiden van Epen in 5 uur

2578 **Kraanvogels**. Tussen 9 mei en 14 mei werden 2 **Steltkluten** gezien op het Nieuwe Heerenven op de Hamert; de eerste melding kwam van Henk Alards. Ook **Kluten** vonden deze plek: op 18 maart bemerkte Herman Rothoff er 2. Op 10 april zien ook Nicky Hulsbosch en Theo Bakker hier 2 Kluten. Op 10 mei geeft Wim Ganzevles er één door bij de Eijsder Beemden. En op 21 mei zien Frank Meeuwissen, Karin Linders en Raymond Pahlplatz een Kluut bij de Schoorkuilen, die voor het laatst wordt gezien op 27 mei. Op 11 april meldt een 'Provincie teller' een **Griël** nabij Puth. Op 28 april ziet Ed Bayens er een ten noorden van de hamsterakker in Sibbe. 10 mei is een topdag voor de **Bontbekplevier** in Limburg. Op het Nieuwe Heerenven ontdekten Herman Rothoff en Rob Voesten 12 stuks. **Morinelplevieren** waren schaarser dan vorig jaar: op 19 augustus meldt Paul Evers 5 ex. vanaf de trektelpost Aan de Majoor en op 9 september weet Frank Meeuwissen er één waar te nemen in de Groote Peel. Op het Nieuwe Heerenven worden langdurig enkele **Zilverplevieren** waargenomen. Opmerkelijk zijn de waarnemingen op 10 augustus van Jo Vreken bij Epen en op 23 september op de Brunsummerheide van Tom Zeegers. Van 8 tot 12 mei zitten vijf **Kanoeten** op het Nieuwe Heerenven, ontdekt door Herman Rothoff. Hans Custers ziet er op 12 en 13 mei een bij Venlo. Jan Albers en Fred Hustings zien op 11 mei een **Drieteenstrandloper** op de Hamert en op 14 mei verblijft een vogel in het Meerlebroek

*Bontbekplevier,
Koningsbosch,
17 september 2007
(R. Schols)*

(Herman Smits). Op 21 en 22 mei zien respectievelijk Jan Joost Bakhuizen en Raymond Pahlplatz er twee trippelen bij de Asseltse plassen. Geert Janssen, Jeu van Rijswijk, Patrick Palmen en Henk Alards melden op 10 mei 4 **Kleine Strandlopers** op de Hamert. Op 19 mei worden er hier zelfs 10 genoteerd door Herman Rothoff en Geert Lamers. De Kleine Strandloper heeft ook de Schoorkuilen ontdekt. Tussen 9 en 13 september zien Raymond Pahlplatz en Frank Meeuwissen enkele exemplaren. Op 12 mei neemt Gerard van Aalst een **Temmincks Strandloper** waar op het Nieuwe Heerenven bij De Hamert, op 17 en 23 mei zien respectievelijk Rob Voesten en Fred Hustings hier ook een exemplaar. Een **Krombekstrandloper** is altijd leuk: Jan Joost Bakhuizen ziet er een bij de Asseltse plassen op 21 mei. Ook de nieuw ingerichte Schoorkuilen hebben meteen succes: op 8 september voegen Raymond Pahlplatz en Frank Meeuwissen hier 4 juveniele exemplaren aan de groeiende gebiedsvogellijst toe. Bij Meers ziet Jos Poulissen op 21 september de laatste van het jaar. Dat Limburg het de laatste jaren steeds beter doet wat steltlopers betreft, is duidelijk. Eén van de toplocaties is natuurlijk het Nieuwe Heerenven. De 24 **Bonte Strandlopers** die Herman Rothoff op 14 oktober telde zijn daar een voorbeeld van. Op 23 februari zag Hub Corten al 2 vroeg doortrekkende **Kemphanen** bij de Koeweide, terwijl een wel erg late op 12 november werd gespot door Hans Custers bij de Asseltse plassen. Er werden weer heel wat **Bokjes**

‘getrapt’; 4 door Raymond Pahlplatz op 27 oktober in het Weerterbos en eveneens 4 op 22 december door Geert Janssen bij de Jammerdaalse heide. De eerste **Grutto’s** werden verwelkomd op 4 maart door Raymond Pahlplatz (1) en Patrick Lemmens (20) op de Kuilkensgreend. Deze laatste was meteen de grootste groep voor het jaar. Een **Rosse Grutto** werd op 10 mei bij het Nieuwe Heerenven op de Hamert gezien door Jan Albers en anderen. Op 16 september zag Fred Hustings nog een invallende vogel bij de Gebrande Kamp. Huub Don zag de eerste **Regenwulp** van het jaar overvliegen bij de plasjes van Stevol op 3 april. Een vroege **Zwarte Ruiter** diende zich op 19 maart op het Nieuwe Heerenven aan (Theo Bakker). De grootste groep, 15 vogels, werd hier gezien door Sjaak van den Berg en Fred Hustings op 20 april en ook de laatste twee vogels van het jaar op 28 september door Jan Albers. Opmerkelijk was een late **Tureluur** bij de Asseltse plassen die Nicky Hulsbosch zag op 16 december. Op 9 april ontdekte Rob Voesten een **Poelruiter** op het Nieuwe Heerenven. Tot 11 mei bleven meldingen van Poelruiters op deze lokatie binnenkomen. Tot 3 exemplaren werden op 25 april op het Westmeerven-Oost gezien door Bram Ubels en door Peter Kolshorn op dezelfde dag op het Nieuwe Heerenven. Op 20 april zaten hier 35 **Groenpootruiters** (Sjaak van den Berg en Herman Rothoff) en Remco Wester zag er op 25 april 21 **Witgatjes**. **Bosruiters** waren talrijk; wat te denken van de 75 exemplaren die

Jeu van Rijswick telde op 1 mei, wederom in het Nieuwe Heerenven. Het aantal **Steenlopers** bleef beperkt: op 10 mei werden er twee ontdekt op het Nieuwe Heerenven door Sjaak van den Berg, Jan Albers, Herman Rothoff en Anton Sijbers. De enige voor Zuid-Limburg zat op 13 mei bij Oost-Maarland (Clèry Houten).

Jagers tot spechten

Zwartkopmeeuwen werden gemeld uit het Maasdal en de Peelregio. De eerste van het seizoen betrof een adult zomerkleed op 5 april in Heerlen (Tim Fichtmuller). Ook de melding van Jos Poulissen van 4 ex. op 17 april bij het stadion in Sittard is het noemen waard. In april en mei trokken de meeste **Dwergmeeuwen** door. Na zeer goede jaren was 2007 matig. Toch ook drie najaarsgevallen: 2 ex. op 8 september bij de Pietersplas gezien door Jo van der Coelen, Fred Hustings telde op 5 november 6 exemplaren bij Plasmolen en Jeroen Nagtegaal zag er bij Roermond nog een op 12 november. Bij de Steenberg in Heerlen telden Tom Zeegers en Jeroen Nagtegaal 350 **Kleine Mantelmeeuwen**, respectievelijk op 3 en 7 april. **Geelpootmeeuwen** zaten in het hele Maasdal. Theo Bakker telde er op 18 juni 31 bij Maasbracht en 27 bij de Linnerweerd op 22 mei. Alle juniwaarnemingen van een **Pontische Meeuw** kwamen ook op naam van Theo Bakker:

Maasbracht (4 juni), Ohé (18 juni) en de Linnerweerd (28 juni). Een **Grote Burgemeester** werd gezien bij de Sigrano-groeve bij Brunssum tussen 31 maart en 6 april (meerdere waarnemers). **Grote Mantelmeeuwen** werden langs de Maas van Mook tot aan Maastricht gezien door vele waarnemers. Leuk is de **Reuzenster** bij de Eijsder Beemden op 24 augustus door Eric Poulsen. Meers leverde de eerste **Visdief** van het seizoen op 21 april, gezien door Kyle Grotens, Stijn Vaessen en Jan Smeets. Eén voorjaarswaarneming van een **Noordse Stern**: op 11 mei zag Jan Albers er één bij De Hamert. Jo Vrehe tekende de enige augustuswaarneming op bij de Kuilkensgreend op de 12e. Spectaculair waren de twee **Dwergsterns** die Hans van der Steen op 25 augustus zag bij de Asseltse plassen. Meimaand, sternemaand: op 19 mei vlogen 5 **Witwangsterns** richting noord bij Meers (DBA). Een dag later zag Nicky Hulsbosch een vogel bij Linne en Herman Rothoff en Rob Voesten een vogel op De Hamert bij het Nieuwe Heerenven. Frank Meeuwissen en Frans Orbon sluiten de waarnemersrij met twee vogels in de Groote Peel op 22 mei. **Zwarte Sterns** trokken in kleine aantallen door met maximaal 14 vogels bijeen op De Hamert op 12 mei (Geert Lamers, Remco Wester en Henny Reijnen) en bij Oost Maarland (Clèry Houten), eveneens 14 vogels. Niet zo heftig als in de rest van Nederland, maar we pikten toch

*Noordse Stern,
Grevenbicht,
9 september 2007 (R. Schols)*

wat mee van de invasie van **Witvleugelsterns**. Tussen 5 en 30 mei melden een twintigtal waarnemers vogels bij het Meerlebroek, het Nieuwe Heerenven, de Groote Peel, het Reinderslooi en de Bergerheide. Pak de LV 2007 en lees er alles over! Wie biedt het meest met **Houtduiven** op trek? Absolute records waren 101.565 dieren over de telpost Aan de Majoor op 20 oktober (John Roemen, Nicole Reneerkens, Hermie Laugs, Paul Evers, Henk Swinkels en Ton Cuijpers) en Neerbeek op dezelfde dag 103.007 ex. (Kyle Grotens). De **Koekoek** was mooi op tijd met de eerste melding op 9 april van Herman Smits. Het najaar bracht enkele **Velduil**. Alleen Sibbe had er twee tegelijk in petto voor Jan Joost Bakhuizen op 15 december. Jaco van der Eijk beet het spits af met een eerste **Gierzwaluw** op 17 april in Bunde, terwijl Fred Hustings het seizoen sloot op 12 september met 3 ex. bij de Gebrande Kamp, geen zeer late meldingen dus. Op 27 juli telde Fred daar trouwens 1548 Gierzwaluwen in zes uur tijd. Wie heeft ze niet gezien, de 5 **Bijeneters** op de Meinweg? Tussen 31 augustus en 6 september zijn ze veeluldig gemeld. **Hoppen** waren een stuk schaarser en werden gezien in de Groote Peel op 21 mei (Peter van Someren) en op de Groote Heide op 14 oktober (Sjaak Gubbels en Mariet Verbeek). Slechts op 5 plaatsen werd een **Draaihals** gemeld en wel in het IJzerbos (Peter, Frank en Robert van der Meer), in Maasbracht (M. Keulers), Kraijelheide (Jan Smits), Gebrande Kamp (Fred Hustings) en bij het Eendenmeer (Henny Reijnen).

Leeuweriken tot lijsters

De **Kuifleeuweriken** in Venlo bij Tradeport-West zijn haast gewoon. Op 13 februari speurden Remco Wester en Jan Hartog hier 9 vogels op. De enige vogel die niet uit Venlo werd gemeld staat op naam van Dick Veenendaal. Op 6 mei zag hij een mannetje in Roermond, aan de Rijksweg. Wie trek telt, ziet wel eens leuke aantallen van niet zeldzame soorten. Op de telpost Aan de Majoor telde men op 3 en 4 oktober respectievelijk 43 en 48 **Boomleeuweriken**. Twee **Strandleuweriken** doken op in de provincie: de eerste werd op 19 oktober in de Groote Peel gezien door Frank Meeuwissen (ontdekker) en Raymond Pahlplatz en Fred Hustings zag de tweede vogel voorbij trekken bij Plasmolen op 12 november. De **Boerenzwaluw** is ook zo'n soort om op trek in grote aantallen te zien. Aan de Majoor meldt er 2964 op 24 september, maar Fred Hustings weet er 3319 te tellen op de Gebrande Kamp op 15 september. Drie

Grote Piepers worden er gemeld: op 25 september meldt Frank Meeuwissen er één in de Groote Peel, op 10 oktober ziet de trouwe aanhang van Aan de Majoor er een overvliegen en Jo van der Coelen heeft een vogel ter plaatse in Amby op 26 oktober. Zoals gewoonlijk zijn er meer **Duinpiepers** in het najaar. Alleen Ruud van Dongen weet een voorjaars-waarneming te noteren op 3 mei op de Meinweg. Op de telpost Loozerheide trekken op 19 augustus zeven vogels voorbij. Er komen 5 betrouwbare meldingen binnen van een **Roodkeelpieper**: Jules Bos meldt op 29 april een exemplaar in de Bouxweerd; op 6 mei ziet en fotografeert Karel Lemmens een ex. bij Itteren (zie LV 2007) en op dezelfde dag is een exemplaar ter plaatse op De Hamert (DBA). In het najaar, op 12 oktober, ziet Arjan Ova een vogel overvliegend bij Ingendael. **Waterpiepers** worden met grote regelmaat gemeld in het koude deel van het jaar. Wil Quaedackers ziet er op 9 december zelfs 40 in een grasland langs de Roode Beek. Een veel zeldzamere gast in het binnenland, de **Oeverpieper**, meldt Fred Hustings op 7 oktober bij Plasmolen. **Engelse Kwikstaarten** worden gemeld op 17 april door de provincie in het Echterbroek, op 26 april door Jeroen Nagtegaal bij Leverrij, op 4 mei door Huub Don bij het Schrevenhof en op 11 mei door Nicky Hulsbosch bij het Nieuwe Heerenven. **Noordse Kwikstaarten** zijn uiteraard talrijker en Ran Schols weet er 20 te tellen op 10 mei bij Meers. Er was een handvol meldingen van de **Rouwkwikstaart** met de eerste op 22 maart bij Koningslust door Ruud van Dongen. Het aantal **Pestvogels** was na een aantal goed gevulde jaren minimaal: Jacques Verbeek zag er op 26 januari maximaal zeven bijeen op het terrein van Océ bij Venlo. Boena van Noorden zag op 10 maart in de Groote Peel de eerste **Blauwborsten** van 2007 en besloot het jaar hier met de laatste van het seizoen op 11 oktober. Overwinterende **Zwarte Roodstaarten** zijn al geen zeldzaamheid meer met 13 meldingen in de maanden januari, februari en december. Hetzelfde geldt voor de **Roodborsttapuit** met maar liefst 72 meldingen in dezelfde periode. **Beflijsters** trokken netjes binnen alle datumgrenzen door met als maximum 16 op telpost de Loozerheide op 14 april. Trektellen deed Fred Hustings ook op 19 oktober en hij zag bij Plasmolen 2610 **Koperwieken** voorbij vliegen.

Zangers tot gorzen

Een eerste **Sprinkhaanzanger** meldde zich op 11 april op de Meinweg en werd opgemerkt door mede-

Houtduiven, Spaubeek,
20 oktober 2007
(R. Schols)

werkers van de provincie. Hans Maeghs had een ringvangst van een juveniel in de Romeinenweerd op 9 september. Spectaculair was de melding van een **Krekelzanger**, al zat de vogel in niet vrij toegankelijk terrein. Wil Quaedackers, Rob van der Laak en Paul van Nuys ontdekten op 18 mei een zingend exemplaar bij Ora et Labora (Brunssum). De vogel is dezelfde dag nog gefotografeerd en getaped. De vogel werd hier tot 25 mei waargenomen. **Snorren** werden gehoord in de Mariapeel, De Banen en de Grootte Peel door meerdere waarnemers. Niet algemeen in Limburg is de **Rietzanger**: op 22 april ontdekte Jan Albers een vogel in de Mariapeel. Van de **Kleine Karekiet** werden door Fred Hustings op 28 mei 18 nesten in kaart gebracht bij de Leemputten te Milsbeek. De **Grote Karekiet** die van 13 tot 15 mei op Koningssteen aanwezig was, kon door velen worden gezien. Er kwamen minder meldingen van **Orpheusspotvogels** dan in vorige jaren, maar al met al toch op 4 plaatsen. Op 3 juni zagen Jo van der Coelen en Karel Lemmens er één bij de Pietersplas en op dezelfde dag meldt Ron Berkhout een territorium bij het Hoogbroek. Op 16 juni wordt via de DBA een vogel in het Gerendal gemeld. Op 22 juni ontdekt Max Berlijn een zingend exemplaar bij Epen. Eén van de grootste klappers van het seizoen is de ringvangst van een eerste kj **Sperwergrasmus** op 22 september in de Romeinenweerd door Hans Maeghs, Hans Custers, Hans van Mullekom, Wiel Muysers en Herman Smits. Winterwaarnemingen

van de **Zwartkop** zijn geen zeldzaamheid meer. Op 3 januari had Nicky Hulsbosch al de eerste van het jaar en waren er verder nog 6 meldingen in januari en februari. Ook de **Tijftjaf** ziet steeds meer reden om te blijven in de winter. Op 1 januari zag Sjaak Gubbels de eerste in de Romeinenweerd en Hans van de Laar op 31 december de laatste. Boena van Noorden tekende op 20 oktober de enige **Baardman** op in de Grootte Peel. Van de **Staatmees** werden ook heel wat witkoppige varianten gemeld. Buiten Zuid-Limburg werd op 3 februari de enige **Kortsnavelboomkruiper** genoteerd door Jan Boeren bij Posterholt. In totaal werden 4 **Buidelmezen** gemeld: de eerste is op 9 april in de Eijsder Beemden gezien door Arjan Ova en op 13 april zag Twan Teunissen een vogel in Urmond. Op 6 mei zag Jules Bos bij de Bouxweerd een vogel en Frank Meeuwissen zag een Buidelmees op 13 mei op Koningssteen. De **Grauwe Klauwier** werd 67 keer gemeld. Zuid-Limburg nam de meeste waarnemingen voor zijn rekening. Leuk waren de waarnemingen van Boena van Noorden op 14 mei bij Annendaal en van Anita Jansen bij de Hornerheide op 28 september. Niet minder dan 258 keer werd een **Klapekster** gemeld. De laatste van het voorjaar werd op 9 april door Pieter van Lieshout gezien in de Grootte Peel, waar ook de eerste van het najaar werd opgetekend op 4 oktober door Anton Sijbers. Een trouwe wintergast, de **Bonte Kraai**, zat tussen 19 januari en 2 februari en tussen 25 en 29 december op zijn vertrouwde stekkie aan de

*Ringvangst van een
juvenile Sperwergrasmus,
Hout-Blerick,
22 september 2007
(H. Smits)*

Dorperpeelweg. In de jaarlijkse meldingen van de **Raaf** zit een stijgende lijn: de 4 Raven die Jos van Oostveen op 29 april zag bij het Reinderslooi was de grootste groep. De januaritelling (24 januari) van de hamsterakkers in Sibbe stond garant voor 719 **Groenlingen** en 502 **Kneus**. Op 20 december werden van de laatste zelfs 616 geteld. **Fraters** zijn niet algemeen en werden weinig gemeld: op 26 maart claimden Mart en Suzanne Verberkt een Frater op de Grootte Heide, Fred Hustings telde er 2 op de Gebrande Kamp op 28 oktober en op 12 november trok op telpost Aan de Majoor een op lage hoogte voorbij. **Kruisbekken** waren jaarrond aanwezig maar nooit talrijk; de grootste groep (25) zag Mariet Verbeek op de Meinweg op 2 september. Erik Koster heeft net op Nederlands grondgebied bij Iteren de enige **Roodmus** van 2007 weten te scoren. Op 28 mei hoorde en zag hij een jonge vogel enige tijd zingen. **Goudvinken** zien we vaker in groepen, maar de 20 die Hans van der Steen op 26 oktober bij Boukoul zag, is niet alledaags. Er waren nog enkele meldingen van een **Noordse Goudvink**, maar de aantallen haalden niet die van de jaren ervoor. Een eenling werd gemeld door Remco Wester en Jan Hartog op 10 januari op de St. Jansberg. Daarnaast zagen Geert Lamers, Jan Hartog en Henny Reijnen op 12 november een vogel bij de Bosscherheide en Henny Reijnen op 5 december nog één bij het Geldersch-Nierskanaal. Tot slot wist Ernest van Asseldonk er nog 3 uit te peuteren op de Meinweg op 8 december. Oktober is de maand voor door-

trekkende **IJsgorzen**: op 4 oktober op de telpost Aan de Majoor, op 5 oktober in de Grootte Peel en op 6 oktober hoorde Geert Lamers een roepend exemplaar in de Mariapeel. Fred Hustings nam de laatste 2 van het jaar voor zijn rekening op respectievelijk 16 oktober bij Plasmolen en op 21 oktober bij de Gebrande Kamp. Een familielid, de **Sneeuwgors**, werd zoals in de vorige LV is beschreven door Hub Corten ontdekt op de Koeweide en op 3 november zag Fred Hustings een overvliegend exemplaar bij de Gebrande Kamp langs de Maas. Uit de reguliere tellingen van de provincie op de hamsterakkers van Sibbe blijkt het belang van deze akkers voor overwinterende gorzen. Op 24 januari werden er 890 **Geelgorzen** geteld. Drie keer kwam er maar een melding van een **Ortolaan** binnen: Fred Hustings had een overvliegende vogel op 24 augustus en een vogel ter plaatse op 29 augustus bij de Gebrande Kamp. Ran Schols noteerde een overvliegend exemplaar op 27 augustus bij Grevenbicht. De **Grauwe Gors** zocht ook de hamsterakkers in Sibbe op en er werden op 13 december 45 ex. geteld door Peter Nijskens, 60 op 7 januari door Peter Meininger en 77 op 24 januari door Boena van Noorden.

Jacob van der Weele voor het Vogelarchief Limburg, met medewerking van Jo van der Coelen en Ran Schols. Waarnemingen kunnen worden ingevoerd via www.waarneming.nl of de invoermodule van Ecolog, NHGL.

Coördinatie projecten en soortonderzoeken in Limburg

Projecten

Broedvogelonderzoek SOVON (BMP & LSB)

SOVON, afdeling Monitoring, A.J. van Dijk
Rijksstraatweg 178, 6573 DG Beek-Ubbergen,
tel. 024-6848111, www.sovon.nl
Postadres: SOVON, Antwoordnummer 2505,
6573 ZX Beek-Ubbergen

Districtscoördinatoren

Broedvogeltellingen Limburg SOVON (LSB)

District Limburg-Noord

H.P. Uebelgünn, en G. Lamers, p/a Dorperweiden 27
5975 BA Sevenum, tel. 077-4673049
hanspeter.susan@kpnplanet.nl

District Limburg-Zuid

J.J. Bakhuizen, Sint Servaasbolwerk 26
6211 NB Maastricht, tel. 043-3257523
jan.joost.bakhuizen@xs4all.nl

Watervogeltellingen

Coördinator Limburg:

T. Cuijpers, Wilhelminalaan 26, 6107 AK Stevensweert,
tel. 0475-551579 06-54320606, a.cuijpers@hetnet.nl

Bekentellingen Zuid-Limburg

L. Bakker, Van Heinsberglaan 15,
6301 VH Valkenburg, tel. 043-6016882

Coördinatie Broedvogelonderzoek Maasdal

Huub Joosten (Vereniging Natuurmonumenten)
p/a SOVON, Beek-Ubbergen (adres zie boven)

Dwaalgasten en Zeldzaamheden (DBA/CDNA)

M. Berlijn, Wilhelminastraat 9, 6285 AS Epen
tel. 043-4552511, max.berlijn@mail.ing.nl

Vogelarchief Limburg

Waarnemingen insturen naar:

- www.waarneming.nl of
- Natuurhistorisch Genootschap,
Vogelarchief Limburg, Godsweerderstraat 2,
6041 GH Roermond, vogelarchief@nhgl.nl of
- Invoermodule Ecolog, NHGL

Informatie: zie bovengenoemd adres NHGL

Mailgroep VogelinfoLimburg

Aanmelden: blanco mailtje sturen naar
vogelinfo limburg-subscribe@yahoo.com
en daarna eenmalig bevestigen.

Informatie: R. Schols, Houtstraat 37, 6127 EB
Grevenbicht, tel. 046-4859590

Website Vogelstudiegroep

www.limburgsevogels.nl
Beheerder: J. Boeren.

Website Natuurhistorisch Genootschap

www.nhgl.nl (zie onder studiegroepen: vogels)

Soortonderzoeken

Kerkuil

Provinciaal coördinator:

H. Beckers, Schaapsweg 72, 6077 CG St. Odiliënberg,
tel. 0475-533003, boomvalk@home.nl

Regionale coördinatoren:

Noord-Limburg: R. Bovee, tel. 077-4672253

Midden-Limburg: L. Verbeek, tel. 0475-534391

Zuid-Limburg: P. Steijnen, tel. 046-4332155

Steenuil

Provinciaal coördinator:

T. Custers, tel. 043-3649649
steenuilen.limburg@home.nl

Oehoe

Contactadres:

S. van Lierop, Achter de Hoven 3,
6067 AH Linne, tel. 06-43054431

Gierzwaluw

Gierzwaluwbescherming Nederland (GBN)

Vertegenwoordigers:

Midden-Limburg:

J. Vrehen, tel. 0475-482817

j.vrehen@hetnet.nl

Zuid-Limburg:

H. van de Laar, tel. 045-5273211

hans.van.de.laar@hetnet.nl

Roek

Kolonietellingen:

J. Ummels, Essendijk 15,
6243 BH Geulle, tel. 043-3645606

Wetlandwachten voor Vogelbescherming Nederland

Midden-Limburgse Maasplassen:

N. Reneerkens, Kap. Goossensstraat 27
6101 CX Echt, tel. 0475-482763

De Groote Peel & De Verheven Peel

B. van Noorden, Maassingel 144
5751 VS Deurne, tel. 049-3320189

LIMBURGSE VOGELS

Jaargang 18, editie 2008

Artikelen

- 1 Bossen in de zuidoostpunt van Limburg en hun bijzondere broedvogels (Fred Hustings, Raymond Pahlplatz & Symen Deuzeman)
- 12 Eenentwintig jaar broedvogeltellingen op het landgoed Rozendaal (Jan Boeren)
- 21 De Kortsnavelboomkruiper in Limburg: actueel voorkomen als broedvogel 1998-2008 (Jan Joost Bakhuizen)
- 29 Grauwe Klauwieren in Limburg: een impressie van het broedseizoen 2008 (Ruud van Dongen)
- 35 Lange Vlieter, de ruiplek voor Limburgse Kuifeenden (Arjan Ovaa)
- 39 Invasie van Pimpelmezen in najaar 2007
Ook merkbaar op Limburgse telposten (Paul Evers)
- 47 Influx van de Ruigpootbuizerd in Limburg, 2007-2008 (John Roemen)
- 53 Simultaantelling akkervogels in hamsterkernleefgebieden
Het effect van een hoge muizenstand (Boena van Noorden & Niek Oosterveen)
- 61 Overstaande granen voorzien ook elders in een behoefte!
Een jaar graanteelt op de Kraijelheide
(Jules Bos, Bert Roelofs, Sjaak Gubbels & Wiel Driessen)
- 68 Zeldzame broedvogels in Limburg in 2007
(Jan Joost Bakhuizen, Hans-Peter Uebelgünn & Geert Lamers)

Fotopagina's

- 78 Favoriete Limburgse vogelfoto's uit eigen archief

In Memoriam

- 81 In Memoriam Jo Erkens

Bijzondere waarnemingen

- 82 Bijeneters in Nationaal Park De Meinweg 2007 (Joep Tomlow)
- 83 Vrouwtje Ringsnaveleend te Eijdsden (NL), in de winter van 2007/08 (Clèry Houten)
- 86 Krekelzanger te Ora et Labora, Brunssum 2007 en 2008 (Tom Zeegers)
- 87 Vale Gieren in Rimborg, 28-30 mei 2008 (Paul van Nuys)
- 89 Territorium Rietzanger in het Roode beekdal te Schinveld in 2008 (Wil Quaedackers)

Vogelwaarnemingen

- 91 Aflevering 24; Het ornithologische jaar 2007 (Jacob van der Weele voor het Vogelarchief Limburg, met medewerking van Jo van der Coelen en Ran Schols)